

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 2016

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 2016

Årbog 2016

Udgivet af Historisk Samfund
for Præstø Amt

Redaktør:

Mogens Bak-Hansen (ansvarshavende)

Eftertryk af årbogens artikler må
kun ske efter skriftlig tilladelse fra
forfatterne.

ISSN 0107-6868

Bogen er sat med Times
og trykt hos
Faxe Bogtryk/Grafisk

Forside:

Hyggestund på trappen foran huset, mor og datter.

Fotograf:

Stuart McIntyre

Indhold

Lille vejledning for forfattere	4
<i>Nina Vrang</i> Hippiebevægelsen på Møn	5
<i>Stina Vrang Elias</i> Barn af hippietiden på Møn	19
<i>Svend Skov</i> Spejlsby kloster	23
<i>N. H. Frandsen</i> Brugsforeninger i den tidligere Langebæk kommune	31
<i>Mette Bielefeldt Bruun</i> Kählers kander	43
<i>Susanne Outzen</i> Holmegaard Glasværk	53
<i>Poul Aage Nielsen</i> Fodbold og tilskuere sparkede avisens sportsmagasin i gang	63
<i>Holger Fugl Jakobsen</i> Fra nær og fjern spil banko i Mern	71
<i>Jens Hallqvist m.fl.</i> Årsberetning mv.	79
<i>Boganmeldelser</i> Litteratur om Præstø amt 2015/16	87
Styrelsen	101
Salg af publikationer	101

Lille vejledning for forfattere

Forfatterne opfordres til at aftale omfang samt publiceringstidspunkt af artikler med redaktionen forud for udarbejdelsen.

Artiklernes tekst leveres som digitale filer på cd/usb eller pr. e-mail. Teksten skrives i A4 og ikke i spalter. Mellemrubrikker markeres med tom linie før og efter. Billedtekster skrives i kursiv. Og fotos sættes ikke ind i manuskriptet, men leveres særskilt.

Fotografier/illustrationer leveres digitalt eller som papirbilleder (originale) i farve eller sort/hvid (ikke print eller kopier).

Anvendelse af digitale illustrationer aftales med redaktionen. Vi anbefaler at man ved fremsendelse af billeder digitalt bruger den gratis tjeneste www.wetransfer.com og samler alle billeder i en overførsel til redaktionen.

Hippiebevægelsen på Møn

Historie og refleksioner

Af Nina Vrang

Samfundet under forandring

„Never doubt that a small group of thoughtful committed citizens can change the world; indeed it's the only thing that ever did“.

Margaret Mead (amerikansk antropolog 1901-78).

Perioden fra sidst i 60'erne til sidst i 70'erne var en tid med grøde. Nye ideer blev skabt, der var generelt oprør mod autoriteter i mange dele af samfundet. På universitetet tog studerende til genmæle overfor professorvæddet, der var fuld beskæftigelse, ja faktisk stor mangel på arbejdskraft i en eskalerende produktion og økonomi. En produktion som sendte masser af billige fabriksfremstillede varer på markedet. En begyndende globalisering.

Drømmen om at leve mere i pagt med naturen

Sådanne forandringer skaber tit ønsket om at vende tilbage til det, der var. Der var en trang til at vende tilbage til tidligere tiders værdier bl.a. om solidt håndværk og giftfri mad. Jeg var via min daværende mand en del af miljøet omkring læderbutikken i Lars Bjørnstræde i København, Bit of Sole (et ordspil: Bit of sole - et stykke sål - en sandal - Bit of Soul - en smule sjæl. Så det er en sandal med sjæl.)

Bit of Soul

Her kunne man få håndlavede læderting efter mål, eksempelvis sandaler, bæltter, tasker hatte mm. Der blev produceret efter gammel saddelmagertradition og kreativiteten blandt udøverne var stor. Tanker om, hvordan man skal leve et liv, hvor tingene hænger sammen på en anden måde, floredede. Mange tog på rejser til Østen (inkl. undertegnede) og kom hjem med ideer om, at livet kunne handle om andet end at tjene penge til et stadigt voksende forbrug.

Der opstod et ønske om et liv i naturen på landet - man kan kalde det et ønske om at komme tilbage til det rurale liv: Livet med selvforsyning i form af grøntsager og mælk evt. kød, med god tid til samvær med børn, med god plads, meningsfuldt arbejde med fokus på opgaven. Dette var i modsætning til lønarbejdet, der var virkeligheden i det urbane liv, hvor der er en skarp opdeling af tiden i arbejdstid og fritid. Arbejdstiden værdisat i kroner og ører, mere end i nytteværdien af en udført opgave. Hvem har glæde af det færdige produkt? Giver det tilfredshed både til den, der udfører opgaven, og den, der bruger produktet fx tekander, tasker, sandaler, hjemmestrikkede strømper, gulerødder eller gedest?

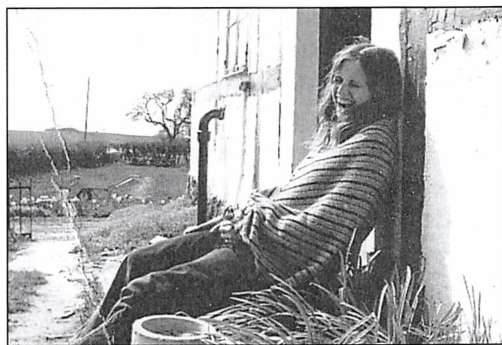
I mit tilfælde havde rejsen til Afghanistan givet den eftertanke, at skal man have det godt som forælder, er det afgørende nødvendigt, at ens barn også har det godt. Min 2-årige datter blev alvorligt syg under vores ophold i Kandahar, og efter min hjemkomst til Danmark tænkte jeg, at vi måtte finde et roligt sted: Et sted, hvor det var trygt og også billigt at leve, så ikke al tiden skulle gå med erhvervsarbejde. Jeg havde den idé, at et hus med jordtilliggende på 2 tønder land til en pris af ca. 50.000 kr. ville være den ideelle ramme. 2 tønder land var godt, for så kunne vi holde en ko og 50.000 kr. var passende, for så ville huslejen være ca. 5.000 om året.

Stedet, som passede til ovennævnte beskrivelse, fandt vi i en landsby på Møn. Andre, der havde lignende ideer, flyttede til Bornholm, Djursland, Langeland og Jylland, men jeg havde en fornemmelse af, at det trods alt var godt at være landfast (via en bro) med Sjælland, således at vi kunne komme til København uden at skulle betale færgebillet. Vi kunne endda blaffe, hvilket vi undertiden gjorde.

Vores sted er et nedlagt husmandssted med 2 tønder land. Prisen var 40.000 kr., det var ikke isoleret, vanskeligt at varme op, den første vinter var lang og kold. Venner var der ikke mange af, selvom naboerne tog godt imod os. Der var ingen børnehaver til den 3-årige, som kedede sig. At bo på landet var faktisk en større udfordring, end jeg havde forestillet mig.

Sommeren 69 - den lille nybyggerfamilie foran husmandsstedet: Nina Vrang, Pim Bruin med Stina på armen

Latter er vigtig. De to billeder er taget af fotografen Stuart McIntyre.

Der var så mange ting at tage stilling til: Hvad skulle vi så på marken, efter at byggen var høstet? Hvordan skulle vi få et badeværelse med toilet uden at blive låst i økonomisk afhængighed? Renten på banklån var dengang høj, i løbet af 70'erne nåede den op på over 20%.

Centralisering i landbruget

At det var muligt at flytte til Møn og de øvrige landlige destinationer, hang sammen med landbrugets vilkår i 60'erne og 70'erne. Mekaniseringen af landbruget fik ordentlig fat i 50'erne: Ind med traktorer, mejetærskere og ud med heste, karle og piger. Mekaniseringen krævede sine investeringer, det var ikke nok med en lille grå Ferguson. En mejetærsker er langt fra billig, og den er kun i funktion kort tid hvert år. Mange flere anskaffelser var nødvendige. De små lokale mejerier blev nedlagt hvilket betød, at mælkeproducenterne måtte anskaffe store anlæg, der kunne holde mælken nedkølet, til mælkebilen kom.

Denne omfattende centralisering har betydet, at der nu stort set kun er et enkelt mejeri i Danmark, når man ser bort fra enkelte økologiske mejerier. Familiebrug blev i stort tal nedlagt. De kunne ikke følge med alle de investeringer. De voksne måtte tage lønarbejde ved siden af arbejdet med landbruget. Det tærer hårdt på kræfterne at skulle passe dyr og mark og være væk fra hjemmet 8-9 timer hver dag.

Det første år jeg boede på Møn, tog jeg arbejde i nogle vintermåneder på Vitrohm, en elektronikfabrik i Stege. Mest fordi vi manglede penge til nødvendig udskiftning af nogle vinduer i det gamle hus. Der mødte jeg landbokoner, som arbejdede i aftenhold for at supplere familiens indtægt. „Jeg var træt af at gå derhjemme og ikke have nogen penge“, som en af dem sagde. Men det var et hårdt liv at skulle hjemmefra hver dag kl. 16, komme hjem

kl. 2 om natten og udover dette sørge for familiens behov. Så mange familiebrug lukkede, naboer købte jorden, og der stod så bygningerne, billigt til salg, og køberne var ofte unge folk fra byen, som kom med de ovennævnte drømme om det gode liv på landet.

Mønboerne og tilflytterne

Denne forandring i landbruget skete gradvist over mange år. I 70'erne var landbrugskulturen stadig aktiv. Da min ældste datter startede på den lokale folkeskole i 1972, var mange af hendes klassekammerater fra små landbrug i sognet. De skiftede tøj, når de kom hjem fra skole og gik i gang med deres opgaver: hakke roer, passe dyr og køkkenhave etc. En helt anden tilværelse end den, som børn i byerne havde. Der var også mange aktiviteter og tilbud til børn i fritiden: 4H, folkedans, gymnastikforening, fælles juletræsfest, sommerfest i skoven mm.

Vi unge tilflyttere havde en anden baggrund, end den vore jævnaldrende på Møn havde. Mange af os havde gået i gymnasiet, havde taget en uddannelse, vi kom fra en bykultur og vi havde en selvbevidsthed om, at vi kunne noget. Vi vidste, at der var grøde i kulturen, for „The times they are a'changing“ som Bob Dylan sang.

Vi havde også en anden forestilling, om hvordan børn skulle opdrages, end den der var gældende i landbrugskulturen. Mange af os var vokset op i temmelig lukkede kernefamilier, og vores udgangspunkt for børneopdragelse var, at sådan skulle vores børn ikke have det. De skulle ikke gemmes væk - „nok ses men ikke høres“ - som det hed dengang i 50'erne. Men at finde svaret på den rigtige måde at gøre det på, var sørme ikke let. Børn skulle være frie og selvstyrende: De skulle lære at tage ansvar, og det blev endda sagt, at de skulle lære at smøre deres egen madpakke, når de skulle i børnehaven. „Borgerlig“ var det værste

skældsord. Jeg stod som ung mor tit i vildrede. Følelserne sagde ét, men den nye trend for opdragelse sagde noget andet. Ind i mellem blandede de opdragelsesidealer, jeg selv havde været udsat for, sig også kraftigt. Frit blev det, men også i eftertanke for frit. Mere omsorg og mere forudsigelighed havde været godt. Jeg husker, at min 6 årige datter spurgte, om vi dog ikke kunne spise aftensmad kl. 6 hver dag som alle andre? Det kunne jeg simpelthen ikke efterleve, men siden, da jeg fik et andet kuld, født i 78 og 82, kom der mere ro og forudsigelighed i familien. Da tænkte jeg: „Kernefamilie, det er da meget fint: Vi voksne danner den hårde skal uden om kernen, der skal vokse sig stærk og fin“.

Andre forskelle handlede om, hvordan man indretter hus og have. Fx var der den fineste forhæng til vores hus. Der var fine bede med forskellige blomster, nelliker osv. I dag ved jeg, at sådan en forhæng er et udstillingsvindue til naboer og andre om, at her har vi styr på tingene og passer vores have. Vi lod det hele gro til og plantede nogle vilde roser, som kunne gro op og skygge for udkig og indkig til huset. Jeg tænkte dengang, at jeg skulle bruge kræfterne på at lære det med køkkenhaven, så kunne tiden med blomster komme senere.

Interiøret i et hippiehjem anno 1970 var også lidt af en udfordring for de lokale. Vi fik besøg af en sød dame, som samlede penge ind til vandværket. Hun blev åbenbart så chokeret over at se vores stue, hvor der stort set ingen møbler var, at hun spurgte andre naboer, om ikke de skulle samle ind til os, så vi kunne få en sofa. Vores ideal for indretning var hentet fra østen, nogle puder på gulvet, et bord uden ben, var det der skulle til. Så nej tak, vi skulle ikke have en sofa.

Vanskelighederne ved denne omplantning fra by til land, var store. Vi kom fra en lejlighed, hvor der var en vicevært, man kunne henvende sig til, hvis vandet i ci-

sternen løb, til et bindingsværkshus fra 1700-tallet med mark, have og dyrehold. Vi fik endnu et barn i 1970. Vi fik foræret en kæmpehund (en Grand Danois). Vi fik geder, der skulle malkes hver dag. Vi havde et værksted, hvor vi producerede læderhåndværk til butikken i København. Vi forsøgte os med lønarbejde: på fabrik, på skolen som underviser i aftenskole etc. Der var kort sagt mange udfordringer.

Hvad der nu var væsentligste årsag ved jeg ikke, men det førte til, at familien gik i stykker. Min første mand flyttede, og jeg var alene med to børn på husmandsstedet, dog nu med badeværelse takket være hjælp fra min mor. Rimelig hurtigt efter etablerede jeg mig i et nyt parforhold med en ung, talentfuld tømrer, Niels Hauberg, der også havde tilknytning til miljøet omkring Bit og Sole. Vi var fælles om mange af de ovennævnte tanker, og han havde derudover en fortid i landbruget via sin sønderjyske familie. God og nyttig viden.

Fælles træk blandt tilflyttere

I løbet af de næste år fik vi på forskellig vis kontakt med flere, der var flyttet hertil, eller som kiggede efter hus, og vi lignede hinanden på flere måder:

- Vi var aldersmæssigt i 20'erne
- Vi ville bo på landet, dyrke jorden og leve så giftfrit som muligt
- Vi ville have god plads til vores børn
- Vores børn skulle ses og høres - børneopdragelsen skulle være så fri som muligt
- Vi satte kvalitet højere end kvantitet
- Vi satte selv vores gamle huse i stand
- Vi var imod „køb og smid væk“-kulturen
- Genbrug var in
- Teaktræ var yt
- Råt fyrretræ - alt skulle afsyres - var in

I løbet af nogle år boede der altså unge mennesker i gamle huse rundt omkring på Møn. Nogle i kollektiver, nogle i bofæl-

lesskaber, andre i almindelige kernefamilier. Vi var selvforsynende med grøntsager og i et vist omfang med æg, mælk, ost og kød fra vores geder. Denne flok rummede også flere kunstnere, som udover at være skabende, udøvende kunstnere også deltog i mange af de aktiviteter, som kom i gang.

Land og By

Denne gruppe af tilflyttere på Møn var fælles om nogle behov for at leve billigt, have mulighed for at købe økologisk mad, for at sælge hjemmehåndværk, som håndlavede stearinlys, keramik, vævede tæpper, læderhåndværk, gamle istandsatte møbler og andre antikviteter samt overskud fra køkkenhaverne.

Med disse udgangspunkter samledes en stor flok unge mennesker en november aften i 1973 på Gammelbygård i Hårbølle på Vestmøn. Gammelbygård var et af de kollektive børne- og ungdomsmiljøer - i dag ville man nok kalde det et socialpædagogisk opholdssted. Konklusionen på mødet var, at vi skulle finde et lokale i Stege, hvor vi kunne åbne en butik, organisere en indkøbsforening (så vi kunne få fat i de ovenstående varer) og sidst, men ikke mindst, etablere et samlingssted i Stege.

Det lykkedes med mange mellemregninger og diskussioner at få skabt dette sted, som efter et par år fik navnet Land og By. Organisationen bag er nok det mest rummelige, jeg har været med til. Økonomien fungerede ved, at hver part, familie, bosted, betalte 25 kr. om måneden: Således blev huslejen for butikken dækket. I 1977 var der ca. 100 husstande, som var medlem af foreningen Land og By. Indretning og pasning af butikken foregik ved frivillig arbejdskraft. Heldigvis rummede gruppen adskillige dygtige håndværkere, som kunne stå for ombygning. Fællesmødet, som blev holdt en gang om måneden, var højeste myndighed.

Da vi efter nogle års butiksdrift fik organiseret os som en forening, endte valg til bestyrelsen ofte med, at alle de, der gerne ville være med, var velkomne. Formanden (for sådan én skal der være) blev valgt efter forskellige kriterier. Et år var det Sven Olaf Højlund: han var den ældste og ét år var det Hassan Stenz: han var den tungeste. Strukturen var som nævnt flad, og der blev sat mange ting i værk: De, der ville noget, kunne få lov til det.

Der blev skabt et forlag, som udgav „Urtekalenderen“, der stadig sælges. Madopskrifter, rådgivning om gedehold („Gedekalenderen“) og flere andre udgivelser fulgte. Land og By skrifter blev udgivet og udsendt til alle medlemmer hver måned. Det eksisterer stadig, men kommer nu kun et par gange om året. Der blev skabt en fond, der støttede initiativer, som vi sympatiserede med. Jeg husker at jeg var med til at bevilge 500 kr. til indkøb af får til et kollektiv i Jylland.

Fællesdyrkning

For at få styr på havebruget etablerede vi fællesdyrkning, så vi kunne hjælpe hinanden og også få noget socialt ud af det lidt kedelige lugearbejde.

Vi havde kartofler på Bogø, hvidkål i Hårbølle, gulerødder og løg i Vollerup. I 1977 var der tilsluttet 12 husstande, som på et areal af 3100 kvm dyrkede grøntsager til vinterens forbrug.

Til udlån for medlemmer og andre samlede vi borde og bænke ind, når de lokale forsamlingshuse skiftede ud. De eksisterer stadig i udlængerne hos et medlem af den stadig eksisterende forening, Land og by.

Græshoppecirkus

Græshoppecirkus var en anden aktivitet, som udsprang af Land og By. Det var et morsomt og rørende lille cirkus, der fra en forestilling med få rekvisitter i løbet af 3 år udviklede sig til at fylde en lastbil med ting og sager, når der skulle stilles an. Min æld-

Græshoppecirkus 1. sæson

ste datter deltog fra starten. Hun havde altid drømt om at blive cirkusprinsesse og her gjorde hun lykke sammen med nogle af de andre halvstore piger. Senere, da der også var et regulært cirkusorkester, var min mand også med og deltog i turneer rundt om i landet.

Cirkus lukkede, men andre aktiviteter fulgte: Store farverige sambaoptog i Stege, loppemarkeder i Stege med optræden og musik og „80'ernes mode“, som var en stor forestilling på Damme kro, hvor også „indfødte“ mønboere deltog både foran og bagved scenen.

Børnehaven

Vi var på Vestmøn en flok unge familier, kollektiver med børn i børnehavealderen, men børnehaver fandtes kun i Stege. Behovet for en lokal børnehave var der, for ud over regulær pasning, havde børnene efter vores mening også behov for fællesskab med andre børn. Det var der ikke tradition for i den landbrugskultur, vi var flyttet til. Her havde familierne selv klaret pasning af de mindre børn. Men også hos de lokale begyndte behovet for børnepasning i en institution at melde sig.

Tilflyttergruppen gik i forhandling med kommunen, og efter flere års mødeaktivitet fik vi dispensation til at etablere en børnehave på Vestmøn. 3 dagplejere skulle være sammen om at passe 15 børn i børnehavealderen. Denne børnehave blev etableret på et nyoprettet kollektiv, „Rød-højgård“, på Vestmøn i 1976.

Også her skulle der frivillig arbejdskraft til, før børnehaven blev en realitet. Kravet var, at forældrene byggede og indrettede lokalerne. I starten var pasning af børnene også ulønnet. Efter et års drift på dispensation, fik kommunen taget initiativ til etablering af en kommunal børnehave på Vestmøn, Gammelsø Børnehave. Den blev nedlagt af kommunen for et par år siden, men er genopstået på privat basis i forbin-

Legehus ved børnehaven, bygget af forældrene (bl.a. Morten Flyverbom) I forgrunden min søn Sigurd med pagehår.

delse med Møn Friskole, som den ligger i umiddelbar nærhed af.

Ø-listen

Sideløbende med disse aktiviteter var vi i gang med at få en fællessocialistisk liste i gang, som stillede op til kommunevalget i 1974. Vi oplevede, at det er vigtigt at være med, der hvor beslutningerne tages (bl.a. om etablering af daginstitutioner). Vi blev ikke repræsenteret i byrådet i 74. Forarbejdet til udarbejdelse af program havde dog været enormt lærerigt. Vi syntes ikke, at befolkningen skulle gå glip af alt det, som vi vidste og alt det vi ville arbejde for, hvis vi kom i byrådet. Derfor gik vi i gang med at udgive et blad, „Ø-bladet“. I starten var vores produktionsapparat en sværteduplikator, som fungerede nogenlunde som de, der blev brugt til fremstilling af illegale blade under 2. verdenskrig. De første 10

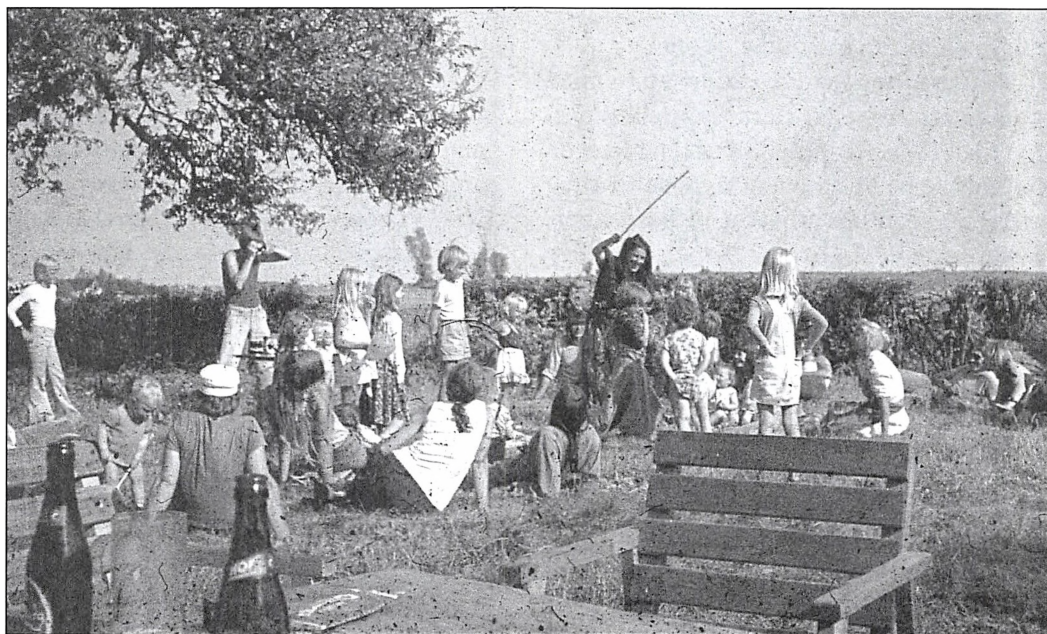
numre blev fremstillet på denne måde, og der var brug for håndkraft også til at samle bladet. Senere fik vi bedre teknik og et flottere blad. Ø-bladet udkom ca. én gang om måneden fra 1974 til 1982. Ø-bladet fik sat fokus på de ting, der foregik i kommunen. Det var ikke kun spørgsmål om børnehaver o. lign., der var genstand for den journalistiske aktivitet: Der var tegn på, at ikke alle holdt sig inden for lovens grænser, men at nogle politikere og andre havde travlt med at berige sig på borgernes bekostning. Omtalen af skandalen omkring strandhotellet på Ulvshale, „Kongens Ø“, gjorde Ø-bladet landskendt. I 1977 steg oplaget af Ø-bladet til 1.000. Vore afsløringer af intrigerne i magtens korridorer medførte, at en sparekasse måtte lukke, og vi fik selv en injuriersag på halsen. Men én af hovedpersonerne, borgmester Hother Nielsen, havde et kanonvalg ved det efterfølgende kommunalvalg. Måske syntes vælgerne, at det var synd for ham, at disse tilflyttere sådan havde udstillet ham.

En anden sag som Ø-bladet tog sig kærligt af, var omfartsvejen om Stege. Man (Hother Nielsen) ønskede sig en omfartsvej, som skulle gå ud i Stege Nor. Vi havde en anden mening, og det lykkedes ved omtale af sagen, underskriftsindsamlinger m.v. at få mange flere med til at gå imod denne plan om at hælde asfalt ud i den smukke natur.

Ø-festen

Ø-bladet blev solgt over hele øen for 1 senere 2 kr. Det kunne jo ikke løbe rundt, så hver sommer holdt vi en indsamlingsfest, hvor der blev et passende overskud til at holde Ø-bladet flydende. Her gjaldt det igen om at mobilisere alle gode kræfter, så der kunne bydes på god mad, drikke og musik - samt besøg af Græshoppecirkus. Mange blev involveret - også de, der ikke havde lyst til at bidrage med noget til selve Ø-bladet.

Ved næste valg til Byrådet blev Ø-listen repræsenteret. Der blev holdt før-byrådsmøder, hvor alle var velkomne til at give

Ursula Reuter Christiansen leger med børnene ved Ø-festen på Bogø ca.1975. Fotograf Erik Steen.

deres besyv med om den kommende dagsorden.

Her var jeg ikke selv aktiv. Erkendelsen af, at livet ikke kunne fortsætte uden faste indkomster, fik jeg, da jeg skulle købe et par gymnastiksko til min datter: 16,50 kr. kostede de, og det var et problem. Jeg startede på læreruddannelsen som 29-årig i 1975. At være studerende begrænsede muligheden for at være aktiv i de forskellige grupper. Vi havde dog fortsat køkkenhave og malkegeder. De sidste forsvandt først, da vi begge havde arbejde uden for hjemmet, for hvem skulle blive hjemme og passe geden, hvis den fik yverbetændelse? Der er jo ikke rigtigt noget, der hedder gedens første sygedag.

Musikklubben

Musik skal der til. Vi var langt ude på landet (ingen Farøbro, ingen motorvej), så vi måtte selv arrangere at få bands til øen, som vi gerne ville høre. Der var nok nogle tilbud i Stege, men i en helt anden genre

end den, som vi hippier/tilflyttere gerne ville lytte og danse til.

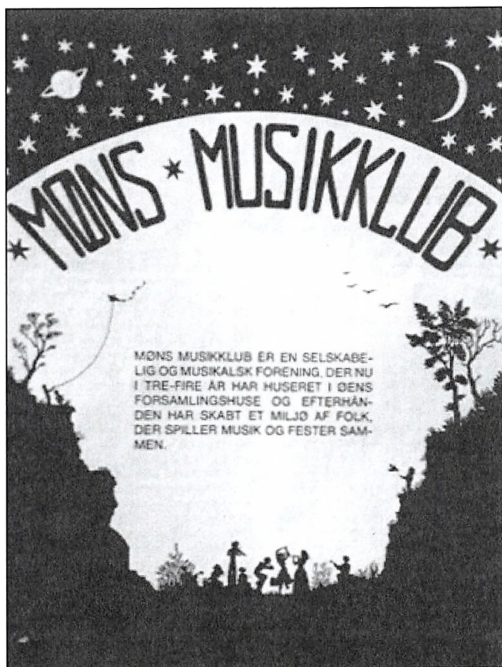
I 1974 dannede vi Møns Musikklub og ca. én gang om måneden mødtes vi i „Håbet“, forsamlingshuset i Røddinge, til høj musik, øl og cigaretter.

Vores børn fik da lov at komme med - vi havde ingen bedsteforældre til at tage over - og hvem havde lyst til at blive hjemme og passe børn og se lørdags-TV, når der var fest i Håbet?

Det var ikke ligefrem lykken for os at skulle sove under et bord i et koldt lokale bag scenen med al den larm og småfulde, tossede forældre dansende rundt i det store rum. Her var vi ikke lige opmærksomme og omsorgsfulde forældre.

Møn Rock var vores husorkester: Dygtige var de og en LP fik de udgivet, før de gik hver til sit. Flere af de gode musikere spiller stadig rundt omkring i det sydsjællandske og mønske.

På et tidspunkt blev det muligt at arrangere „Møn Festival“ i en weekend sidst i juli på sportspladsen i Damsholte. Det var fantastisk, at det kunne lade sig gøre. Første år, hvor vi havde fået en pænt stor kredit i Møns bank, var vi 7, der skrev under på lånet. Jeg husker, hvordan vi 7 gik rundt og samlede 100 kr. sedler i madboder og ølboder og puttede dem i pengekatte, som vi bar tæt på kroppen. Vi skulle sikre, at vi kunne betale lånet tilbage, og at ingen penge sådan bare forsvandt. Et stort ansvar var det, men det var også sjovt. Jeg mindes min æbleskivedej, som jeg havde lavet i en 25 liters gryde. Den stod i solen på fodboldbanen og hævede og hævede, så den lignede en kæmpechampignon. Den var næsten ikke til at få has på: Vi bagte og bagte, men den blev ved at vokse - altså næsten. Tilbehøret til de populære æbleskiver var syltetøj, som vi havde kogt på frugtoverskuddet i de private frysere rundt omkring.

Året er 79, Møn Rock udgav LP'en „Tror I vi når det“. Fejres af Land og By på udgivelsesdagen.

Et år lavede vi linsefrikadeller. De blev ikke solgt alle sammen, så der var linsefrikadeller til lang tid efter. Jeg tror, at det var medvirkende årsag til, at vores familie

havde et anstrengt forhold til linser i lang tid efter.

Festivalerne, som blev gennemført fra 1977-85, satte en masse folk i gang: De

Optrædende ved musikfestival, kvinde-teatergruppe fra Christiania

krævede organisation og hårdt arbejde. Men de var til glæde for mange - også for os, der leverede arbejdskraften. Det var utroligt, hvad vi kunne skabe sammen. Der skulle meget til: booke de rigtige bands, lave reklame, bygge scene, hente øl, bygge boder, lave mad ... og sælge den. Jeg husker en lykkelig stund med min ældste datter, hun var dengang 12-13 år, hvor vi står sammen og langer yoghurt, kaffe og brød over disken en solrig morgenstund.

Om det nu var fordi det blev regnvejrs om lørdagen ved festivalen i '85 eller der gik noget andet galt, ved vi ikke helt. Der blev i alt fald et pænt stort underskud, som skulle betales af de ansvarlige bestyrelsesmedlemmer. Det var surt og det betød et stop for festivaler i musikklubregi. Men et par år efter arrangerede en anden sympatisør en festival et andet sted: Den gav overskud og han donerede generøst hele overskuddet til vores underskud.

Det kunne lyde som om, at vi var enige om alting og at vi bare knoklede derudad i ideel lykke og idyl. Sådan var det naturligvis ikke. Vi havde forskellige holdninger om mange ting, og nogle vil nok på det bestemteste frabede sig at blive kaldt en hippie. Derfor dækker betegnelsen „tilflytter“ nok bedre. Ikke alle gik helhjertet ind for biodynamisk landbrug og ikke alle var venstreorienterede.

Politisk stod vi heller ikke samme sted. Jeg citerer her Sune Riishedes indlæg i Ø-bladet, hvor han kommenterer på et længere referat af et kursus i biodynamisk havebrug, som vi havde fået arrangeret, og mange havde deltaget i:

„Det er ikke uden betænkeligheder jeg har indleveret dette, fordi jeg føler det som lidt af et falsum, at Ø-bladet serverer sine skarpe politiske kødretter i en mere mavevenlig garniture af urtekure og bageopskrifter og nu disse haveråd. Det er godt med alsidighed, men læserne kunne vildledes til at tro, at den „videnskabelige mar-

xisme“ og urteflipperiet var dele af samme grundholdning, samme alternativmodel. I virkeligheden er der vel direkte modstrid mellem den dogmatiske politiske holdning - fx med referat af DKP- synspunkter - der på den ene siden præger bladet, og den Rudolf Steiner-inspirerede udflytterromatik på den anden. DKP drømmer jo ikke om at sætte biodynamisk landbrug på programmet - men måske nok om at benytte den slags emner som underholdende læsestof og lokkemad på lokalt plan. Det ville være godt med en debat herom, så læserne kunne blive klar over, hvor Ø-bladet står på sine to ben - og endnu bedre om der kunne arbejdes hen imod en fælles grundholdning“.

Indlægget ovenfor illustrerer meget godt de forskellige fraktioner. For mig var der ikke den store modsætning, socialist som jeg var og er. Dengang var vi ikke klar over, hvordan det egentlig stod til i Sovjetunionen og DDR. Vi var mange som troede, at den negative omtale af de kommunistiske lande var propaganda fra kapitalisternes side. Vi er blevet klogere - DKP findes ikke mere, men inden for de eksisterende partier på venstrefløj er spørgs-

1. maj på Volden i Stege, midt i 70'erne.

mål om økologi og vedvarende energi kommet højt op på dagsordenen.

Vindmøller

Fra sidst i 70'erne gik flere sammen om opstilling af vindmøller. Her var der ikke længere den store afstand mellem indfødt eller tilflyttet mønbo. Her blev der skabt et samarbejde om opstilling af mange af de første små vindmøller, der blev ejet og drevet i fællesskab af folk i nærmiljøet. Mange er nu pillet ned igen og erstattet af større møller, som står længere væk fra boligområder.

At så mange, trods modsætningerne, fandt ud at arbejde sammen, tror jeg også hænger sammen med afstanden til København. Havde vi boet tættere på storbyen, kunne vi vel hver især have fundet en fraktion SAP, VS, KAP eller en Steiner-gruppe at mødes med, så vi ikke behøvede at snakke med nogen, der mente anderledes end vi selv, eller lytte til musik, vi ikke elskede på forhånd. Afstanden (og den var lang dengang, før motorvejen gik den lige vej via Farøbroen) betød, at skulle vi have god kontakt med andre i hverdagen, måtte vi finde ud af det med hinanden og under overskriften:

Fællesskab på Møn

Fællesskabet lykkedes rigtigt meget i de år. Men hvad skete der så? Hvorfor lukkede alle disse gode aktiviteter?

Butikken i Stege havde succes med at udbrede kendskabet til og vigtigheden af at spise giftfri, økologisk mad. Efterhånden kunne man få både økomælk og økogrøntsager i sin lokale brugs.

Butikkens husleje steg, og i forbindelse med en udvidelse i starten af 80'erne var der optaget lån. Altså slæbte vi på en kassekredit, hvilket betød, at økonomien ikke holdt. Der var (efter en lang periode med lønnet personale) igen næsten udelukkende frivillige hjælpere i butikken. Lige

meget hjalp det, og efter 19 års butiksdrift måtte butikken lukke i 1993. Der blev lukket med maner. Vi betalte enhver sit, inden vi drejede nøglen om.

Ø-bladet fik en injuriersag på halsen. Det var svært at samle penge ind til at dække bøden, samtidig med at vi skulle rejse penge løbende for at udgive bladet, der udelukkende blev lavet af frivillige. Disse frivillige fik andre ting at tage sig til - jeg gik selv på seminarier, for på sigt at skaffe mig en fast indkomst. Andre fik arbejde: én endda i Europaparlamentet, mens andre af de flittige skribenter, Stig og Peter Thorsboe, skulle videre med deres forfatterkarrierer, hvilket vi så har kunnet nyde godt af i sofaen lørdag og søndag aften gennem nogle år. I 1982 udsendte vi det sidste Ø-blad.

Ø-listen, den fælles socialistiske liste var repræsenteret i kommunalbestyrelsen i to perioder. Men igen - nyhedens interesse faldt, og det var svært - især for den sidste repræsentant - at holde til presset fra det øvrige byråd. SF tog stafetten fra Ø-listen i arbejdet for de venstreorienterede synspunkter.

Musikklubben fik underskud på festivalen i '85, og så sev gassen ud af den glade ballon. Husorkestret Møn Rock fik som nævnt udgivet en enkelt LP, „Tror I vi når det?“, men medlemmerne spredtes også, og nogle opgav drømmen om at være ved musikken og gik i gang med uddannelse.

Fællesdyrkning måtte vi opgive: Vi var simpelthen ikke strukturerede nok og glæden ved havearbejdet kunne let gå over i irritation over manglende fremmøde og energi hos „de andre“.

Én af de sidste rester af Fællesskab på Møn er måske Brændekompaniet, hvor en gruppe på 7-8 familier i fællesskab bestilte træ i skoven, som så blev skåret, flækket og kørt hjem til de forskellige ved fælles hjælp og uden smålig skelen til, hvem der var med hvornår. Dette kom-

pagni synger på sidste vers, men årsagen hertil er alder og almindelig gebrækkelighed i form af slidgigt i knæ og hofter som gør, at de store stærke mænd må spare på kræfterne. Træpilller, solceller på taget i kombination med varmeblæsere gør, at husene stadig kan holdes varme for en rimelig pris.

Det, der tidligere var Fanefjord sogns grundejerforening, forvandlede sig til Fanefjord Beboerforening, og her var der plads til både tilflyttere og indfødte mønboere. Mange initiativer er blevet til i det regi. Fælles Sct. Hansfester, hvor en person eller forening modtog Fanefjord beboerforenings pris. Det der kvalificerer til prisen er noget der kaldes „borgersind“. Min mand var den første til at få prisen i 1996. Baggrunden var, at han i de strenge isvintre 1995 og 1996 satte lys på isen ved den mose, der grænser op til vores grund. Samtidig udlånte han skøjter, som han havde samlet på diverse loppemarkeder årene forinden. På den måde kunne børn og voksne, som havde lyst få mulighed for at prøve at løbe på skøjter også efter mørkets frembrud.

Nye initiativer har fulgt de nævnte: Efter nedlæggelsen af den gamle skole i Stege opstod Kridthuset. Det gav i nogle år rum og husly for mange aktiviteter, kulturarrangementer, udstillinger m.v. Det er dog lukket nu og ombygget til private boliger.

Stege Bio holdt kultur-fanen højt - især med „Onsdagsfilmen“, der i stedet for Hollywood blockbustere viste de lidt smallere film til det kræsne publikum. Onsdagsfilmen var en succes og genudsendtes i weekenden. Biografen findes stadig og drives nu af en gruppe frivillige.

Hårbøllehuset (HOB) opstod efter lukning af den lokale dagligvarebutik, som først var en Brugsforening, så en Spar forretning og siden en helsekostforretning med tilhørende cafe. Intet af dette kunne

løbe rundt, hvorfor en gruppe af lokale borgere købte huset. HOB drives nu af frivillige, og huset bruges til koncerter, kunststillinger, café, foredrag og andre sociale arrangementer.

Kulturforskelle

Som nævnt i indledningen, var den lokale kultur, som vi flyttede ind i, meget væsensforskellig fra den, som vi kom fra. Man kan sige, at vi kom til en rural kultur, der ikke kunne overleve: Små familielandbrug blev nedlagt, folk flyttede fra land til by og tog lønarbejde. Vi kom fra en urban kultur, som havde de træk i form af opdeling af arbejdstid og fritid, en forbrugersisme, køb-og-smid-væk kultur og et manglende hensyn til miljøet, som vi tog afstand fra.

Vi var tiltrukket af dele af den kultur, der var her på landet, men vi ønskede ikke at efterleve den i alting. Specielt omkring dyrkningsmetoder var der forskellige opfattelser. Én af vores fælles stærke værdier var, at maden skulle være biodynamisk, økologisk eller i alt fald giftfri. Vi var absolut modstandere af brug af kunstgødning og sprøjtegift og for at få mere viden om dette, fik vi biblioteket til at arrangere et aftenkursus i biodynamisk dyrkning på biblioteket. Jeg husker, hvor overrasket arrangøren var over det store fremmøde. Det havde han ikke lige set komme.

Hvordan talte vi med de lokale bønder og naboer om det? I vores ungdommelige overmod kunne vi let komme til at fremstå bedrevindende, selvom vi slet ikke vidste ret meget om landbrug og planteavl. Det var ikke just befordrende for den gode kontakt mellem „indfødte“ og „tilflyttere“.

Ved borgermøder om omfartsvej, kloakering etc. holdt vi os heller ikke tilbage for at stille spørgsmål eller komme med forslag. Det var ofte os unge kvinder med langt hår i farverige gevandter, der rejste os og kom med kommentarer. Det var nyt

på Møn, at kvinder - nok især unge kvinder - deltog i debatten, og de ældre herrer måtte lige synke en ekstra gang, før de kunne tage os alvorligt.

Stege Handelsstandsforening ville ikke optage vores kollektivbutik som medlem. Der gik mange år før Land og By blev accepteret af den „oprindelige“ befolkning. I dag tror jeg, at mange savner den.

Opsummering

Skal jeg til slut opsummere, hvad hippierne/tilflytterne har haft af betydning for Møn og omegn, vil jeg nævne følgende:

- De tomme huse/gårde stod ikke og forfaldt
- Der kom ikke en omfartsvej i Stege Nor
- Der blev oprettet børnehaver, der kom flere børn i skolen
- Mange kunstnere fandt vej til Møn og det internationalt kendte Galleri 44 blev siden etableret i en landsby på Vestmøn

- Der kom mere liv i forsamlingshusene
- Interessen for økologi bredte sig - som nævnt ses det i Lendemarke Superbrugs.
- Det blev almindeligt ved skolefester o. lign., at hver familie havde en ret med til en fælles buffet, fremfor at hver sad med deres eget fine smørrebrød fx ved skolefest i skoven
- Fællesskabet omkring Hårbøllehuset var let at få etableret. Mange af de gamle hippier/tilflyttere har engageret sig dér og yder frivilligt arbejde til udstillinger, koncerter og cafédrift sammen med de nye tilflyttere og nogle af de indfødte mønboer.

Litteraturhenvvisninger:

Freja 77, håndbog i landbosætning, Ekskolens trykkeri 1977, Informations Forlag

Ø-Blade og Land og By skrifter findes på Lokalarkivet.

Nina Vrang

Født 1946. lærer, cand.pæd.psyk.

Bosiddende på Møn siden 1969, selvstændig psykologpraksis i Nykøbing F. siden 2009. Deltog januar 2016 i arrangement „Kend din ø“ på museet i Stege med et foredrag om hippierne/tilflytterne på Møn i forbindelse med lanceringen af Camønoen.

Barn af hippietiden på Møn

Mellem to verdener

Af Stina Vrang Elias

Grænsegænger

Hvis jeg skulle beskrive min barndom med et ord, så ville det være; grænsegænger. Hver dag pendlede jeg ind og ud af to meget forskellige miljøer, som ikke kunne forenes. På den ene side hippiebevægelsen. På den anden side et traditionelt samfund på landet, hvor majoriteten levede af og på små landbrug. Hvert miljø har givet mig noget værdifuldt. Dette indlæg skal handle om, hvad hippiebevægelsen gav mig.

Da jeg var to-tre år gammel flyttede min mor til Møn. Jeg var det ældste barn i den gruppe af mennesker, som min mor blev en del af og som vi i dag kalder hippier. Dét at være den ældste var svært „ude“ i det almindelige samfund - for jeg havde ingen allierede. Men det var klart en fordel „inden for“ miljøet, fordi der var rigtig mange voksne, som gerne „ville“ mig. De havde jo ikke selv børn endnu og som én engang sagde: „Du er det første barn, som jeg kan huske som voksen“. Jeg har altid haft oplevelsen af, at mange voksne oplevede, at de havde en aktie i mig; at de var relaterede til mig.

Fællesskabet

Og der var meget fællesskab. Der var fællesdyrkingen, hvor der var løg hos én familie, kartofler hos en anden. Så mødtes man i weekenden og gjorde arbejdet sammen. Efterfulgt af frokost og mange kander the. Der var butikken „Land og By“ i Stege, hvor man altid kunne sidde og hænge ud i baglokalet, mens man ventede på bussen. Så var der „Møns Musikklub“; som arrangerede fest og „Møn Festival“; hvor der skulle steges linsefrikadeller til masserne. Så der var meget at se til. Og vi var altid med. Det husker jeg ubetinget som hyggeligt. Man var aldrig i vejen: Fik altid en opgave og kunne bruges til noget. Undtagen festerne: Der ville det have været rigtig rart at kunne komme hjem. Men standardsvaret

på spørgsmålet: „Hvornår skal vi hjem?“ var: „Hvis du er træt, så læg dig ned og sov“. Festerne var IKKE på børnenes præmisser - og der var vi ærlig talt lidt i vejen, når vi blev trætte og ville hjem.

Men selve arbejdet med at forberede festerne - dér var jeg med. På den gode måde. Jeg husker ikke, at nogen nogensinde har skyndet på mig, når jeg forsøgte at stege æbleskiver, sætte kartofler eller vasket op. Jeg husker kun voksne, som var søde tålmodige og oplevelsen af, at de synes, at det var helt naturligt, at jeg skulle være med i mit eget tempo - og jeg havde klart følelsen af, at jeg var godt selskab. Det mærkelige er, at børn simpelthen ikke var i fokus på samme måde som i dag. Vi var ikke projekter, som de voksne var meget optaget af at vide alt om og være i kontakt med. Men vi var meget med. Meget mere end mange børn - mine egne inklusive - måske oplever i dag.

Dér, hvor vi ikke fik lov til at være med, var i det politiske arbejde. Og dog - jeg kan tydeligt huske en episode, hvor der var møde hjemme hos os om Liste Ø - og jeg bidrog med at tegne en meget primitiv valgplakat. Og fik urimelig meget ros for det - for det var ærlig talt et „Ø“ på et kvadratisk papir. Men jeg synes, at der var mange møder - og at min mor ikke var hjemme særlig meget.

Tilknytning til andre voksne

Som barn skulle man kunne rumme mange voksne - og også acceptere, at doktrinen var, at det ikke var vigtigt om ens mor var hjemme. Det vigtige var, at der var en voksen. Så bagsiden af at der var mange voksne, som man kunne knytte sig til, var nok, at man ikke knyttede sig til sin egen familie. I dag synes vi jo, at det er helt legitimt, at man kan have behov for at være sammen i sin egen lille familie - dét tror jeg simpelthen ikke ville have faldet nogen ind dengang.

Så man blev som barn nok mere rodløs og sin egen lykkes smed, hvor man fandt hen, hvor man kunne få dækket sine behov. Så der er altså denne her dialektik mellem, at vi på den ene side ikke var i fokus og bare måtte hænge med - men på den anden side, så var vi virkelig velkomne til at hænge med. Men for børn som ikke havde nemt ved at knytte sig til andre voksne - eller som måske ikke var så lette at kunne lide, fordi de var kantede, generte eller hidsige - ja, de børn kunne let blive tabt. Også lettere end i dag, hvor børn ER et projekt for rigtig mange voksne, og hvor forældre sætter deres børn og familien - kernefamilien - i centrum.

I to verdener

Der var også noget i hele kernen af hippiebevægelsen, som står i modstrid med, hvad man har lyst til som barn. Som barn ønsker man sig forudsigelighed. Eftersom det er de voksne som bestemmer, så er det rart at vide, hvad man kan regne med. Men hele hippiebevægelsens væsen var jo at gøre op med regler, rammer, traditioner. Så man vidste aldrig rigtig, hvad der skulle ske.

På Møn var det også sådan, at hippierne i meget lille grad interagerede med de lokale. Det var fint nok for de voksne, som jo havde deres egen gruppe. Men som barn skulle man så pendle ind og ud af de to miljøer. Og ja, man blev drillet - med alt fra ens madpakke, indretning af hus, skoletaske, tøj og lugt. Jeg har holdt én børnefødselsdag i hele mit liv; jeg vidste instinktivt, at det ikke gik at blande de to ting sammen. Forståelsen i hippiemiljøet var lille, for de lokale var jo bare galt på den. De havde endnu ikke forstået, hvor latterligt deres liv var. Hvis jeg havde haft den attitude, så var jeg ikke overlevet et sekund. Så jeg lærte at adskille de to verdener. Det ændrede sig, da jeg blev teenager, hvor mange af mine veninder, synes det var fantastisk at komme hos mig, fordi der

var så få regler og rammer. Noget man jo virkelig sætter pris på i den alder.

Når jeg i dag ser tilbage, så er det med en klar bevidsthed om, at hippiebevægelsen bestemt gav meget godt til os børn. Følelsen af at være en del af en gruppe - og at den gruppe rent faktisk kunne flytte noget og forandre, hvis ikke den store verden, så i hvert fald den lille verden; den verden som man lever i hver dag. Det gav også mange voksen-venskaber; familien blev forstørret, også selv vi aldrig boede i et decideret kollektiv. Børn bliver gladere af, at mange godt kan lide dem og man får tillid til at andre vil én det godt, når man som barn er blevet mødt på den måde. Det giver så at sige flere kontaktpunkter, end hvis man kun er i sin lille kernefamilie.

Omvendt så er det klart, at en del af det som foregik ikke var for børn. Grænseløsheden ifht. alkohol, stoffer og sex behøver børn ikke at blive blandet ind i. Jeg blev bange for nogle voksne, som var fulde, sloges eller blev decideret vanvittige. Det kan man opleve i alle miljøer, men der var en accept af - ja, nærmest et krav om at alt skulle favnes og man beskyttede ikke børnene eller tænkte på deres behov i den sammenhæng. På den måde blev jeg blandet ind i alt for meget, alt for tidligt.

Mine to børn vokser op i en helt anden familie - også en meget mere begrænset familie, hvor vi jo ikke er en del af større fællesskaber. Og så alligevel - uden at det har været en plan, så er der faktisk familier knyttet til vores familie. Vi har familier, som vi tager på ferie med, holder jul med, altid deltager i fødselsdage/barnedåb og konfirmation hos. De familier er i dag mine børns ekstra familier, lige som vi er familie til deres børn. Så mine børn har også andre voksne end deres mor og far at læne sig op ad nu i deres teenagetid og når de bliver voksne. Så på den måde har jeg ubevidst forsøgt at tage noget af det bedste med fra min egen barndom. Men vi kører

hjem fra fester, når børnene gerne vil. Eller bliver hjemme, hvis det er bedst for dem ...

Stina Vrang Elias

Født 1966, uddannet cand.scient.adm. fra RUC, nu administrerende direktør i tænketanken DEA, der arbejder for intelligente investeringer i uddannelse, forskning og innovation.

Spejlsby kloster

- et spedalskhedskloster

Af Svend Skov

Klosteret i Spejlsby blev bygget omkring år 1100 og var beboet af Cisterciensermunke, dem med de brune kapper. Det var et såkaldt spedalskhedskloster, eller Sct. Jørgens hospital.

Spedalskheden rasede i Danmark fra ca. 1100 til 1600, hvor den blev udryddet. Det foregik kun ved isolation, fordi der fandtes ingen lægemidler til denne sygdom. Derfor placeringen af klosteret, langt fra Stege by og landevejen.

Her må det indskydes, at Frede Boysen og Laurits Larsen tvivler på, at der har været spedalske i Spejlsby. De siger, at spedalskhedsklosteret har ligget lige i udkanten af Stege by. Det vil jeg så påstå er forkert. Min begrundelse er, at man ikke ville have lagt et spedalskhedshospital lige i udkanten af Møns hovedstad med 3.000 indbyggere. Især da ikke, da de spedalske skulle isoleres fra de raske. Derfor var det en mere naturlig placering i Spejlsby, og min begrundelse er yderligere, at Spejlsby har fået sin navn efter hospitalet.

Ved udgravningen i 1957 blev det konstateret, at klosterkirken havde et såkaldt spedalsrum, som de spedalske skulle opholde sig i under gudstjenesten, hvor de ikke måtte komme i kontakt med de øvrige kirkegængere.

Hvis det havde været et almindeligt hospital, ville det være fuldstændig vanvittigt at placere det så øde et sted som Spejlsby.

Cisterciensermunkene var dem, der tog sig af de syge mennesker, dermed de spedalske. En gammel tradition var, at de skulle være selvforsynende. De har selvfølgelig haft en stor klosterhave med mange grønsager og lægeurter.

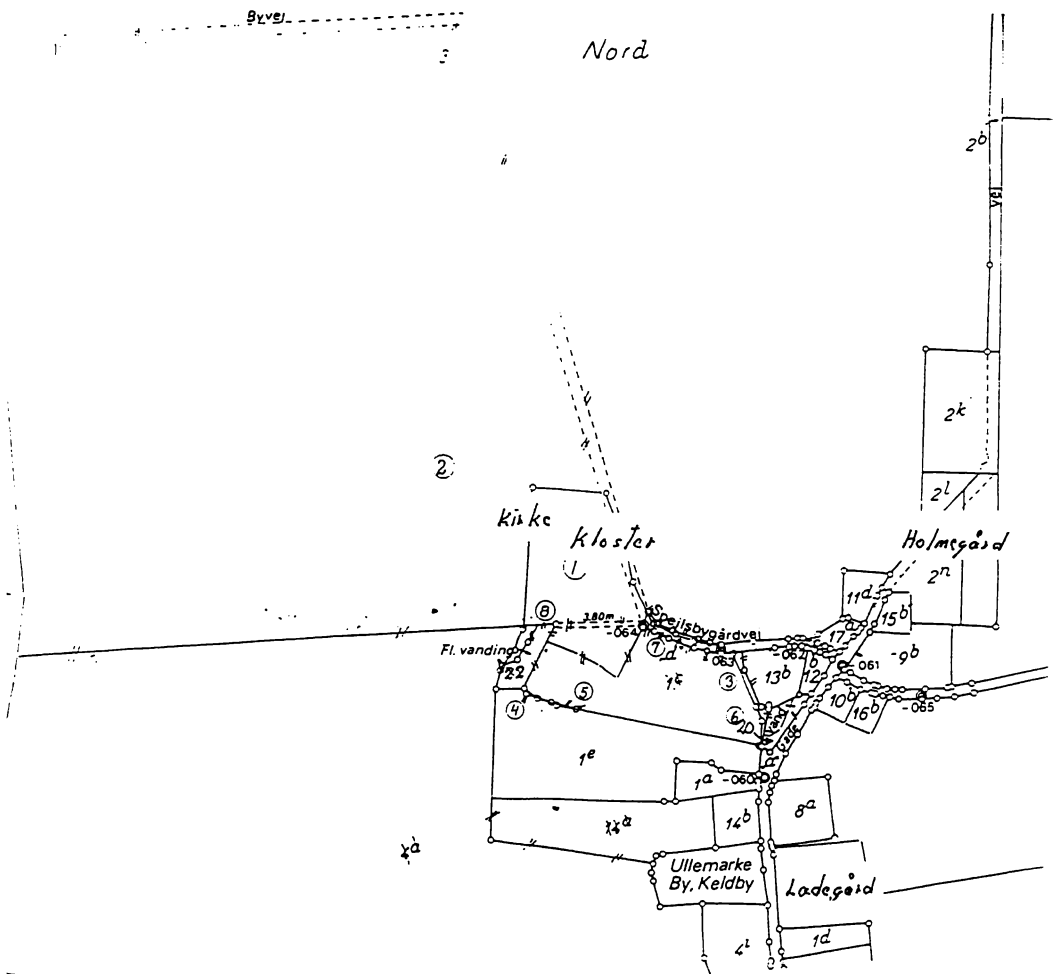
Til klosteret hørte også en skov, et teglværk, en ladegård, som var en avlsgård, der sørgede for forsyningen til klosteret og vel også kontante indtægter. Hvad indtægter angår, så tilhørte der også 25 gårde, som betalte afgifter dertil. Det var 12 i

Spejlsby, 5 i Ullemarke, 8 i Udby og lige så mange huse.

Da klosteret blev nedlagt, kom de under Vartov i København, og de blev så kaldt Vartovbønder. Det var et areal på 1200 tdl. Deres afgifter til Vartov skulle betales til Keldby kirke og dermed være i provstens varetægt og videresendes.

Klosteret har ligget, hvor nu Spejlsbygård er placeret. Den lå oprindeligt nede i byen, men da den brændte i 1787, blev den flyttet ud til den nuværende placering, sikkert fordi da var udskiftningsloven vedtaget. På denne gård er der gravet mange skeletter op, i tidens løb.

Til klosteret har der også hørt en kirke. Den blev udgravet i 1957 af Nationalmuseet. Det var en stor kirke på størrelse med Keldby kirke. Der blev fundet flere skeletter inde i kirken og skeptikere sagde, at der var jo ingen tegn på spedalskhed. Nej, men de spedalske måtte ikke komme ind i kirken i levende live, så heller ikke som døde. Klosteret har selvfølgelig haft egen præst eller en klosterbroder, som har sørget for gudstjenesten, men på et tidspunkt blev det anneks lagt under Keldby. Det vides med sikkerhed, at Christen Pedersen fra Odense blev kaldet til Keldby og Spejlsby kirker i 1518. Kirken er nedlagt tillige med klosteret i 1618, noget af inventaret er kommet andre steder hen, ligstenen over Hemming Moltke er kommet til Keldby kirke, lagt i gulvet i koret, lige foran knæfaldet, men blev i 1800 tallet, rejst op af nordvæggen på grund af slid. Han var ejer af Holmegård i Spejlsby, ridder og en af kongens meget betroede mænd. På stenen er afbildet Hemming Moltke død 1326, hans kone Elsebet død 1356, samt deres svigerdatter Christina død 1347. Hun var gift med sønnen Fikke Moltke død 1371. Han lod stenen fremstille, det er Danmarks ældste gravsten over privatpersoner. Moltkeslægten stammer fra Meklenborg.

Landinspektør Niels Malmkov, 4760 Vordingborg

Ændringskort

til Kort- og Matrikelstyrelsen

Vedr.

Matr. nr.: 1^c, 1^e, 3, 4^a, 13^b, 14^a, 20 og 22

Ejerlav: Spejlsby by, Keldby

Kommune: Møn

Amt: Storstrøms

Udtærdiget i okt. 1995

Sagen omhandler følgende matrikulære forandringer

☒ Udstykning	☒ Ejendomsberigtigelse
☐ Matrikulering	☐ Skelforretning
☐ Sammentægning	☒ Teknisk ændring
☒ Arealoverførsel	☐
☐	☐

TA-kopien er gateret

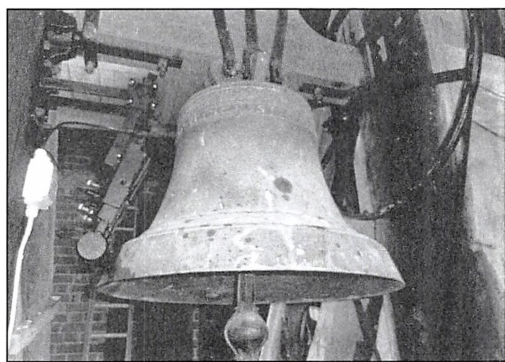
Kopien er af landinspektøren suppleret med sort tusch for så vidt angår

Ejerlavskode 32-06-54

Efter Löffler: Danske Gravstene fra Middelalderen

En kirkeklokke fra klosterkirken, hænger nu i tårnet i Keldby kirke, den er kommet derop Sct. Hans aften dag i 1478.

Døbefonden har haft en omtumlet tilværelse. Da man rev klosterkirken ned, var den havnet ude på marken og på en grøfte-

vold. Derefter kom den til Hovedskovgård, hvor den blev brugt til vanding af kreaturer. Til sidst stod den ude i haven med blomster, men i 1986, kom den til Keldby kirke og blev placeret i kapellet, da der kun må være en døbefond i kirken. Der findes også et vievandskar, som blev brugt til indvielse af en katolsk præst, for at tilføre ham hellig kraft. Man dyppede fingrene i karret, eller bestænkter præsten med en vievandskost.

Kirken har bestået af et kor og skib af romansk form. Koret var smalt og endnu smallere triumfbue. På skibet har der været 3 stråbebiller, én på nordøsthjørnet, én på sydvesthjørnet og en midt på skibets sydside, hertil kommer en vestforlængelse, der er smallere. I bunden af fundamentsgrøfterne ligger nedpressede sten i det naturlige ler. De egentlige fundamentsten, har været lagt i sand. Den vestligste forlængelse har dybere og bredere fundamentgrøfter, hvilket kunne tyde på, at der har stået et tårn. Den første vestforlængelse er muligvis et spidelsrum, et sådant rum var et sted, hvor de spedalske kunne opholde sig, under gudstjenesten. Formentlig kunne de høre den, gennem et hul i væggen, da de ikke måtte blande sig med munke og andre personer, da kirken også var en sognekirke. Det er ret sandsynligt, at der har stået en kirke før denne, fordi da man udgravede i 1957, fandt man et skelet, som var delvis bortgravet, ved kirkens vestgavl.

Selve klosteret er der ingen der ved, hvordan det har set ud, men der er ingen tvivl om, at det har været sammenbygget med kirken, så munkene kunne gå direkte ind i kirken. Ifølge gamle optegnelser har det ligget op langs den gamle byvej til Hovedskov, som kan ses på et kort.

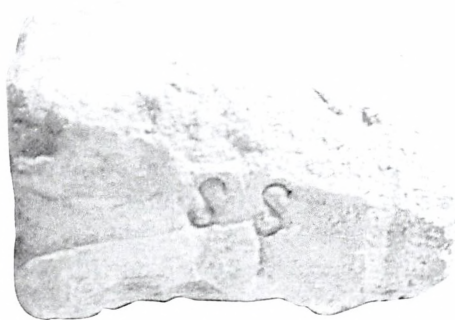
Da klosteret blev nedlagt i 1618 blev munkestenene brugt til et fattighus i Stege, andre til Elmelundegård (lensmandsbolig), i 1623 blev der sendt en del til brug ved

Københavns hospital og en del blev anvendt til husene i Spejlsby og omegn. Da hestgarden kom til Møn i 1682, med den onde Oberst Plessen i spidsen, stjal han hvad han kunne, til opførelse af Nygård (Marienborg).

Paludan skrev: „Commissionsbetænkning 22/10 1684 gives anvisning på mursten, idet murede tårn, som på hospitalets gods står til rest af et gammelt munkekloster, om de ikke vil falde for besværligt at brække“. Det har altså været muligt at hente mursten fra kloster og kirke, måske gratis. Møn 1776, et tårn af hospitalet står endnu ved magt. Paludans mønshistorie.

Ladegården, som tilhørte klosteret, har uden tvivl ligget midt i byen. Her i havnen på Traneholm, Klostervej 8, er der den fineste brolægning, ca. 50 cm. nede under overfladen, i ca. 50 m. bredde, helt ud under vejen. Den fortsætter ned gennem byen, som måske har været en brolagt vej. Vi har ligeledes 5 tilhugne trappesten, som må have tilhørt gården. Ladegården er afsat på et kort fra 1763.

Der har også i Spejlsby ligget en herregård eller borg, som hed Holmegård, se kort. Rester af voldgraven kan stadig ses. Der blev for mange år siden fundet halsjern og benlænker, formentlig fra en fangekælder, og jeg pløjede også for mange år siden på en murrest, tog en munkesten med hjem og konstaterede, at der er to bogstaver på siden (SS). Det betyder selvfølgelig

ikke Svend Skov, men måske Spejlsby Spedalskhedskloster. Hvem ved, en tidligere ejer af Holmegård havde købt 25.000 mursten af klosteret, men glemte at betale dem, måske er det en af dem.

Der har været forskellige adelige ejere af Holmegård. Den første kendte er den før omtalte Moltke fra 1300 tallet, hvis slægt stadig findes, bl.a. på Bregentved gods ved Haslev og Marienborg på vestmøn.

I 1400 tallet boede der 3 generationer Fikkesen, den ene var Johan Fikkesen, som var ridder og kongens mest betroede mand. Han ejede flere godser, bl.a. Broholm på Fyn og på Møn foruden Holmegård, det Grubendalske gods på østmøn, mange bøndergårde, en gård i Stege by, fiskeboder ved Falsterbo i Skåne. Han var lensmand over Haraldsberg ved Roskilde, Ravnsborg på Lolland og Nykøbing F. og havde pant i Abildtorp og Vesternæs. Hans kone Margrete Grubendale havde lånt kongen 100 engelske nobler og havde derfor fået pant i det såkaldte Kirkeby Len, der bestod af 12 gårde på Fyn. Alligevel gik det ned af bakke, han måtte sælge alt gods. Hans kone Margrete søger kong Hans om at få Sct. Jørgens kloster i Spejlsby som len. Deres svigersøn, som ejer Bønned Slot på Falster, må betale hendes rejse til København, og da hun får lenet, må han også betale 10 mark i Næstved, for en altertavle til Spejlsby kloster. Både Margrete og manden fik nogle gode år på klosteret og døde i 1480'erne. Deres slægt kan følges gennem folketællingerne og de ender længere og længere nede af rangstigen, til sidst som husmænd her i byen.

Den sidste ejer af Holmegård, var Frants Rantzau, forlovet med Chr. IV. Datter, Anna Cathrine. Rantzau var lensmand i Stege og tillige rigshovmester. Han var engang inviteret til fest på Rosenborg slot, hvor det gik livligt til. Ud på aftenen skulle han en tur ud og falder i voldgraven og drukner. Chr. IV sprang ud for at redde

ham, men forgæves, kongen blev dog reddet. Begivenheden fandt sted d. 5. november 1634 kl. 23.15. Nogle måneder efter dør Anna Cathrine af sorg, det gjorde man dengang. Kongen overtog dermed Holmegård, nedlagde den og udstykkede den til 3-4 gårde.

Ved lensmand Rantzau's død 1634, lod Chr IV Spejlsby klosterods henlægge under Vartovs hospital i København, imod at der skulle oprettes 8 mønske senge, som skulle visiteres af Møns provst. Da Chr. V i 1685 henlagde alle mønske jorder, til underhold for hestgarden, inddrages også Vartovs mønske ejendomme under kronen, og hospitalet i København får erstatning i tiender, så ikke flere patienter til Vartov. Der må have været en stor kapital, for omkring 1980 sendte provst Ertner de sidste penge til Vartov fra Møn.

Selve klosteskoven er ryddet, formentlig af beboerne i Spejlsby og omegn, til brug af brændsel og gavnatræ, det var et areal af ca. 60 tdl. I 1797, blev det af en gårdmand i Spejlsby, solgt til ejeren af Nordfeld gods, Jacob Resch, hvorefter han satte bygninger op på stedet, „Klosterskovgård“.

Ved reformationen 1536 kom klosteret og alle dets besiddelser ind under Kronen, derfor skriver kongen (Chr. III), også i brevene, „Vort og Kronens kloster“ om Spejlsby kloster. Det var et meget eftertragtet len at få fat i. Mange adelsmænd henvendte sig til kongen for at komme i betragtning, når det blev ledigt. En af de første lensmænd, man kender til, var Oluf Ullfstand, efter ham i 1528 kom lensmanden over Københavns slot, ridder og rigsråd Hr. Johan Urne og hustru Anna Rønno, derefter lensmanden på Elmelundegård, Clavs Eggertsøn Ulfeld, den sidste var Frants Rantzau fra Stege borg.

Selvom der var gode indtægter ved at være lensmand over Spejlsby kloster, var der også strenge vilkår, som skulle overholdes. De skulle lade afholde den sædvanlige

gudstjeneste, holde kapellet med gode ornamenter osv., passe de arme, elendige syge folk på hospitalet, give dem føde, brændsel m.m. holde hospitalet, kirken og ladegården, med alle gårde og huse, ved hævd og magt, bygge og forbedre, samt holde tjenerne (fæsterne) ved lov, skel og ret.

Problemer var der selvfølgelig også dengang. En beboer fra hospitalet, Birgitte Kappelow, formentlig enke eller svigerdatter efter en tidligere klosterforstander, klager til Anders Bille, Stege Borg m.fl. over det gods, som hun førte til Spedelsby, samlet værdi 226 mark, er hende blevet voldeligt frataget. Hun vil have lensmanden Johan Urne dømt, fordi han med urette har fængslet hende og voldeligt taget hendes gods, klæder, guld og penninge fra hende, som var arv fra hendes fader og moder. Sagen er gået gennem selveste kongen (Fr. I), som griber ind. Johan Urne meddeler også, at han vil give hende sit gods igen, skrevet med hast, søndagen næstefter de 1100 jomfruers dag 1531 (22. oktober) og erstatte Birgitte Kappelow det tab, som hans folk har voldet hende. Brevet stilet til ærlige og velbyrdige mænd og strenge riddere Anders Bille på Stege borg og hr. Oluf Rosenkrantz til Vallø,

Den fundne bog!

Jeg er i besiddelse af denne lille bog og den starter således: „Jeg Antonio Magnus, forhen broder i Spejlsby kloster på Møn, der nu mærker at mit endeligt nærmer sig, pålægger herved den, som finder denne bog, at anvende den til sine medmeneskers bedste. Så skænker jeg herved disse blade, som mit eneste efterladenskab, til den som finder den, blandt klintens splittede sten. Lukket med en rigtig lås +++ og lagt i en kapsel af de 7 vinde. Gjort i den første midnatstunde efter nymåne, ligger du her min klintebog i 300 år, indtil menneskene bedre og klogere end nu, vil vide at skelne det sorte fra det hvide og til Dron-

ningestolen i midnatstimen styrter i Øster-søens vove“.

Skrevet på Møen den 25. december 1568, af Antonio Magnus

Forhen klosterbroder

Dronningestolen Møns Klint, faldt som bekendt ned den 25. december 1868, nøjagtig 300 år efter bogen blev gravet ned og som munken skrev.

Spedalskhed stammer fra Asien og er stadig udbredt der og i Afrika, samt Latinamerika. Det er en meget gammel sygdom, man har fundet knogler i Israel, som stammer fra før Jesu fødsel, som havde sygdommen. Det er en kronisk infektionssygdom, forårsaget af bakterier, som smitter ved direkte kontakt med syge. Der findes to former, ved den ene opstår knudeformede fortykkelser i huden. Disse angriber især ansigtet, som kan blive helt deformt (løveansigt), den anden form angriber især nerverne og dele af lemmer kan afstødes, på grund af næringsmangel, men spedalskhed medfører sjældent døden. Ifølge undersøgelser viser det sig, at næsten alle danskere på et tidspunkt, har været smittet med spedalskhed fra 1100 til ca. 1500, men det var langt fra alle, hvor sygdommen kom i udbrud. Det var vel ikke så sært, at man var bange for, at komme i kontakt med de syge, derfor blev de isoleret på de såkaldte Sct.

Jørgensgårde, hvor de blev passet og plejet. De måtte som sagt ikke komme ind i kirken, så hvis de skulle til alters, fik de rakt nadveren ud gennem en lille åbning i muren, et såkaldt spedalskhedsvidnue, et sådan kan ses i Keldby kirke.

Spedalskheden og klosteret har også givet byen sit navn, det har forandret sig mange gange, i tidens løb.

Her vil jeg nævne dem i rækkefølge med årstal.

1. Hospitalsby, oprindelig
2. Spidelsby 1400
3. Spitalsby 1518
4. Spingelby 1598
5. Spedalsby 1619
6. Spegelby 1631
7. Spielsbye 1692
8. Speilsby 1722
9. Spejlsbye 1763
10. Spejlsby nuværende

Kilder bl.a.:

Boysens, Møns Historie, Laurids Larsen om Spejlsby Kloster i Næstved Tidende 29.09.1956, Gert C. Nielsen: Engang var vi alle spedalske i Berlingske 30.12.2004, Museumsdirektør Nationalmuséet Mogens Bencard beretning om udgravning af kirke på Spejlsbygaard efter dr. Vilhelm Møller Christensen, og Den Fundne Bog, Strandbergs Kulturhistoriske Bibliotek, 1977.

Svend Skov

Født 1932 på „Tranholm“ i Spejlsby, som han drev som familielandbrug til 1991. Har boet her altid, bortset fra ophold på Ryslinge Højskole, Livgarden og Sydsjællands Landbrugsskole. Har altid interesseret sig for lokalhistorie, har skrevet flere bøger og skrifter om det lokale bl.a. Spejlsbys historie, Keldby Kirke, Ullemarke beboere, Degne i Keldby sogn m.fl.

Brugsforeninger i den tidligere Langebæk kommune

Nogle tilføjelser til
F. Vestergaards artikel
fra 1985.

Af N. H. Frandsen

I år er det 150 år siden, den første brugsforening blev oprettet i Thisted. Det blev starten på andelsbevægelsen, der førte til oprettelse af lignende brugsforeninger overalt i Danmark, men også til andre andelsforetagender som andelsmejerier, andelsbagerier, andelsslagterier m.m.

I Historisk Samfunds årbog 1985 skrev F. Vestergaard: Træk af andelsbevægelsens udvikling i Langebæk kommunes 3 sogne: Kalvehave, Mern og Øster Egesborg.

Vestergaard havde gjort et stort arbejde med at finde forhandlingsprotokoller, mange af dem i privat eje. Hans udmærkede artikel indeholder oplysninger om brugsforeninger, andelsmejerier og andelsfoderstofforeninger.

Vestergaard fandt oplysninger om i alt ni brugsforeninger, men der har været flere brugsforeninger i de tre sogne. Deres forhandlingsprotokoller er blot ikke bevaret. Imidlertid kan der andre steder findes oplysninger om brugsforeninger, og formålet med denne artikel er at supplere Vestergaards artikel. De brugsforeninger, Vestergaard har behandlet, vil kun blive nævnt for fuldstændighedens skyld, undtagen hvis der er væsentlige nye oplysninger.

Kildegrundlag

Denne artikel er baseret på retsbetjentarkiverne. Retsbetjentene - byfoged, herredsfoged og birkedommer - var både dommere og politimestre. Men ud over retssager havde de mange administrative opgaver. Så der er mange oplysninger at hente i retsbetjentarkiverne.

Af Langebæk kommunes tre sogne lå Mern i Vordingborg Nordre Birk¹ med tingsted i Præstø. Birkedommeren var samtidig byfoged i Præstø, og derfor skete der undertiden en sammenblanding, således at sager fra birket skal findes i Præstø Byfogeds arkiv. Nogle protokoller dækker begge retskredse.

Øster Egesborg lå i Vordingborg Søndre Birk med tingsted i Vordingborg. Birkedommeren var samtidig byfoged i Vordingborg, så her forekommer den samme sammenblanding som i Nordre Birk.

Kalvehave sogn hørte oprindeligt til Vordingborg Nordre Birk, men blev i 1898 overflyttet til Vordingborg Søndre Birk. Overflytningen hænger nok sammen med, at Masnedsund-Kalvehavebanen åbnede 1. oktober 1897.

Retssagerne er en væsentlig kilde, men langt fra alle drejer sig om ulovligheder eller forbrydelser. Der er to typer retssager. Politisagerne drejer sig om lovovertrædelser, i dette tilfælde som regel overtrædelse af næringsloven. Det kan være salg til ikke-medlemmer, salg af brændevin eller øl, der drikkes på stedet eller ligefrem ulovligt krohold. Der kan være foretaget anden ulovlig handel, være noget galt med vedtægterne, foreningen har glemt at anmelde ændring i bestyrelsen eller har forbrudt sig på anden måde. Justitssagerne er civilsager mellem to parter. Det kan dreje sig om gæld til en leverandør, injurier eller andre uoverensstemmelser. I begge tilfælde findes dommen i domprotokollen.

Desuden findes der oplysninger i næringsprotokoller, skøde- og panteprotokoller, journaler (lister over modtagne breve), journalsager og andre steder. Ifølge loven skulle brugsforeningerne indsende vedtægter og medlemslister ved oprettelsen. Desuden skulle der hvert år indsendes en ny medlemsliste, og ændringer i bestyrelsen skulle meddeles. Sådanne meddelelser er ikke altid opført i journalerne, men det betyder ikke, at myndighederne tog let på sagen. I august 1887 fik Mern Husholdningsforening en bøde på 10 kr. fordi formanden havde glemt at meddele, hvem der tegnede foreningen.

Forbrugsforeninger i Mern sogn
Mern Forbrugsforening anmeldte sin op-

rettelse til birkedommerkontoret d. 30. marts 1872. Bestyrelsen bestod af godsforvalter Boserup på Høvdinggård, der var formand, desuden lærer Jæger og væver Esben Olsen i Mern, samt smed Anders Mortensen i Kindvig og husmand Tønnes Pedersen, Mern Skov. Foreningen søgte også bevilling til salg af brændevin, men det blev nægtet. Foreningen anlagde derfor en retssag, der blev afgjort til foreningens fordel i 1876, som Vestergård i øvrigt så udmærket gør rede for.

I 1883 meddelte foreningen at formanden, godsforvalter Boserup var død og læge Nielsen i Mern var ny formand. Brevene er registreret i Præstø byfogeds journal.

Der er ikke fundet oplysning om, hvem der var den første brugsuddeler, men i folketællingen fra februar 1880 står Hemming Jensen som Forbrugs Forhandler og i 1884 fik han som Forbrugsforeningens uddeler en bøde for ulovlig handel.

I marts 1897 fik Hemming Jensen næringsbevis som høker. Som høker måtte han sælge varer til alle, dog i begrænset mængde og kun en række dagligvarer. Der er nogle tilfælde, hvor en brugsforening også løser næringsbevis som høker, således at den kan forøge omsætningen ved at sælge til ikke-medlemmer, men det er stadig kun medlemmer, der får del i dividenden.

Hemming Jensens næringsbevis havde en anden baggrund, nemlig at sikre hans egen fremtid. For allerede i marts må han have vidst, hvordan det ville ende. Den 12. juli 1897 opsgav Mern Forbrugsforening sin ret til brændevinshandel fra månedens udgang og dermed ophørte foreningen.

Mern Forbrugsforening sluttede med et underskud. Ifølge vedtægterne hæftede medlemmerne solidarisk, og på generalforsamlingen, hvor nedlæggelsen blev besluttet, vedtog man også hvordan underskuddet skulle fordeles.

Det blev dog nødvendigt at anlægge en retssag mod et af medlemmerne, for A. Hansen nægtede at betale. Han påstod at det var en principalsag, der ville være afgørende for mange medlemmer, mens foreningen hævdede, at langt de fleste allerede havde betalt.

Sagen begyndte som justitssag d. 10. februar 1898 og sluttede med en dom d. 14. juli, hvor den blev hævet efter begæring fra Forbrugsforeningen. Der var formentlig indgået forlig. Men foreningen blev dømt til at betale omkostningerne.

Hemming Jensen fortsatte forretningen, nu som høker, indtil 1901 hvor han igen blev uddeler. Den 29. august fik Mern og Omegns Ny Husholdningsforening næringsbevis til at forhandle brændevin til medlemmerne. Foreningen er formentlig oprettet på det tidspunkt.

Det betød ikke, at Hemming Jensen opgav sin høkerhandel. Den fortsatte som før, men de to forretninger havde lokaler ved siden af hinanden i Jensens hus. Huset brændte i 1905, men brandårsagen blev ikke oplyst. I løbet af sin tid som brugsuddeler og høker blev Hemming Jensen seks gange tiltalt for overtrædelse af næringsloven. Den første fra 1884, der endte med en bøde på 10 kr., var som brugsuddeler. De øvrige fra 1897 til 1906 ser ud til at være overtrædelser af bestemmelserne om høkerhandel, selv om han de to sidste gange står som både høker og forbrugsuddeler.

I september 1903 fik Hemming Jensen forandret efternavnet til Arndal. En overgang i 1908-09 blev forretningen drevet af sønnen Hans Christian Arndal, fordi faderen var syg. I 1919 overtog en anden søn, Peter Jensen Arndal, begge forretninger fra faderen. P. J. Arndal fik næringsbevis som høker d. 24. februar 1919.

Den 9. august 1920 fik P. J. Arndal næringsbevis som købmand og måtte altså handle med alle varer. Samme måned opsgav Mern og Omegns Ny Husholdnings-

forening sin brændevinsbevilling og op-
hørte formentlig.

P. J. Arndal opsigde sit næringsbevis
som købmand pr. 1. april 1922, samtidig
med at købmand Ernst Jessen købte huset.

Når den nye forening i 1909 kom til at
hedde Ny Husholdningsforening, skyldtes
det, at der allerede fandtes en Mern Hus-
holdningsforening.

I Mern boede hører Petersens enke
Oline, som havde fortsat mandens forret-
ning. Hendes svigersøn Jens Hansen havde
bageri i huset og solgte også brød derfra.

Den 13. februar 1881 anmeldte Mern
Forbrugsforening til politiet, at Oline Pe-
tersen drev ulovlig handel under navn af
Mern Husholdningsforening. I Præstø by-
fogeds kopibog er der et brev fra d. 4. fe-
bruar til bager Hansen i Mern, der havde
indsendt love for Mern Husholdnings-
selskab og søgt bevilling til brændevinshand-
del. Men der var nogle mangler i lovene, så
derfor kunne Husholdnings-selskabet ikke
anerkendes som en brugsforening og der-
for heller ikke få bevilling. Under retssa-
gen oplyste Jens Hansen, at foreningen var
blevet stiftet 13. februar 1881, altså samme
dag som hans svigermor blev politian-
meldt. Samme dag blev der oprettet en
kontrakt, hvor Jens Hansen blev ansat som
uddeler. Så nogen har været hurtig med at
ændre lovene.

Oline Petersen mødte ikke selv i retten,
i stedet mødte svigersønnen. Den 19. fe-
bruar forklarede han, at hans svigermor
havde solgt portemonnæer og legetøj, men
hun troede, at de faldt ind under hendes be-
villing til at handle med garn og tråd.

Jens Hansen fortalte også om Hushold-
ningsforeningens oprettelse og forklarede,
at den solgte alle slags varer, undtagen spi-
ritus, men kun til foreningens medlemmer.

Birkedommeren besluttede at dele sa-
gen i to. En mod Oline Petersen og en mod
foreningen. Oline Petersen blev dømt 5.
marts og fik en bøde på 10 kr.

Navnene på alle bestyrelsesmedlemmerne
fremgår af sagen mod foreningen. Gård-
ejer Peder Rasmussen i Mern var formand,
og det var han også i 1883, hvor han boede
i Smidstrup Hovgårde i Skibinge sogn.
Gårdejer Niels Hansen i Mern var kasserer,
hvad der kan undre lidt. For under en rets-
sag i 1885, hvor han var blevet formand,
oplystes det, at han kunne skrive sit navn,
men ellers var han ikke skrivekyndig og
han kunne kun dårligt læse skrift. Ud over
disse to og Jens Hansen var der fire besty-
relsesmedlemmer, der var bosat i Øster
Egesborg sogn.

De tiltalte forklarede, at de havde opret-
tet en forening, som forlangte et indskud
på 25 øre og at medlemmerne var uberyg-
tede. Så de drev ikke handel i egentlig for-
stand, men de varer, som foreningen købte,
blev fordelt til medlemmerne. Derfor
mente de ikke det var nødvendigt med næ-
ringsbevis. De henviste til at det foregik
sådan i andre retskredse. Det var et godt
forsøg, men den gik ikke.

Dommeren påpegede, at hvad der fore-
gik i andre retskredse ikke havde nogen ju-
ridisk betydning. Næringsloven var over-
trådt og dommen d. 7. april lød på en bøde
på 10 kr. til foreningen.

Den 8. maj 1881 fik foreningen nærings-
bevis til hørerhandel og brændevinshandel.
Jens Hansen var en aktiv uddeler, og i 1883
vandt foreningen en licitation på leverancer
af kul, klipfisk og kolonialvarer til Øster
Egesborg fattiggård. Men fattiggården var
ikke medlem, og der var grænser for, hvor
store mængder høkere måtte sælge. Så i de-
cember 1883 fik foreningen en bøde på 40
kr. og Jens Hansen en på 15 kr.

Flere gange i de følgende år skete der
overtrædelser af næringsloven, men som
regel var det Jens Hansen, der stod som til-
talt. Der var en ny sag i juli 1884, der endte
med en bøde på 100 kr., og en større sag
begyndte i juli 1885. Der var både over-
trædelser af apotekerloven, idet Jens Han-

sen havde solgt ormefrø, samt salg til ikke-medlemmer og af øl, der blev drukket på stedet. Der var også problemer med medlemslisten, idet medlem nr. 101 var død, før foreningen blev stiftet og tre andre medlemmer eksisterede ikke. Dommen faldt i marts 1886 og lød på en bøde på 200 kr. for overtrædelse af apotekerloven og 100 kr. for overtrædelse af næringsloven.

Der er flere småsager, men i marts 1888 var der igen problemer med leveringen til Øster Egesborg fattiggård. Det var nok engang problemet med for store mængder. Smed Frits Peder Nielsen var blevet formand 1. januar, så han kendte ikke noget til sagen, men Jens Hansen forklarede, at varerne blev leveret efterhånden som de blev rekvireret, så loven var ikke overtrådt. Men dommeren påpegede, at omfanget var aftalt ved licitationen, så Jens Hansen fik en bøde på 120 kr.

Jens Hansen havde købt huset matr. 27d i Sønder Mern af sin svigermor i 1886 og solgte det til Husholdningsforeningen i 1899, hvorefter han flyttede til København. I 1904 solgte foreningen huset til den nye uddeler Niels Andersen. Foreningen blev formentlig ophævet i december 1909².

Der var flere brugsforeninger i Mern sogn, men der er kun sparsomme oplysninger om dem. Mern og Omegns Husholdningsforening fik bevilling til salg af brændevin d. 16. september 1919, og i oktober 1921 modtog dommeren et brev fra købmand Anker Jensen, der meddelte, at foreningen var ophørt året før.

I juni 1903 modtog dommeren vedtægter fra Sageby og Omegns Husholdningsforening. Foreningen nævnes igen i Præstø Byfogeds journal i september 1906, men der er ikke yderligere oplysninger³.

Sandvig Husholdningsforening indsendte vedtægter og medlemsliste i december 1905. Dette er den eneste oplysning.

Sandvig Ny Husholdningsforening fik næringsbevis til brændevinssalg fra 1. april 1914. Det blev stillet i bero i oktober 1921.

Brugsforeningen i Kindvig eksisterede fra 1877 til 1982. Se Vestergaards artikel.

Forbrugsforeninger i Øster Egesborg Sogn

Øster Egesborg Husholdningsforening blev stiftet 1886 og eksisterede stadig, da Vestergaard skrev sin artikel. En faldende omsætning og lukning af benzintank betød, at brugsen måtte ophøre. Den havde sidste åbningsdag d. 4. januar 2003⁴.

Der foreligger ikke direkte noget om oprettelsen af Røstofte Husholdningsforening. Men d. 17. juni 1886 udstedte foreningen en panteobligation til Ungkarl Ole Pedersen. Obligationen var udstedt som sikkerhed for et lån på 1.000 kr. som han havde ydet foreningen, og den er underskrevet af alle fem bestyrelsesmedlemmer.

Foreningen indsendte medlemslister til birkekontoret i 1890 og 1892, og derefter findes der ikke mere om foreningen. Hvis Kristoffer Kristensens beretning, som Vestergaard citerer i 1985, er korrekt, er foreningen formentlig ophørt i 1892 eller kort efter.

Øster Egesborg ny Husholdningsforening blev stiftet d. 18. februar 1888 med 29 medlemmer, et tal der ved årets udgang var vokset til 48. Foreningens første formand var smed Niels Andersen og til uddeler valgtes hans kusine Mathilde Mogensen. Hun blev nok ikke valgt på grund af slægtskabet, men fordi hun var enke efter høker Kristian Mogensen, der var død seks år tidligere. Så hun havde kendskab til handel og havde muligvis videreført mandens forretning.

Mathilde fik 6% af omsætningen i løn. Butikken lå i Øster Egesborg by og skulle holdes åben fra kl. 6 morgentil 9 aften i

Den tidligere brugs i Øster Egesborg som den ser ud i dag.

sommerhalvåret. Om vinteren åbnede butikken først kl. 7. På helligdage var der kun åbent til kl. 9 formiddag.

Det skete ikke sjældent, at der opstod underskud i en brugsforening, og mange blev af den grund tvunget til at lukke. Der opstod også et underskud i Øster Egesborg ny Husholdningsforening, og d. 1. juni 1890 indgik bestyrelsen en overenskomst med Mathilde om, at hun skulle overtage alle foreningens aktiver og passiver og dermed også underskuddet. Derefter ville foreningen købe varelageret af hende og starte handel igen. Mathilde stod stadig for handelen, men Niels Andersen forestod indkøb, førte hovedbog, kassebog m.m. og lavede det halvårlege regnskab.

Aftalen løste imidlertid ikke problemet. I juni 1891 giftede Mathilde sig med ungkarl Ole Olsen og fratrådte som uddeler i oktober 1891. Ved fratrædelsen var der igen et underskud, som bestyrelsen op-

gjorde til 3124 kr. 80 øre. Man forlangte at Mathilde skulle dække underskuddet, men hun nægtede. Det er forståeligt, for efter datidens forhold var det et meget stort beløb.

Den 22. november 1891 skrev formanden Niels Andersen derfor et brev til kusinen for at prøve at ordne sagen i mindelighed. Han rådede hende til et forlig, „da der er Folk som siger at Du vil blive Stemplet for Øvrigheden som en Bedragerske, Mathilde“. I brevet blev andre verserende rygter omtalt.

Underskuddet og brevet resulterede i fire retssager. Ole Olsen anlagde justitssag mod Husholdningsforeningen d. 3. februar 1892 for at få betalt en panteobligation på 1374 kr., udstedt 13. juli 1890 som betaling for varelageret efter aftalen af 1. juni. Foreningen gjorde ingen indsigelser og dommen d. 24. februar faldt ud til Ole Olsens fordel.

Samme dag anlagde Ole Olsen en justits-sag mod Niels Andersen for injurier på grund af udtalelserne i det brev, han havde sendt til Mathilde. Sagen tog 82 retsmøder og varede 3½ år. I sådanne sager vil der ved de fleste retsmøder kun stå, at den ene parts sagfører mødte og begærede udsættelse i 8 eller 14 dage. Dommen blev afsagt i juli 1895 til Niels Andersens fordel.

Under retssagen blev det bevist, at rygterne eksisterede. Det var en almindelig antagelse at Mathilde havde bedraget foreningen og næsten alle medlemmerne havde talt om det. Niels Andersen blev frifundet, fordi han kun havde oplyst Mathilde om, at rygterne eksisterede, men ikke skrevet noget om, hvad han selv mente. Derimod fik Niels Andersens sagfører en bøde, fordi han i et af sine indlæg havde kaldt Mathilde „bedragerke“.

Den tredje justitssag startede d. 30. marts 1892, hvor Øster Egesborg ny Husholdningsforening lagde Sag an mod Ole Olsen for at få de 3124 kr. 80 øre, som Mathilde angiveligt havde haft i underskud. Denne sag blev anlagt som gæstretssag, fordi Ole Olsen var flyttet til Vordingborg. Den varede også 3½ år men tog „kun“ 74 retsmøder.

En stor del af sagen drejede sig om fortolkningen af den overenskomst, der blev indgået d. 2. juni 1890. Der er mange indlæg i sagen, og de to sagførere havde ikke meget tilovers for hinanden. Især levner Ole Olsens sagfører ikke sin modpart ære for to skilling. Men selv er han i stand til - uden begrundelse - at afvise opgørelserne over de halvårlige indkøb som forkerte, selv om regningerne fra alle leverandørerne var vedlagt som bilag.

Den 1. juni 1890 var salgsværdien af varelageret 1595 kr. 74 øre. I perioden frem til 1. oktober 1891 blev der købt varer til en salgspris af 6945 kr. 42 øre. Varelageret havde en salgsværdi af 1065 kr. 54 øre. Så der må være solgt varer for 7475 kr. 62 øre.

I underskuddet var modregnet de 1374 kr. til panteobligationen til Ole Olsen, så underskuddet reelt var på 4498 kr. 80 øre. Der er ingen oplysning om, hvordan foreningen på halvandet år kunne oparbejde et underskud på 60% af omsætningen.

Da sagen endelig blev optaget til dom d. 31. juli 1895, blev den afvist på grund af formaliteter. Fuldmagten til Niels Andersen om at føre sagen var underskrevet af bestyrelsen for 1891, hvor underskuddet blev konstateret, og ikke af bestyrelsen for 1892 hvor sagen blev anlagt. Selv om fire af de syv bestyrelsesmedlemmer var med begge år, var fuldmagten mangelfuld og sagen blev derfor afvist. Der kunne have været sparet meget tid, hvis dommeren havde opdaget det noget før, og faktisk gjorde modpartens sagfører opmærksom på forholdet allerede d. 5. oktober 1892.

Men Husholdningsforeningen gav ikke op. Den 11. december 1895 blev der anlagt en ny sag med samme indhold. Dommen faldt d. 10. marts 1896, fire måneder og fem retsmøder senere, men alt, hvad der kunne siges, var vel også sagt. Dommeren mente at de godt 3100 kr i underskud måtte være opstået efter overenskomsten i 1890 og at Mathilde derfor ikke kunne hæfte for det. Derimod havde hun givet kredit for 400 kr., som hun skulle betale til foreningen.

Øster Egesborg ny Husholdningsforening eksisterede kun kort tid efter dommen. Der var ganske vist kommet 13 nye medlemmer i løbet af 1895, men med det store underskud ville foreningen formentlig kun kunne overleve, hvis den vandt sagen, og det skete altså ikke.

Brugsforeningen i Staarby blev nedlagt 1892. Se Vestergaards artikel.

Skovhuse Husholdningsforening blev oprettet 1884 og nedlagt 1970. Se Vestergaards artikel.

Skovhuse Brugsforening åbnede i 1919 og blev nedlagt 1964. Se Vestergaards artikel.

Forbrugsforeninger i Kalvehave sogn

Allerede i marts 1874 blev Langebæk og Omegns Arbejder- og Forbrugsforening anmeldt. Dens første formand var fisker Ole Hansen, Petersværft, og den første uddeler var skomager O. Hvidt⁵. Foreningen optræder i arkiverne dels som Langebæk Arbejderforening og dels som Langebæk Forbrugsforening. Det forvirrede selvdommeren, der på et tidspunkt måtte sende en forespørgsel, om de to foreninger var identiske.

Foreningen blev formentlig stiftet i efteråret 1873, for i journalen omtales et brev til Brugsen om, at den ikke måtte bygge på Langebæk gadeplads uden kommunens tilladelse.

Den 27. januar 1874 solgte gårdejer Jens Johansens enke Kirsten Rasmusdatter et stykke jord ud mod Langebæk gade til foreningen. Det gik fra indkørslen og hen til naboens have og var 22 alen (knap 14 meter) dyb, og købesummen var 70 rdl. På dette areal kunne foreningen opføre et hus til udsalg. I tilfælde af at huset skulle sælges, skulle Kirsten Rasmusdatter eller hendes arvinger have ret til første bud på det. Arealet fik matrikelnummer 6d.

Der er flere retssager mod foreningen om overtrædelse af næringsloven. Af dem kan man bl. a. se, at skrædder Anders Jacobsen blev formand d. 1. februar 1879, og at Ole Hansen var formand igen i 1885.

Langebæk og Omegns Arbejder- og Forbrugsforening fik efterhånden problemer med økonomien. I 1880 måtte den tage et lån på 1500 kr. i Sparekassen for Vordingborg og Omegn, og efterhånden blev underskuddet for stort til at foreningen kunne fortsætte.

På en generalforsamling d. 5. december 1888 blev det besluttet, at hvert medlems

konto skulle nedskrives med 10 kr., som skulle gå til at dække underskuddet. Mange medlemmer havde ladet deres dividende blive stående i foreningen som kapital, og de, der ikke havde hele beløbet stående, skulle indbetale restbeløbet til foreningen. Men selv med 10 kr. pr. medlem var gælden større end formuen, og på samme generalforsamling blev det vedtaget at nedlægge foreningen. Der foreligger intet om, hvad man ville gøre med den resterende del af gælden, der også burde fordeles blandt medlemmerne.

Selv om det blev vedtaget at nedlægge foreningen, fortsatte den nogen tid, fordi bestyrelsen skulle have tid til at bringe forholdene i orden, og nedlæggelsen af foreningen blev først meddelt myndighederne i februar 1890.

Det første, bestyrelsen gjorde, var at optage et lån på 1400 kr. i Den sjællandske Bondestands Sparekasse. Der blev stillet sikkerhed for lånet dels i foreningens ejendom, dels stod seks af de ni bestyrelsesmedlemmer som selvskyldnerkautionister. De øvrige lån blev betalt ud og de mest presserende gældsposter dækket.

Den 13. februar 1890 blev der underskrevet en købekontrakt med skomager Jens Mortensen, der købte foreningens hus med inventar og varelager. Prisen var 6000 kr., hvoraf overtagelsen af gælden til sparekassen var 1400 kr. Resten skulle han betale kontant i tre rater inden årets udgang. Kontrakten blev tinglæst d. 14. april 1891. Mortensen fortsatte forretningen som købmand.

Bestyrelsens arbejde var dog ikke færdigt. Til trods for generalforsamlingens beslutning var det ikke alle medlemmerne, der betalte. Så sent som d. 1. april 1892 manglede 19 medlemmer at betale, blandt dem var foreningens første formand. Det medførte flere justitssager. I to tilfælde gjorde den indstævnte gældende, at beslutningen om nedlæggelse ikke var sket med

det flertal, som vedtægterne krævede. Begge blev frifundet.

Den sidste retssag begyndte i februar 1895 og sluttede i juli 1897, 2½ år og 56 retsmøder senere uden dom, fordi ingen af parterne mødte.

Stensby Forbrugsforening blev startet oktober 1884, formentlig med lærer Jens Chr. Arentzen som formand. Foreningen fik næringsbrev til brændevinshandel d. 5. november 1884. Høker Peder Andersen var foreningens første uddeler. Han døde i 1889 og enken drev butikken videre.

Den 28. juli 1891 solgte hun huset til Lars Peter Gregersen, der var flyttet til sognet samme år. Han var allerede tiltrådt som brugsforeningens uddeler. Den 23. december 1892 fik han en bøde for overtrædelse af næringsloven. Der havde været gilde hos ham, hvor der blev serveret smørrebrød, øl, kaffe og punch mod betaling. Han undskyldte sig med, at alle deltagere var medlemmer af brugsforeningen, undtagen tre, som de andre betalte for. Men den undskyldning blev ikke accepteret og han fik 20 kr. i bøde.

Det medførte at Selskabelig Forening for Stensby og Omegn blev oprettet i begyndelsen af 1893. Foreningen holdt sine møder i Gregersens hus - matr. nr 58 i Stensby - hvor der var en stor dansesal, som foreningen brugte. Beværtningen fandt sted i dagligstue og spisesstue. Lokalerne blev også brugt af andre foreninger til deres møder, for Gregersen fik en bøde på 40 kr. i 1900, selv om han mente at formanden for hesteavlforeningen havde fået politiets tilladelse til at beværte foreningens medlemmer ved generalforsamlingen. I juni 1902 fik han igen en bøde for ulovlig brændevinsudskænkning i forbindelse med Klubben for Stensby og Omegn, og derefter er der ikke mere om foreningen i protokollerne.

Men i et skadesløsbrev, som Gregersen i april 1904 udstedte til fire gårdejere i

Stensby, gav han pant i sin ejendom og i specificeret løvsøre, med den bemærkning, at løvsøret var givet den stedlige brugsforening i pant (underpant) uden at tinglæsning havde fundet sted. Så på dette tidspunkt eksisterede foreningen stadig.

Den 22. maj 1891 fik Stensby Husholdningsforening næringsbevis til brændevinssalg, men allerede d. 16. juli anmodede foreningen om, at næringsbeviset blev kasseret. Dommerkontoret skrev tilbage til Lars Peter Gregersen, at hele bestyrelsen måtte forlange kassation. Det skete åbenbart, for næringsbeviset blev indleveret d. 13. august 1891.

Tilsyneladende drejer det sig om en rivaliserende brugsforening, der blev kvalt i starten ved at Lars Peter Gregersen blev uddeler i Stensby Forbrugsforening.

I 1908 optræder en ny Stensby Husholdningsforening. I starten, som kan være før 1908, var det ren fiktion. Den bestod kun af navn af hensyn til næringslovgivningen og var faktisk uddelerens private forretning. Men i marts 1909 blev forholdene ændret, således at husholdningsforeningen blev en rigtig brugsforening. Medlemsindskuddet blev sat til 50 øre, og i juni blev der anlagt sag mod H. J. Petersen, der havde samlet indskud fra 61 medlemmer, men selv beholdt pengene. Sagen blev hævet i august, fordi ingen mødte.

I august 1909 startede en anden sag mod Stensby Husholdningsforening, idet en leverandør ville have en regning betalt. Foreningen henviste til at aftalen var indgået i december 1908, hvor uddeleren var eneansvarlig, men blev i januar 1911 dømt til at betale. Derefter er der ikke mere om husholdningsforeningen.

Kallehave og Omegns Arbejder og Forbrugsforening anmeldte sin oprettelse d. 4. november 1885 og fik næringsbevis til købmandshandel og brændevinshandel

samme måned. Gårdmand P. Hansen var formand, klokker Hans Jensen viceformand og kasserer og bådfører Fr. Rasmussen var bogholder. Desuden var der 6 andre medlemmer, alle fra Kalvehave.

I 1886 og 1887 anmeldte foreningen ændring i bestyrelsen, og derefter er der ikke meget mere i retsbetjentarkiverne. I folketællingen 1890 står Ellen Marie Sofie Jensen i Kalvehave som brugsbestyrerinde. Foreningen opsagde bevillingen til brændevinshandel 28. april 1892, hvor foreningen formentlig er ophørt.

Kalvehave Brugsforening blev oprettet 1915 og eksisterede stadig, da Vestergaard skrev sin artikel. Den lå indtil 2001 på Bygaden 39 i Gl. Kalvehave, men flyttede derefter til Kalvehave Havnevej 41 i Kalvehave Færgesgård, hvor den overtog en købmandsforretning. Den var Dagligbrugs frem til 2014, men er nu lokalbrugs⁶.

Viemose Brugsforening blev oprettet 1920 og nedlagt 1977. Se Vestergaards artikel.

Slutning

Ud over at supplere Vestergaardss artikel har det også været at vise, at man kan finde mange oplysninger i retsbetjentarkiverne. Derfor har jeg stort set holdt mig til dem og ikke benyttet andre kilder, selv om man kan finde oplysninger om brugsforeninger andre steder. Men som det fremgår af artiklen er der også i retsbetjentarkiverne mange huller og mangler, så det kan være svært at finde oplysning om en forenings oprettelse eller nedlæggelse. I nogle tilfælde fremgår det kun af en senere retssag.

Og ligesom det er tilfældet med de forhandlingsprotokoller, som Vestergaard benyttede, er der i retsbetjentarkiverne mange oplysninger, der ikke er udnyttet. I forbindelse med retssagerne er der ofte op-

Ejendommen Bygaden 39 som den ser ud i dag

LokalBrugsen i Kalvehave der i 2015 var blandt de indstillede til Vordingborg Erhvervspris

lysning om hvem der er foreningens formand og undertiden er der navn på alle bestyrelsesmedlemmerne. I Vordingborg Søndre Birk ligger der f. eks. medlemslister for Øster Egesborg gamle Husholdningsforening 1889-1900 og for den ny Husholdningsforening 1888-96, idet dog enkelte år mangler. Skøde- og panteprotokollerne indeholder også mange oplysninger. Så der er muligheder for at gå lidt mere i dybden med i hvert fald nogle af disse foreninger.

Kildeoversigt

Til artiklen er der brugt justitsprotokoller, politiprotokoller og domprotokoller fra de fire retskredse. Fra birkerne er desuden brugt nogle skøde- og panteprotokoller. Fra Vordingborg nordre Birk desuden Sager vedr. næringsbeviser 1881-1933. Fra Præstø Byfoged er også brugt journaler, Alfabetisk firmaregister 1862-80 og Di-

verse næringsssager 1865-92. Fra Vordingborg er desuden brugt journaler. Fra Vordingborg søndre Birk er endvidere brugt justitsdokumenter, politidokumenter, journaler og Sager vedr. brugsforeninger 1885-1900.

Derudover er der brugt enkelte oplysninger fra folketællinger og andre steder.

1) Et „birk“ er egentlig betegnelsen for en retskreds, der kun omfatter en enkelt gods- ejers - eller kronens - ejendom Når rets- kredsen hedder „birk“ i stedet for „herred“, skyldes det, at man fastholdt betegnelsen „birk“, da Vordingborg Rytterdistrikts Birk i 1809 blev delt i Vordingborg Nordre Birk og Vordingborg Søndre Birk.

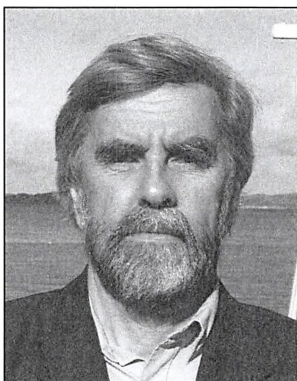
2) I Præstø Byfogeds journal står under 2. december 1909, at der er modtaget nær- ringstilladelse fra en ophævet brugsfor- ening. Det er sandsynligvis Mern Hus- holdningsforening. I folketællingen 1911 står Niels Andersen som købmand.

3) Når der mangler oplysning om denne og andre brugsforeningers ophør, kan det skyldes, at foreningen ikke havde bevilling til salg af brændevin.

4) De supplerende oplysninger vedrørende brugsforeningen er velvilligt meddelt af Holger Fugl Jacobsen, Mern.

5) Ifølge kirkebogen hed han Hvidt, men navnet skrives også som Witt og With i poli- titprotokollerne.

6) De supplerende oplysninger vedrørende brugsforeningen er velvilligt meddelt af Holger Fugl Jacobsen, Mern.

Niels H. Frandsen

Født 1944. Historiker, nu pensionist. Bosat i Næstved.

Kählers kander

Tepotter fra Kähler fra 1839 til 1974

Af Mette Bielefeldt Bruun

En tepotte er et forholdsvis uprætentiøst brugsobjekt. Derfor er det heller ikke i særlig høj grad Kählers tepotter og andre typer hverdagskeramik, der har været behandlet kunsthistorisk. Forståeligt nok - for de mere kunstneriske frembringelser på Kählers værksted gennem tiderne har både været spektakulære udtryksmæssigt og tekniske mesterstykker. Det var heller ikke tepotterne, der kom med på de store udstillinger. Men den keramik, som den almindelige dansker i dag tænker på, når man taler om det gamle Kähler, det er brugskeramikken og blandt andet testellene. Og det er også her, vi finder de store salgssucceser fra virksomheden.

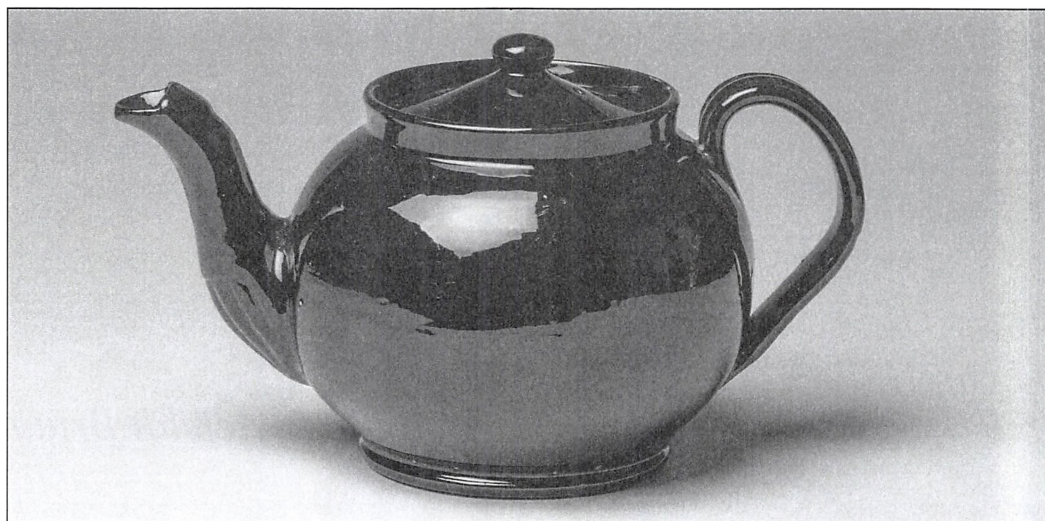
Tekanden eller tepotten har været en del af den danske husholdning, siden tedrikning begyndte at blive almindelig i 1700-tallet. De første europæiske tepotter var efterligninger af kinesiske forbilleder, men efterhånden lavede man også tepotter, som fulgte den vesteuropæiske mode.

De fine drak te af porcelæns- eller sølvkander, mens almuen måtte nøjes med kander af ler eller måske en kobbertekedel. Tedrikning var dog stadig mest et storbyfænomen, mens kaffen var mest populær

på landet. Da industrialisering og masseproduktion tog fart i løbet af 1800-tallet, blev porcelænskander og te som nydelsesmiddel mere og mere almindeligt i Vesten. Især i England greb denne nye mode om sig med begreber som afternoon tea og high tea og hurtigt skiftende moder indenfor teservice. Også i Danmark gik man på visitter hos hinanden ved veldækkede teborde.

Kähler har produceret tepotter siden Herman Joachim Kähler (1808-1884) fik næringsbrev som pottemager i Kindhestegade i Næstved i 1839. Derudover var Kähler leverandør af kakkelovne samt en lang række andre husgeråd såsom bageforme, beholdere til drikkevand, varmedunke, barselspotter, æbleskivepander, syltekrukker o.l. Husholdningsgenstandene var i det for tiden karakteristiske brunrøde lertøj, der ind imellem var dekoreret med cremegult mønster. Varerne blev solgt på købstadsmarkeder på Sjælland, også af Herman Joachim Kähler selv.¹

Disse første tepotter mindede meget om den samtidige engelske Brown Betty, hvis forgænger var uglaserede engelske tepotter i rødler fra slutningen af 1600-tallet.

Kählers version af den engelske Brown Betty tepotte fra anden halvdel af 1800-tallet. Tepotte, udateret

Kählers værksted blev i 1872 delt mellem Herman Joachims to sønner Herman August (1846-1917) og Carl Frederik (1850-1920). Herman August Kähler fortsatte med kakkelovnene, mens Carl Frederik Kähler fremstillede genstande til husholdningen. Kakkelovnssalget stagnerede imidlertid i midten af 1880'erne, og Herman August begyndte igen at producere almindelige lervarer. En ny udvikling skete samtidig, da Herman August begyndte at interessere sig for den opblomstrende kunstnerkeramik i 1880'erne. Der satsedes altså på flere fronter, men sideløbende produceredes stadig de mere almindelige brugsting, der gav smør på brødet.

Da Herman Hans Christian Kähler (1876-1940) overtog virksomheden i 1917 som tredje generation i Kählers ledelse, ønskede han som færdigudlært pottemager at dreje produktionen mere i retning af de oprindelige opdrejede varer med traditionelle dekorationsteknikker som f.eks. hornmaleriet. „Denne nye Kählervare havde sin beskedne Debut for den store Verden ved Udstillingen 1900 i Paris ...“, skriver Jens Thirslund, der blev værkstedets kunstneriske leder.² Så man havde altså forsøgt sig i

nogle år, før Herman H. C. drejede produktionen endnu mere i den retning.

Hornmaleriet går i Europa langt tilbage i pottemageriets historie og havde også været brugt hos Kähler i værkstedets tidlige år som cremegule dekorationer. Det er en krævende teknik, der fordrer en sikker hånd og stor erfaring, når man med en begitning i et hult kohorn skulle male dekorationerne. For at styre tilløbet af begitning kunne man afpasse mængden ved hjælp af trykket fra fingrene omkring den gåsefjer, der sad i spidsen af kohornet. Teknikken forfinedes hos Kähler til et højt kunstnerisk stade og kunne både bruges som dekoration på massefremstillede genstande og som ekspresivt udformet dekoration på unikke arbejder.

Kählers hornmalede varer blev voldsomt populære ikke alene i Danmark men også i udlandet.

Herman H. C. Kähler designede modellerne, som drejedes op af pottemagerne. Og endelig var det malerdamerne, der primært dekorerede de enklere brugsgenstande.

Et eksempel er en tepotte fra omkring 1915-1920.

Tepotte. Herman H. C. Kähler / Stella Kähler. 1915-1920

Den er, som det ofte var tilfældet, formgivet af Herman H.C. og dekoreret af hans lillesøster Stella Kähler (1886-1948), der også arbejdede på værkstedet som maler-dame og var blevet gift med Jens Thirslund i 1914. Op mod 1920 begyndte man at male på lysere baggrunde, hvilket slog rigtigt igennem i 1920'erne.

En anden form for dekoration på keramik i begyndelsen af 1900-tallet var brugen af sølv, tin og kobber som monterede bånd. Monteringerne havde selvfølgelig en praktisk funktion, idet de beskyttede sårbare dele såsom randen på vaser og krukker mod afslag. Men monteringerne havde også i høj grad en æstetisk funktion. På den fine olivengrønne tepotte er monteringen placeret som et bånd omkring tepottens korpus. Båndet er lavet af tin og i følge oplysninger i Museum Sydøstdanmarks arkiv skabt af sølvsmeden Hansen. Tinbåndet har et eksotisk mønster af ananas og palmeblade. Tepotten er formentlig formgivet af Herman Jørgen Kähler (1904-1996), søn af Herman H. C. Kähler.

En helt speciel form for dekoration opstod i 1930'erne. Da havde man nemlig taget uranglasuren op, der kunne give nogle

flotte kraftige gule og rødorange farver. Uranglasur havde været kendt siden 1850'erne, og hos Kähler blev det blandt andet de uranglaserede testel, der blev populære i 1930'erne. Uranglasuren var smuk men desværre også giftig, og efter nogle succesfulde år indstilledes produktionen. Den sidste kendte regning for køb af uran er fra 1939.³

Den store uranglaserede tepotte tilskrives Herman J. Kähler. Tepottens buttede form med knækket på korpus og den spiralsvungne hank er typisk for Art Deco-stilens kunsthåndværk og følger ikke alene danske men også internationale stilistiske strømninger.⁴

Kähler skabte desuden en pendant i børneudgave, et dukkestel formgivet af Grete Kähler, lillesøster til brødrene Nils og Herman J. Kähler.

Kähler udførte også løbende specialopgaver for firmaer, der ønskede nogle særlige genstande. Det var ofte reklameartikler og især reklameaskebægre for blandt andet De Danske Spritfabrikker (C.L.O.C.). Omkring 1930 designede Herman H. C. en tepotte til Cingalla-the (te fra Sri Lanka).⁵ Kanden har en lille asiatisk fi-

Sølvmonteret tepotte. Herman J. Kähler. 1920'erne

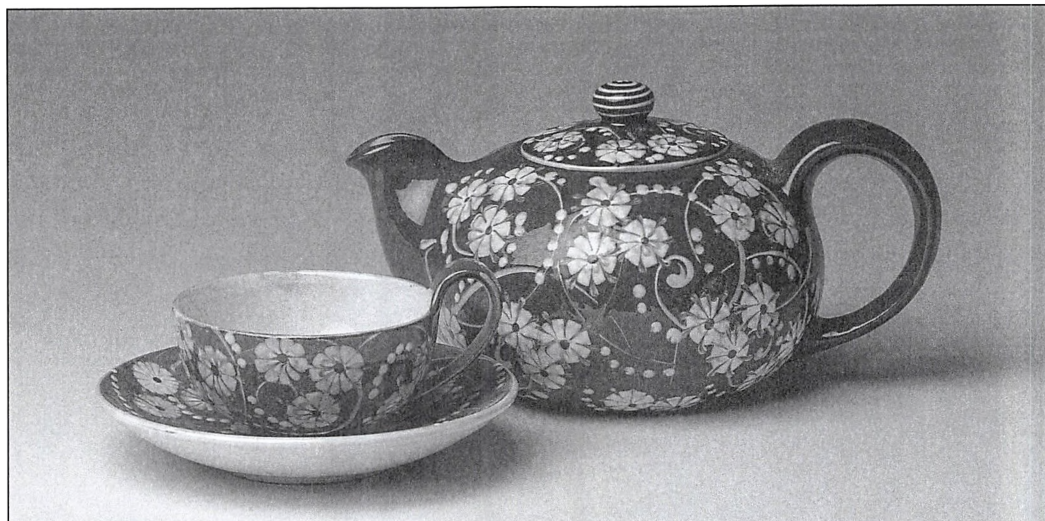
Testel og dukketestel med uranglasur. Herman J. Kähler / Grete Kähler. 1920'erne

Akvarelskitse til tepotte til Cingalla-the. Herman H. C. Kähler. Omkring 1930

gur som knop og en hank af spanskrør, som ellers ikke var almindeligt hos Kähler. Illustrationen her tydeliggør på smukkeste vis, hvordan kanden var tænkt. Tepotten udførtes i flere forskellige varianter.⁶

En af de største salgssuccesser gennem tiderne var stellet Marguerit. Dekorationen var designet af Nils Kähler (1906-1979) omkring 1930. Stellet kaldtes også Magasin, fordi det produceredes til og solgtes i varehuset. De mange små margueritter var malet i den komplicerede vådt-i-vådt-teknik, hvor den hvide farve i kronbladene blev malet på den blå baggrund, mens den endnu var våd, med det resultat, at farverne blandedes. En sådan tepotte kostede på den tid 15 kr.⁷ Stellet blev som sagt en årelang succes, som varede ved helt op i 1960'erne.

Margueritstellet. Nils Kähler. Omkring 1930

Den viste tepotte er formentlig dekoreret af malerinden Tulle Emborg (1896-1980). Tulle Emborg var blevet ansat på værkstedet i 1918, og blev her en del af værkstedets gruppe af malerdamer. Malerdamerne, som også kunne være af hankøn, dekorerede blandt andet tepotter efter forlæg fra virksomhedens designere. Med industrialiseringen søgte mange, især enlige, kvinder ud på arbejdsmarkedet og fik arbejde som blandt andet malerdamer. Hos Kähler var malerda-

merne vigtige for den daglige produktion og flere af dem meget dygtige kunstnere. En af Tulle Emborgs særlige kompetencer var vådt-i-vådt-maleriet, som hun mestrede til perfektion. Men hun kunne stort set dekorere indenfor alle teknikker. Da hun gik på pension i 1962, fortsatte hun nogle år som underviser på Kunsthåndværkerskolen i København.⁸ Tulle Emborg har også dekoreret den fine lille hornmalede tepotte med stjerthank og mønster af spiraler.

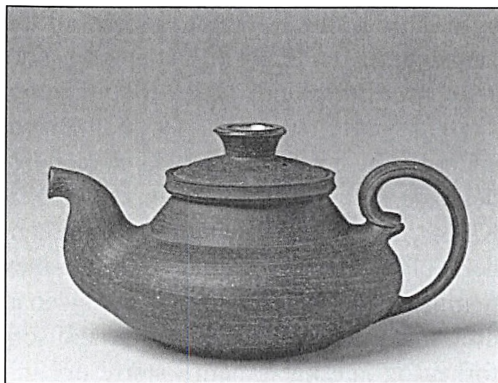
Tepotte med stjerthank. Dekoration af Tulle Emborg. Udateret

Herman J. Kähler og Nils Kähler tog over efter Herman H. C., da denne døde 31. Marts 1940.

På det tidspunkt gik virksomheden dårligt. Produktionsfaciliteterne var nedslidte, og en del af medarbejderne havde nået pensionsalderen. Økonomien var trængt, og der var derfor behov for forandringer. Nils Kähler fik nu primært ansvar for den kunstneriske produktion, mens broren Herman J. Kähler skulle stå for den administrative ledelse. Brødrene gik i gang med at udvide fabrikken. Der blev indlagt centralvarme og slidte maskiner blev udskiftet med tidssvarende maskinel. Samtidig steg efterspørgslen efter keramik under 2. Verdenskrig, økonomien forbedredes, og antallet af ansatte steg til over 50 medarbejdere.⁹ Dette opsving varede dog kun til nogle få år efter krigens afslutning, så var alt tilbage til normal produktion. Som for mange andre danske virksomheder var materialemangel et problem hos Kähler. Blandt andet i forbindelse med glasurfremstilling. Men ved ansættelse af Marie Louise Mourtizen (1915-?), en norsk civilingeniør, lykkedes det ikke alene at opretholde produktionen men også at udvikle nye metoder til glasering af keramikken.¹⁰

Nils Kähler, som nu var den fjerde generation i ledelsen af Kähler, blev tidligt optaget af stentøjet. Han var udlært som pottemager på værkstedet og fik sin kunstneriske debut allerede som 18-årig, da han i 1924 kom med på Kunstnerenes Efterårsudstilling. Han havde med andre ord pottemageriet helt inde under huden og en kærlighed til håndværket, som gav sig udslag i en interesse for at genoplive gamle traditioner og lade leret som materiale træde i forgrunden. En måde at gøre dette på var for ham at kaste sig over stentøjet.

Stentøjet kom i søgelyset indenfor kunsthåndværk fra omkring år 1900, og forbillederne fandt man i det japanske stentøj. Denne inspiration er der også ek-

Tepotte i højbrændt ler. Nils Kähler. 1956

sempler på hos Kähler. Senere var det Kina, der blev det store forbillede.

I 1950'erne gik man i en ny retning. Man lagde inspirationen fra Østen bag sig og søgte det mere rå og rustikke udtryk. Dette skete ikke kun i Næstved, men f.eks. også på L. Hjorts Fabrik på Bornholm og hos Saxbo i Herlev. Nils Kähler dyrkede blandt andet det saltglaserede stentøj, men skabte også en lang række uglaserede tepotter i højbrændt ler, der stadig havde kinesiske tepotter som sit umiddelbare forbillede. Efter en periode under krigen og helt op i begyndelsen af 1950'erne, hvor både te og kaffe var mangelvarer, kom teen nu ind i husholdningen igen. Nils Kähler skabte utallige variationer af sine tepotter gennem årene, og da han i 1956 udstillede dem på Kunstindustrimuseet, kaldte han dem derfor også for et "Studie i thepotter". Tepotterne står uglaserede i den smukke brunrøde lerfarve. Undertiden med et lille skud farve på knoppen eller i det indre af kanden, som først opdages, når låget tages af. Glasurfarverne er da de typiske stærke Kählerfarver mørk turkis eller karrygul, der var udviklede af Herman H. C. Kähler og Jens Thirslund allerede i slutningen af 1920'erne. Kanderne er enkle og gerne uden dekoration, men indridsede mønstre lavet med forhåndenværende remedier som en ølkapsel eller et rullestempel ses

også. Nils Kählers stentøj modtog i 1956 landsforeningen Dansk Kunsthåndværks årspræmie for blandt andet disse tepotter.

Og salget af tepotterne gik godt. Blandt andet i USA, hvortil der i 1958 eksporteredes hele 600 stykker.¹¹ Det var ikke Nils Kähler, der drejede og dekorerede alle kanterne. Han formgav prototyperne, der blev nummererede og stod i et rum ved siden af drejestuen. Pottemagerne brugte dem som forlæg og genskabte dem i større oplag.¹²

Forfatteren og kunstneren Jørgen Sonne skrev på samme tid om Nils Kähler: ”Det hele, så alsidige og mangesidige resultat, beror på et kendskab til ler, arvet og arbejdet igennem. Her er ingen tegnebloksproduktion, ingen formgiver eller designer på spil, vor tids velsignelse, som kan få et strygejern til at gå 70 km/t.¹³ Men der er tradition i disse arbejder, et par sikre hænder og et skarpt øje, et lige så skarpt hoved, og en sjælden, aldrig udtømt følelse for leret”.¹⁴ Den fine karakteristisk peger på Nils Kähler som en pottemager, der har øje for lerets stoflighed. Efter en lang periode hvor man stort set havde glaseret al brugskeramikken i flotte, skinnende glasurer, var Nils Kählers minimalistiske og forenklede tilgang noget helt nyt. Igen var Kähler med til at promovere dansk design i hele verden sammen med andre kendte danske designere som Kay Bojesen og Hans J. Wegner.

Nils Kählers tepotter produceredes helt op i 1970’erne. I 1974 overgik Aktieselskabet Herman A. Kähler til ejere udenfor familien. I første omgang til Næstved Kommune, og herfra stammer størsteparten af Næstved Museums samling, idet kommunen deponerede omkring 5000 keramiske genstande på museet. Mange af de deponerede genstande og museets egen Kählerkeramik er i dag udstillet i museumsbygningen Boderne i Næstved.

Nils Kähler forlod allerede værkstedet i 1968 og skabte sit eget værksted i Næstved

og året efter forlod også Herman J. Kähler værkstedet. Uenigheder om driften af virksomheden blev for store. Siden 1974 har Kähler haft skiftende ejere. I 2008 købte Frantz Longhi Kählers bomærke og har med stor succes videreført virksomheden til i dag.

De mange tepotter, som Kähler har skabt gennem tiden, er et billede på skiftede moder, men også på teknologiske nybrud og på, hvordan de skiftende personer i ledelsen hos Kähler med deres individuelle præferencer og udgangspunkt har påvirket produktionen. Tepotterne er stadig ikke den type keramik, som har den store salgsmæssige bevågenhed på auktioner og loppemarkeder. I dag drikkes te som regel fra termokander, men med nutidens fokus på slow living og tedrikningens helsebringende egenskaber, kan det meget vel være, at de gamle stel får en renæssance hos den moderne tedrikker.

Som en tilføjelse kan det bemærkes, at da det nutidige Kähler overtog brandet i 2008, gjorde de deres første forsøg på at skabe en moderne udgave af et historisk Kählerdesign med den uranglaserede tepotte fra 1930’erne. Det var dog kun formen og ikke glasuren, som den moderne version Storia kopierede.

Litteratur

Bodelsen, Merete: „Tradition og stilskifte i Dansk Stentøj“, I Grandjean, Bredo L., David Westman og Arthur Hald (red.): Dansk Keramik, Gyldendal 1960

Holst Schmidt, Ane Maria & Annimi: Kähler og keramikken, Rhodos 2001

Rasmussen, Peder: Kählers Værk. Om familien Kähler og deres keramiske værksted i Næstved 1839-1974, 2002

Thirslund, Jens: Kähler-Keramik gennem hundrede Aar, Nyt Nordisk Forlag 1939

- 1) Rasmussen, Peder: Kählers Værk. Om familien Kähler og deres keramiske værksted i Næstved 1839-1974, 2002, s. 15
- 2) Thirslund, Jens: Kähler-Keramik gennem hundrede Aar, Nyt Nordisk Forlag 1939, s. 28.
- 3) Holst Schmidt, Ane Maria & Annimi: Kähler og keramikken, Rhodos 2001, s. 133
- 4) Art Deco stilen er opkaldt efter den store udstilling for kunst og kunsthåndværk i Paris i 1925 ved navn Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes.
- 5) Formodentlig til firmaet C. J. Carøe, der var en af de største importører af te fra Sri Lanka.
- 6) op.cit. Holst Schmidt, s. 138
- 7) ibid. s. 206
- 8) Rasmussen, Peder: Kählers Værk. Om familien Kähler og deres keramiske værksted i Næstved 1839-1974, 2002, s. 285.
- 9) ibid. s. 267.
- 10) ibid. s. 264.
- 11) op.cit. Holst Schmidt, s. 229
- 12) Oplyst af Lillian Bannister, der var pottemager hos Kähler fra 1973 til 1977.
- 13) Her henvises til, at de første moderne designere dukkede op i netop 1950'erne, og noget af det, der blev moderne, var design af brugsgenstande inspirerede af fart og aero- og hydrodynamik (også kaldet streamline).
- 14) op.cit. Rasmussen, s. 293

Mette Bielefeldt Bruun

Født 1970, er kunsthistoriker med speciale i design og kunsthåndværk. Siden 2015 har hun været leder af Næstved Museum, en afdeling under Museum Sydøstdanmark.

Holmegaard Glasværk

- en bid af Danmarks industrihistorie

Af Susanne Outzen

Det er nok ingen overdrivelse at påstå, at alle danskere på et eller andet tidspunkt i deres liv har stiftet bekendtskab med et glas fra Holmegaard. Rigtig mange har en Holmegaard i deres hjem; en lampe, en vase, et vinglas eller lignende. De færreste tænker over, at det glas med marmelade, de spiser til morgenmad, glasset med de syltede rødbeder til leverpostej eller den ølflaske de drikker af formentlig også er produceret på Holmegaard Glasværk. Mange tror, at glasværket i Fensmark er helt lukket, men der bliver altså stadig produceret i millionvis af flasker og emballageglas på glasværket - den del, der ikke gik konkurs og solgt.

Holmegaard Glasværk har en spændende og fascinerende historie. Holmegaard Glasværks historie er nemlig også de øvrige danske glasværker historie, da Holmegaard på mange måder kan betragtes som moderværket for alle danske glasværker. Holmegaard Glasværk var gennem alle årene det største og førende af de danske glasværker. Her starter og slutter dansk glasværks historie.

Da Norge var en del af det danske rige, kom forsyningen af glas til Danmark udelukkende fra norske glasværker. Dette kongeligt understøttede monopol blev brudt med Englands blokade og bombardement af København i 1807. Norsk glas fandt herefter igen vej til Danmark. Dette og senere også tabet af Norge i 1814 satte naturligt gang i planer om hjemlig, dansk produktion af glas. I Norge kunne man drage fordel af let adgang til træ i de store skove, hvilket jo også er tilfældet i Sverige. Det var langt vanskeligere at skaffe tilstrækkeligt med brændsel i Danmark. Flere forsøgte sig, men det blev først med glasværket Friderichsfeldt, som blev anlagt ved en stor mose ved Rendsborg i Slesvig, der jo på dette tidspunkt var en del af Danmark, at der for alvor kom gang i dansk glasproduktion.

Tiden efter Norges adskillelse fra Danmark var gunstig for oprettelse af glasværker. Der herskede stor mangel på glasvarer, og ved at udnytte Danmarks naturlige brændsel, tørvene, kunne man undgå dyr import af kul. Samtidig hævdede staten tolden på importeret glas.

Christian Conrad Sophus Danneskiold-Samsøe, (1774-1823), var en meget driftig og fremsynet godsejer, der fik stor betydning i Præstø Amt. I 1792 tiltrådte han styrelsen af grevskabet Samsøe og overdirektoratet for Gisselfeldt kloster. Han boede alle årene på Gisselfeldt. Han efterkom tidens nye, indgribende landbolovgivning, men gjorde som regel mere end lovene påbød og afløste således 1801-1809 naturalhoveriet, og trods de økonomisk trængte tider forstod han også at ophjælpe sine skove og fremme havedyrkingen på sine besiddelser. Han tilkøbte efterhånden godserne Holmegård, Broksø, Ravnstrup, Næsbyholm, Bavelse, Nordfeld og Ålebækgård og var medinteressent i Rosendal gods. For at lette brændetransporten fra Næsbyholms skove lod han åen opgrave fra Bavelse til Næstved, den såkaldte Danneskjoldske Kanal. Som amtmand over Præstø amt fra 1808 til sin død virkede han blandt andet for et havneanlæg ved Karrebæksminde og for et sygehus i Næstved. Han udvidede desuden Gisselfeldt klostervirksomhed ved at bestemme en årlig anvendelse af summer til skolevæsenets fremme og til udstyr for uformuende piger af alle stænder det vil sige både adelige, gejstlige, borgere og bønder. I 1821 udvirkede han, at klosteret, der hidtil kun havde været for adelige damer, fik en særlig afdeling for døtre af ikke-adelige.

Købet af Holmegaard gods sikrede også C.C.S. Danneskiold-Samsøe retten til de tilhørende 800 tønner land mose. Adgangen til mosen blev af afgørende betydning for placeringen af Holmegaard Glasværk. Det var herfra, at glasværket i mere end

100 år kom til at hente meget store mængder brændsel til glasovnene.

I 1823 indsendte han en ansøgning til Frederik d. 6 om at måtte anlægge et glasværk ved Holmegaards Mose. Lensgreven nåede imidlertid aldrig at få svar på sin ansøgning. Han døde i juni 1823, kun 49 år gammel. Men, hans enke, Henriette Dannekiold-Samsøe (1776-1843), modtog bevillingen og fortsatte sin mands planer. Hun ansatte den norske glasmager Christian Wendt, der fik ansvaret for opbygningen af glasværket. Nordmændene var specialister i fremstilling af flasker, så det var derfor helt naturligt, at de første glasmagere på Holmegaard Glasværk kom derfra.

Året efter, i 1825, opførtes den første hytte (glas-produktionsbygning) på Holmegaard. Første produktionsdag regnes for at være d. 5. november 1825. Værket blev planlagt til en produktion af ca. 80.000 flasker om året, men blev hurtigt udvidet med flere glasmagere og i 1828 produceredes 125.000 flasker. Til sammenligning producerer et moderne glasværk over en million maskinfremstillede flasker om da-

gen! Produktionen var i de første år udelukkende billige, grønne og brune flasker, de såkaldte bouteiller.

De danske bryggerier begyndte i 1830'erne at sælge øl aftappet på flasker i stedet for på fade, hvilket forøgede forbruget af flasker betydeligt. Det førte til oprettelsen af glasværker andre steder i Danmark. De fleste fik imidlertid en relativt kort levetid, da de var startet op med for ringe kapital og havde for dårlig adgang til brændsel. Holmegaard Glasværk var endvidere en hård og veletableret konkurrent på markedet. At Holmegaard modsat de andre glasværker overlevede alle økonomiske kriser skyldtes også ejernes privatformue, der i perioder blev sat ind som garanti. Senere var det store aktionærer som Carlsberg, der holdt hånden under glasværket.

Da glasværket var veletableret fik grevinde Henriette Dannekiold-Samsøe lyst til at udvide glasværkets produktion. I nogle år forsøgte man sig også med fremstilling af vinduesglas, men uden succes. I 1835 hentedes glasarbejdere fra Bøhmen, hvor man var eksperter i produktion af såkaldt

Holmegaards Mose levede primært tørv til glasværket, men også private kunne få et lod i mosen. Dele af mosen blev i de sidste år gravet med hjælp af maskinkraft, men ellers foregik det med håndkraft. Foto: Verner Hansen.

hvidtglas, det vil sige klart glas. Hermed startede Holmegaards produktion af vinglas, karaffer, ølkrus, vaser og lignende. Samme år blev Bernhard Frielung ansat som værkets leder. Han var de næste 40 år en meget dynamisk leder og nok den, der mere end nogen anden gjorde Holmegaard til det førende glasværk i Danmark.

Der blev smeltet og produceret glas hele døgnet, og det var derfor nødvendigt for glasarbejderne at bo tæt på glasværket. Dette kom sig af, at man havde svært ved at styre temperaturen ved smeltning af glasmassen. Så der var ikke faste arbejdstider. Når glasmassen var smeltet og klar måtte glasmagerne på arbejde - også selvom det var midt om natten. Ved anlæggelsen af fabrikken opførte man derfor boliger til glasarbejderne og en bolig til bestyreren. Boliger der stadig er bevaret. Efterhånden som glasværket udvidedes opførte man flere boliger. Glasværksbyen var et helt samfund for sig.

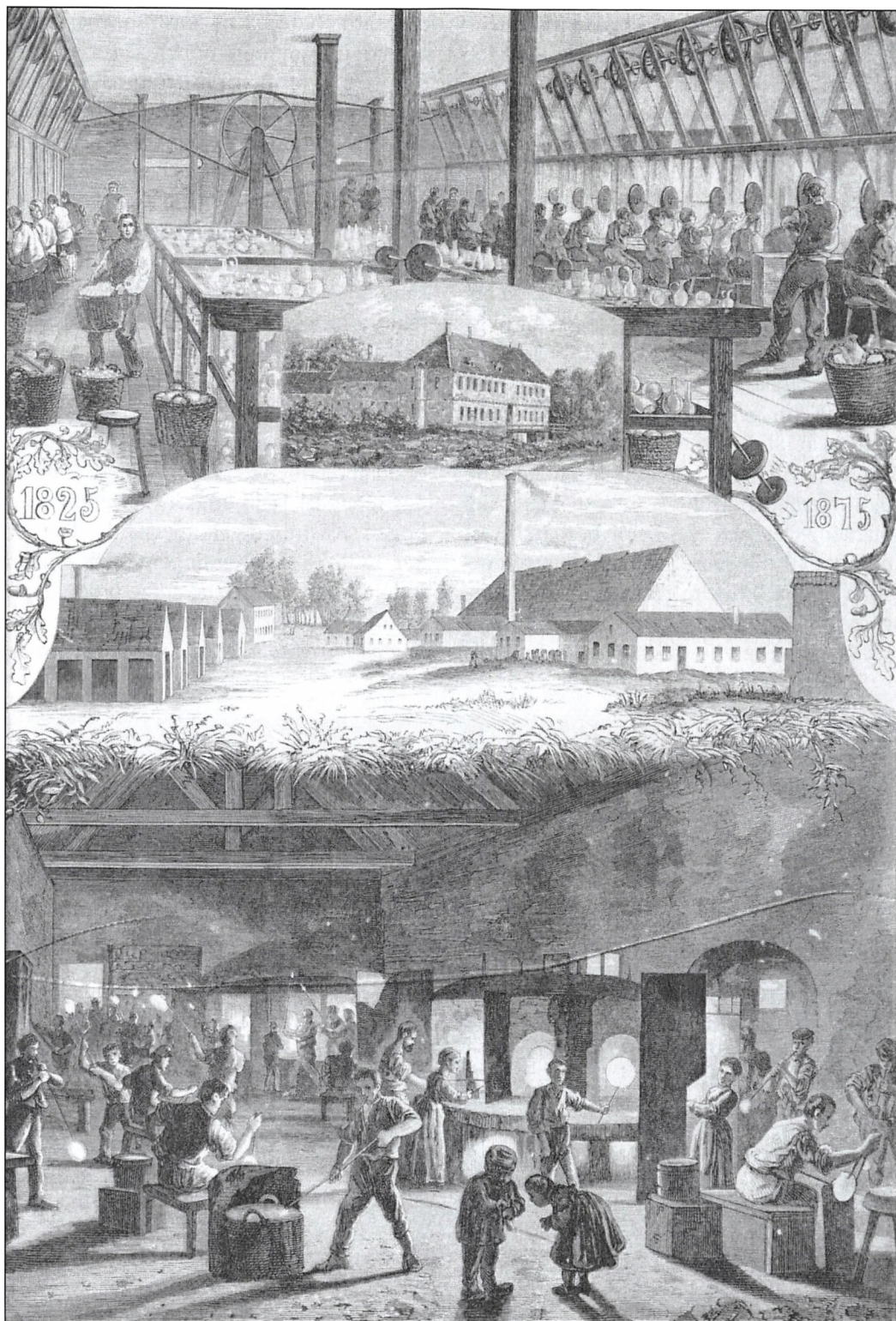
De første mange år var det et helt fremmedarbejderssamfund. Her taltes en blanding af norsk og tysk. Først senere kom danske glasmagere til. Der blev indrettet et katolsk kapel i en af boligerne til de udenlandske, katolske arbejdere, og man havde egen skole.

Børnene hjalp til med arbejdet, og det skulle være nemt at hente dem, når der var brug for det. Da børnearbejde blev afskaffet ved lov i 1905 lukkedes skolen. Nu kunne børnene gå i skole i Fensmark.

Glasværksbyen blev med årene udvidet med blandt andet et marketenderi, den senere Glaskro. Der opstod også et rigt foreningsliv med musikforening, Urania, skytteforening, fodboldklub, håndboldklub og meget mere. I tilknytning til glasværket var små haver, hvor arbejderne kunne have køkkenhaver. Brændsel til boligerne kom fra mosen eller som overskudsvarme fra værket. Bosat på glasværket behøvede man strengt taget ikke

Holmegaard Glasværks skole, hvor glasværksmedarbejdernes børn gik i skole indtil begyndelsen af 1900-årene. Foto Museum Sydøstdanmark

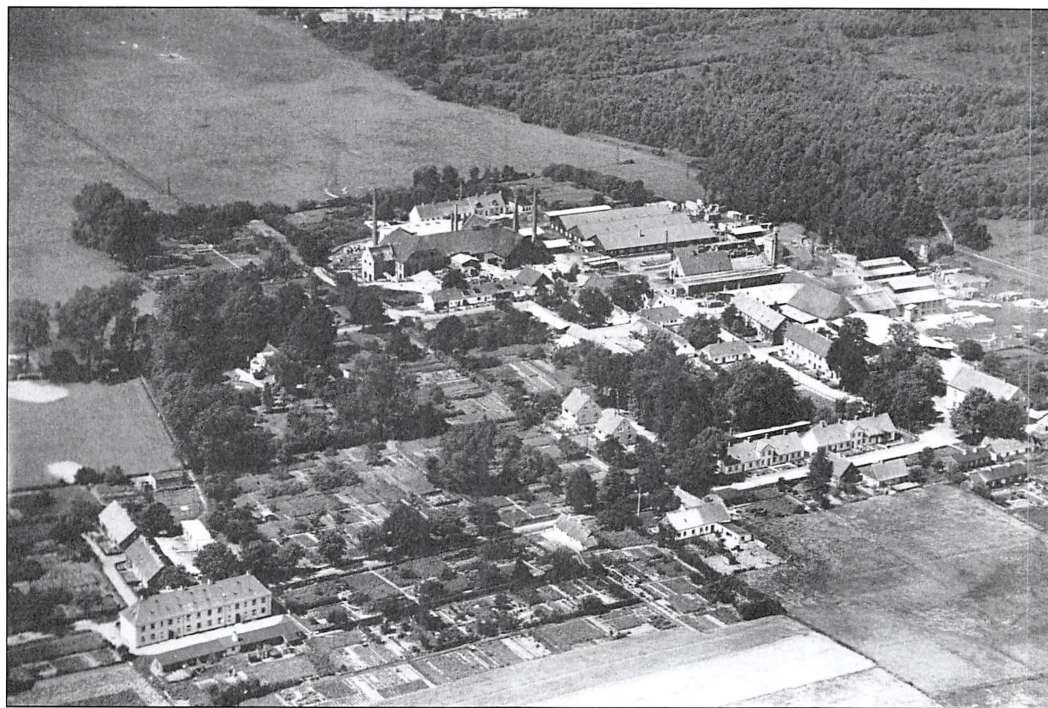
Holmegaard Glasværk fra et tryk i Illustreret Tidende 1875. Her ses Holmegaard gods, glasværkets produktionsbygninger og forskellige dele af produktionen. Foto: Museum Sydøstdanmark.

bevæge sig ret langt væk. Alle fornødenheder var tæt på. Børnene havde altid legekammerater, og de voksne havde et tæt sammenhold. En del børn blev på glasværket som voksne og arbejdede, så man kunne leve et helt liv her.

Det gik rigtig godt for Holmegaards Glasværk. Så godt, at sønnen (med samme navn) Christian Conrad Sophus Danne-skiold-Samsøe (1800-1886), der havde arvet glasværket af sin mor og med stor dygtighed fortsatte driften af glasværket, i 1847 anlagde Kastrup Glasværk som en filial på Amager. Formålet med dette glasværk var at komme ud til havet for at kunne få kul tilført udefra og for at komme ind i nærheden af det store københavnske marked. Det gav en så stor besparelse til udgifter til transport, at man kunne fremstille endnu billigere flasker. Værket fungerede i begyndelsen udelukkende som et flaskeværk, og alle flaskemagere fra Hol-

megaard flyttedes til Kastrup, mens man her udvidede produktionen af serviceglas. Senere blev driften i Kastrup udvidet med produktion af serviceglas. De to værkers samlede produktion var ganske omfattende, hvilket fremgår af den første prisliste trykt i 1853. Prislisten er delt i tre hovedafsnit med bouteiller og grøntglas (flaskeglas), arbejder af klart og kulørt samt glas til apotekerglas til kemisk og teknisk brug. Af samtidige tegninger fremgår det desuden, at produktionen allerede da var ret avanceret med flotte, slebne glas.

Der er bevaret en række originale tegninger af Holmegaards glas. Tegningerne er udateret, men man regner med, at de må datere sig til 1850'erne. De er publiceret i bogen 'Kastrup og Holmegaards Glasværker 1825-1875'. Tegningerne giver et fint indblik i glasværkets alsidige produktion i 1800-årene. Her er for eksempel fine drikkeglas, grovere ølkrus, forskellige former

Holmegaard Glasværk set fra luften ca. 1940 med fabriksbygninger og boliger til arbejderne. Forrest i billedet ses nogle af de mange små haver, der var knyttet til boligerne. Foto Museum Sydøstdanmark.

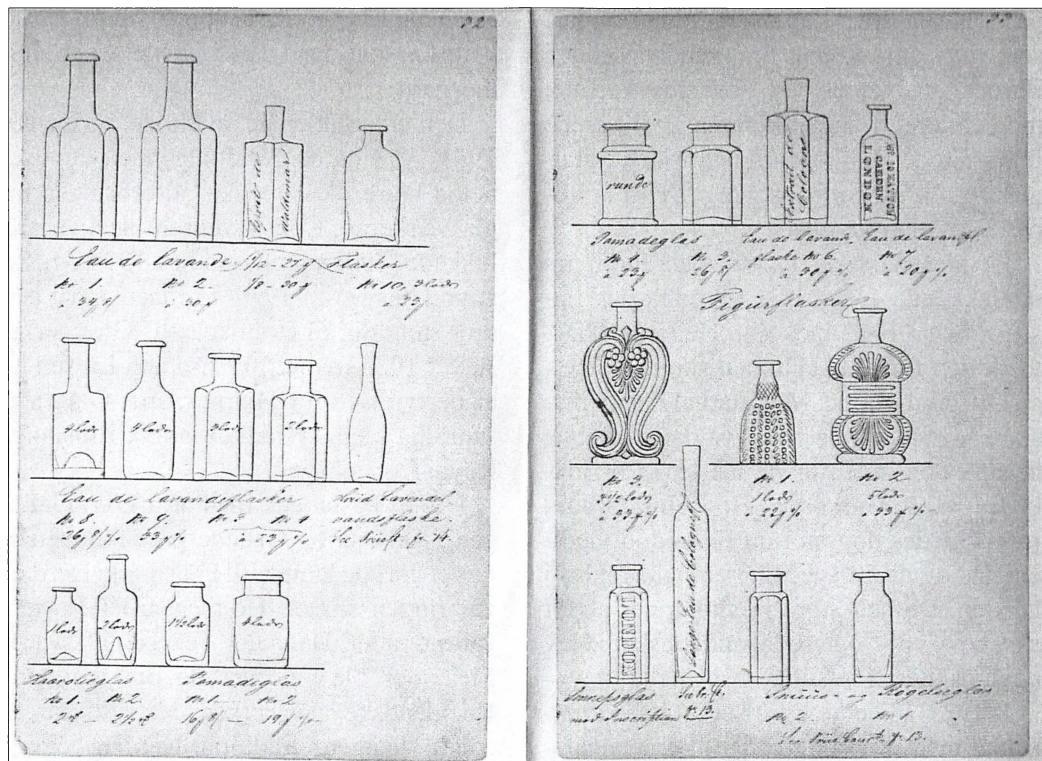
for flasker og emballageglas, parfume­flasker, vaser og haveklokker.

Som noget nyt i Danmark var man også begyndt at producere presset glas, hvor man presser glasset i form med et stempel. Teknikken blev opfundet i USA i 1820'erne og kom snart derefter til Europa. I Danmark fremstillede man små, primitive stykker presseglas allerede i 1840'erne, særligt saltkar, men egentligt presseglas i større mængder og mere forfinet udformning blev først udført af Kastrup Glasværk i 1880erne. Det pressede glas er ofte udført med forskellige mønstre til efterligning af slibninger, såsom facetter og skær. Det pressede glas var billigere at producere end det mundblæste glas, og derfor blev metoden blandt andet også anvendt til produktion af prisbilligt husholdningsglas i 1930'erne, -40'erne og -50'erne.

Presset saltkar produceret på Holmegaard Glasværk i midten af 1850'erne.
Foto Museum Sydøstdanmark.

Fremkomsten af nye forbedrede ovne og maskiner krævede til stadighed investeringer, og i 1873 besluttede man derfor at sælge Kastrup Glasværk til et nydannet firma: A/S Kastrup Glasværk. Med i salget

To sider fra Holmegaard Glasværks katalog dateret til 1850'erne. Her ses forskellige typer glas fra den tidligste produktion.

var også Helsingør Glasværk (grundlagt 1849), som Holmegaard Glasværk havde overtaget i 1850'erne. Kastrup Glasværk indgik senere, i 1907, i en stor sammenlutning af danske glasværker, der foruden Kastrup selv bestod af Hellerup Glasværk (grundlagt 1973), Fyens Glasværk (grundlagt 1874), Aarhus Glasværk (grundlagt 1898), Frederiksberg Glasværk (grundlagt ca. 1880) og Aalborg (grundlagt 1853) samt Roesdala i Sverige. Sammenlutningen fik fællesnavnet De forenede Glasværker Kastrup A/S.

For de penge, man fik for salget af Kastrup Glasværk, opførtes på Holmegaard to nye ovne i en udvidet hytte og få år efter udvidedes med endnu en glashytte. Holmegaard fortsatte sin vækst og der kom mere personale til værket, som også udvidedes med flere arbejderboliger.

I 1800-årene og et godt stykke ind i 1900-årene var de glas, man producerede på glasværkerne kopier af gængse glas, som man også kunne finde andre steder i Europa. Udvalget var forholdsvis lille, men varieret. I begyndelsen af 1900-årene importerede Holmegaard belgiske krystalglas og fik en kort overgang lov til at kopiere de belgiske glas.

På glasværkerne havde man indtil nu udelukkende fremstillet mundblæste flasker, men i 1912 indkøbte Hellerup Glasværk den første helautomatiske maskine - en Owens maskine. Med start af denne maskine var de gamle flaskeværkers skæbne beseglet og indenfor de næste 15 år lukkede tre af værkerne. Hos Holmegaard fremstilledes dog en rum tid endnu medicinglas og andre specielle emballageglas i hånden. De helt store produktioner af for eksempel øl- og sodavandsflasker blev udelukkende fremstillet maskinelt.

I 1923 indledte glasværket et samarbejde med Den kongelige Porcelainsfabrik, der varede indtil 1927. Det medførte blandt andet, at man ansatte en kunstnerisk

leder, først Oluf Jensen og derefter Orla Juul Nielsen og dermed lagde grunden til glasværkets position inden for kunstindustrien. Som direktør Sigurd Schultz skrev i Holmegaards jubilæumsskrift i 1950: „Hermed begyndte glassets historie i dansk kunstindustri“. Man fremstillede ikke længere kopier, men fik sit eget design og en mere unik profil.

I 1936 omdannedes Holmegaard Glasværk til et aktieselskab. Glasværket blev skilt fra Holmegaard Gods, men Danne-skiold-Samsøe familien sad stadig i bestyrelsen.

I 1965 skete det så: Holmegaard fusionerede med De forenede Glasværker, hvilket på dette tidspunkt vil sige de resterende glasværker i Danmark, nemlig Kastrup, Hellerup og Fyens Glasværker. Sammenlutningen fik navnet Kastrup-Holmegaards Glasværker A/S. Hovedaktionærerne var nu Carlsberg Bryggerierne, De forenede Bryggerier (Tuborg) og fru Elisabeth Lassen, der i 1945 havde arvet Holmegaard.

Den internationale oliekrise i vinteren 1973-1974 og de deraf stigende oliepriser betød store økonomiske udfordringer for glasværkerne. Konsekvensen blev, at man lukkede Hellerup Glasværk i 1974 og Kastrup Glasværk i 1979. Firmaets navn ændres samtidig til Holmegaards Glasværker A/S. I 1985 trådte fru Elisabeth Lassen ud af bestyrelsen for Holmegaards Glasværk samtidig med, at værket indgik i fusionen Royal Copenhagen.

I 1990 besluttede man at lukke afdelingen i Odense og flyttede produktionen af farvet glas og lamper til Fensmark. Dermed var ringen sluttet. Holmegaard Glasværk var nu atter Danmarks eneste glasværk. Men, der blev aldrig tale om monopol. Udenlandske glasværker, der ofte har en endnu længere tradition bag sig og en endnu større kapacitet, har altid været med til at holde den danske glasindustri vågen.

I 1997 blev Holmegaards industrielle flaskeproduktion solgt til emballagefabrikanten PLM, der senere overgik til det engelskejede Rexam. I dag drives flaskeproduktionen af det irske selskab Ardagh. Det er derfor stadig i Fensmark, der produceres øl- og sodavandsflasker og anden glasemballage til blandt andet fødevarerindustrien.

Markedet for glasvarer var op gennem 1990'erne fortsat presset og urentabel. Senest fra slutningen af 1990'erne begyndte man derfor at producere en del af glasset i udlandet. I oktober 2004 blev Holmegaard Glasværk overtaget af en investorgruppe bestående af entreprenør og direktør Steen Gude samt Holmegaards administrerende direktør Peter Normann Nielsen. Her solgte man kort før konkursen i 2009 de sidste rester af arvesølvet - glasproduktionen - til Rosendahl A/S. Produktionen foregår i dag udlandet.

Susanne Outzen

Født 1977, museumsinspektør på Museum Sydøstdanmark og har blandt andet ansvar for registrering af Holmegaard Glasværks Prøvesamling i samarbejde med 30 frivillige. Arbejdet med registreringen har stået på siden efteråret 2010. Susanne Outzen er ligeledes arkivleder for Møns arkiv og Vordingborg Lokalhistoriske Arkiv.

Fodbold og tilskuere sparkede avisens sportsmagasin i gang

Imponerende tilskuertal til Næstved Boldklubs
hjemmekampe i 60'erne og først i 70'erne
førte til nyskabelse i Næstved Tidende

Af Poul Aage Nielsen

Meget var bedre i gamle dage. Sådan tænker ældre mennesker ofte, når de ser tilbage på deres ungdom. Man husker de gode og positive oplevelser og har tendens til at glemme de trælse. Men - når regnebrættet gøres op, står det nok uafgjort.

På ét område var de gode gamle dage dog bedre end i dag: Fodbold og tilskuereinteresse. Næstved Boldklubs hjemmekampe i henholdsvis 1. og 2. division i 60'erne og først i 70'erne blev overværet af imponerende tilskuertal, fra 3-4.000 til 10.000 alt efter kampenes vigtighed.

Næstved Boldklubs divisionshold var i disse to årtier Sydsjællands fodboldflagskib. Holdet talte en række dygtige spillere, og såvel individuelt som holdmæssigt appellerede de til publikum. Der var fest og glade dage på Næstved Stadion, når de grønne bankede modstanderne blå og gule.

Spillerne var amatører. De havde hjertet med, når de gik på banen. Og gav tilskuerne noget for entreen.

I dag er Næstved Boldklubs bedste fodboldspillere professionelle. Er fodbolden blevet mere publikumsvenlig og fængende af den grund? Lad tilskuertallene fra ovennævnte årtier give svaret: Til sammenligning er der i dag omkring 1.000 tilskuere på lægterne til Næstveds hjemmekampe. Der var altså noget særligt over de gode gamle fodbold dage.

Jørgen Hansen, Keld Bak, Erik Dyreborg, Henry Larsen, Bent „Bryder“ Andersen, Torben Ditlevsen, John T. Hansen, Knud Erik Hansen, Mogens Hansen, Peter Bonde, Brødrene Beton (som jeg døbte Jørgen og Gert Clausen), Bent Olsen, mest kendt som Don Olsen på grund af den charme klud, han havde om halsen, når han gik på banen, uanset årstid, Erik Juul Kristensen, Ole Rasmussen, Benny Nielsen, Benny Jacobsen, Svend Erik Christensen, Torben Johansen, Henrik Schouboe og udefra kommende Mark Strudal og Kurt Jørgensen er alle navne,

der fortsat lever i ældre fodboldtilskuere hukommelse. Og flere navne kunne snildt føjes til listen.

Der var ofte god underholdning, når Næstved spillede hjemmekampe. Holdene i de forskellige årgange talte individualister, der talte til publikums hjerter. Keld Bak, Mogens Hansen, Erik Dyreborg og Henrik Schouboe scorede mål på samlebånd. Sidstnævnte havde et eminent samarbejde med midtbanespilleren Torben Johansen, der med sin føjte højrefod havde en sjælden evne til at finde Schouboe i scoringsposition. De to sammen vandt flere kampe for Næstved.

Kigger vi på forsvaret var der også spillere, der kunne lidt mere end kun at forsvare. Jørgen Clausen, den ene halvdel af Brødrene Beton, var udover en stærk forsvarsspiller også en ferm dribler. Det skete ofte, at han brød ud af forsvarsskansen og dribblede sig fremad på banen og efterlod tre-fire halsende modspilleren i sit kølvand indtil han blev bremset, som regel af en unfair tackling.

Næstved Boldklubs divisionshold i de gyldne 60'ere og 70'ere havde en offensiv spillestil. Ikke så meget spil på tværs og bagud, men fremadrettet. Hurtige skift og lange afleveringer frem til angriberne og flotte afslutninger. En spillestil, der appellerede til publikum, og som nutidens divisionshold burde tage ved lære af. I dag gør talopstillinger og taktik ofte fodboldkampe til halvtriste oplevelser med for megen fokus på forsvar på bekostning af frisk angrebsspil.

Avisens nyskabelse

Fodboldholdet og de høje tilskuertal førte til nyskabelse i det store lokale dagblad Næstved Tidendes dækning af sportsbegivenheder. Sidst i 50'erne måtte jeg på grund af en knæskade stoppe min fodboldkarriere i Næstved Boldklub, og samtidig førte min grafiske uddannelse mig videre

B.1903. Den aften var det tungt at sætte sig til skrivemaskinen.

Direkte transmission

I sæsonen 1964 havde Næstveds nyoprykkere det svært i 2. division. Holdet lå til nedrykning med bare to runder tilbage. Den afgørende kamp for at undgå nedrykning skulle spilles ude mod Frederikshavn den 15. november. Byen var ramt af fodboldfeber. Fans ville gerne støtte, men der er langt fra Næstved til Frederikshavn. Så trådte Næstved Tidende til, og der blev arrangeret direkte transmission fra kampen, og fra gården i Næstved Tidende havde Næstved-tilhængerne mulighed for at følge opgøret.

Transmission fra Frederikshavns stadion. Poul Aage Nielsen ved mikrofonen. Flere hundrede fodboldfans i Næstved Tidendes gård brød ud i jubel over slutresultatet: 2-1 til Næstved og overlevelse i 2. division.

Jeg var manden bag mikrofonen. For en dag legede jeg Gunnar Nu Hansen. Det blev nervepirrende halvanden time. I 1. halvleg kom Frederikshavn foran 1-0, og Næstved Boldklub stod på afgrundens kant. Men så trådte Erik Dyreborg i karakter. Inden for fem minutter i 2. halvleg scorede han to gange, og Næstved var på den grønne gren. Stillingen holdt til slutfløjt. Næstved-spillerne på Frederikshavns stadion kunne juble sammen med tilhængerne i Næstved Tidendes gård.

Så var det hjemad. I bil fra Frederikshavn til lufthavnen i Aalborg, landing i Kastrup, 90 kilometer på landevejen til Næstved, redaktionen og skrivemaskinen. Sent på natten blev sidste punktum sat. En lang tårn, men pyt med det, Næstveds nyoprykkede var sikret en ny sæson i 2. division.

NÆSTVEDS DAG I FREDERIKSHAVN

Næstveds overlevelse i 2. division var så stor en begivenhed, at den kom på forsiden af Næstved Tidende mandag den 16. november 1964.

Fra Rom til Oslo

I Næstved Boldklubs godt 70 års historie har klubben været repræsenteret på det danske fodboldlandshold med 13 spillere. Topscorer var den lille vævre højre wing Jørgen Hansen, der nåede 23 landskampe. Jørgen Hansen var med i truppen på landsholdet ved Olympiaden i Rom i 1960, men kom ikke i kamp. Jeg var også i Rom og rapporterede dagligt historier hjem til Næstved Tidende.

Jeg hjembragte en masse foto fra begivenhederne. Det blev til et lysbilledshow, og Jørgen Hansen og jeg drog på foredragsturne rundt til sydsjællandske foreninger og fortalte om vores olympiske oplevelser. Det var en sjov periode.

Et sidespring fra fodbolden. Roklubben Viking i Faxe Ladeplads havde dobbeltsculleren med styrmand med i Rom. Mandskabet bestod af Knud Nielsen, Jens Behrendt og Svend Lysholm Hansen. Som eneste danske båd kom de gæve Viking-

Erik Dyreborg fortæller Næstved Tidende udsendte medarbejder Poul Aage Nielsen om sine fem mål umiddelbart efter den historiske landskamp i Oslo.

roere i finalen. Her blev det til en fjerdeplads. Jeg interviewede roerne, da de var kommet i mål og hvilede sig ved årene på Albanersøens bred. De var stolte af fjerdepladsen, men ærgrede sig alligevel over, at det ikke blev til bronzemedaljer.

Så er jeg på bolden igen. Erik Dyreborg opnåede seks landskampe, men hans navn er med flammeskrift skrevet ind i dansk landsholdsfodbolds annaler. På stadion i Oslo den 24. september 1967 bankede Danmarks udvalgte elleve det norske landshold med hele 5-0 - og alle mål blev scoret af Erik Dyreborg. Jeg var med i Oslo og havde efter kampen interview med Erik til Næstved Tidende. Det var stort. På sidelinen var jeg dagens mand blandt journalister. Alle mine københavnske kolleger ville høre om Erik Dyreborg. Han var med et slag blevet hot stof.

Med privatfly til Leipzig

Landsholdets næste kamp var i Leipzig mod Østtyskland den 11. oktober. Efter sine fem mål i Oslo var Erik Dyreborg selvskreven til udtagelse. Jeg skulle med til Leipzig og blev booket på DBU's landsholdsfly sammen med spillerne og københavnske kolleger.

I dagene op til kampen mødte jeg tilfældigt Næstveds Volkswagen-forhandler Per Nielsen. Jeg fortalte, at jeg skulle på en spændende tur til Leipzig i Østtyskland. Per Nielsen reagerede omgående. Må jeg flyve dig til Leipzig, tilbød han. Per Nielsen var flyentusiast og havde sit eget privatfly, det stod parkeret på den lille flyveplads Stenbæksholm lidt uden for Næstved. Jeg sagde omgående ja, og tidligt om morgenen den 11. oktober lettede vi fra Stenbæksholm. Med på flyet var også fotograf John Hansen.

Vi landede planmæssigt i Leipzig lufthavn, men så begyndte vanskelighederne. Af uransagelig grunde var mit navn ikke blevet slettet i passagerlisten i DBU-flyet,

og nu stod lille jeg med to identiteter i lufthavnen. Det vakte det østtyske politis mistanke om noget fordækt, men mysteriet blev opklaret, og jeg blev „sat på fri fod“.

Vi fik set på Leipzig by et par timer inden kampen, og John Hansen fik taget en masse billeder. Et af dem viste Per Nielsen stående ved en Trabant, det østtyske svar på en Volkswagen. Det gik rent ind i reportagen fra Leipzig i Næstved Tidende.

Og landskampen, ja Østtyskland vandt 3-2. Erik Dyreborg var igen på pletten og scorede et af de danske mål. Hans sidste landskamp var 14 dage senere mod Finland.

Vi lettede fra lufthavnen i Leipzig sent på aftenen, men da der ikke er lys på landingsbanen i Stenbæksholm måtte vi videre og landede over midnat i Kastrup. Her ventede Per Nielsens hustru Else med bil og kørte os til Næstved. Solen var stået op, inden jeg var færdig med skrivearbejdet. Men belønningen var til at få øje på - to fyldte sider i Næstved Tidende med referat og billeder fra den spændende tur til Leipzig.

Guldkampen mod KB

Sportsmagasinet i Næstved Tidendes mandagsudgave vakte opmærksomhed på de store københavnske dagblades redaktioner, og jeg fik flere tilbud om job i København. Fristelserne blev til sidst for store, og i 1968 smuttede jeg fra Næstved Tidende til nyt arbejde som journalist og redaktionssekretær på dagbladet B.T.s sportsredaktion. Det fortrød jeg ikke. Jeg fik i de kommende år en række spændende opgaver og rejser til store begivenheder som OL og VM i fodbold. Jeg sluttede min karriere på B.T. som nyhedsredaktør på hele avisen.

Næstved fodbold var dog ikke glemt. Jeg var på Næstved Stadion 16. november 1980 til den berømte guldkamp mod KB. Der blev sat publikumsrekord til en fod-

boldkamp i Næstved. 20.315 tilskuere fyldte stadion til trængsel. Få minutter før slutspillet var Næstved danmarksmestre på et mål af Peter Bonde, men så udlignede Hans Aabech til 1-1 på et hovedstød, og gullet gik til københavnernes. Jeg bebrejdede senere med smil i øjet Aabech for hans mål, når vi mødtes i det københavnske fodboldmiljø.

Fodbold i dag

Jeg var i indledningen inde på, at fodbolden i Næstved var bedre og mere publikumsvenlig i 60'erne og 70'erne end i dag. Man kan rejse spørgsmål om, hvor meget bedre dansk fodbold er blevet med professionaliseringen? Tilskuerinteressen fra den gang til i dag taler for sig selv. I en tid, hvor fodbold er verdens største underholdningsindustri, bl.a. fordi spillet er enestående til TV, skal der noget ekstraordinært til for at lokke det store publikum på stadion til lokale kampe.

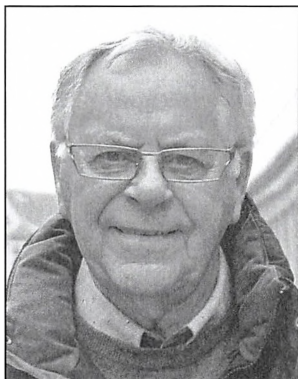
Herhjemme holder sponsorkroner liv i den professionelle fodbold. Spillerne kommer og går, men klubfølelse og holdånd når aldrig for alvor at bundfælde sig. Unge talenter sælges, inden de er flyvefærdige, og salgssummen investeres i ledige midelmådige fodboldhåndværkere i håb om forstærkning af holdet. Eller klubberne går på rov hos hinanden og lokker markante spillere til klubsifte med lidt flere kroner på lønkontoen. Successen udebliver for det meste, og derfor står dansk professionel fodbold i stampe.

Hvert år er en kamp for at overleve økonomisk i klubberne. Reelt er eneste undtagelse FC København, der økonomisk og spillemæssig kan byde de store udenlandske klubber op til dans. På sigt er FC København måske fortid i Superligaen. Som konsekvens af UEFA's planer om at indskrænke Champion Leaguepladser for de mindre klubber overvejer FC København deltagelse i en overnational liga med bl.a.

hollandske, belgiske og svenske klubber.

På baggrund af min analyse vil jeg fastholde, at fodbold i Næstved i de glade amatør-dage var bedre og mere seværdig i 60'erne og 70'erne end i dag.

Altså - når vi ser bort fra TV-fodbold med kampe i de store europæiske ligaer. Set over hele sæsonen kan der vel snige sig en håndfuld danske superligakampe med.

Poul Aage Nielsen

Født 1926. Grafiker, journalist, redaktør. Arbejdspladser: Næstved Tidende (i dag Sjællandske) og B.T. Selvstændig, udgiver af Ugeavis. Solgt til Søndagsavisen midt i 90'erne. Freelance, tekst/foto/marketing.

Fra nær og fjern spil banko i Mern

Mern Banko 40 år

Af Holger Fugl Jakobsen

Forhistorien

Bankospil - eller i starten kaldet ande- eller flæskespil - har en lang historie bag sig og kan læses i flere bøger også på „nettet“. I 1950'erne blomstrede det op igen efter en pause efter krigen, hvor rationeringer havde stoppet dem. I 1950'erne var det levende ænder, der blev spillet om. De blev udleveret efter spillet, og vinderne måtte selv transportere dem hjem, eller de skulle hentes lokalt. De mindre lokale foreninger havde spil en gang årligt før jul, om ænder, gæs og måske en gris.

I 1960'erne blev Mern Forsamlingshus rammen om andespil arrangeret af Kalvehave Strandjagtsforening. Her blev der spillet om 100 ænder som rækkegevinst og 2 halve grise på afsluttende kortgevinst. Jeg mindes at få 1 æske kattetunger ved lodtrækning om en halv gris. Der kom over 200 til disse spil.

Dette gav nogle lokale „blod på tanden“, og der blev arrangeret reklamebankospil i Mern Forsamlingshus i forbindelse med HVBFs 75 års jubilæum i 1974, men de havde op til 8 årlige flæskespil på søndage i 1974, 1975 og 76 før nuværende koncept.

Mern Banko

De 3 lokale foreninger i Mern: Håndværker og Borgerforeningen, Forsamlingshuset og Ungdom og Idrætsforeningen, star-

tede 27.9.1976 et samarbejde om bankospil hver mandag i forsamlingshuset. Der blev i de første 5 år kun spillet i vinterhalvåret.

Gevinsterne var 12 x koteletter, 13 x bacon på rækken og 25 x 1/8 gris på hele kortet. Fra 1981 blev der spillet hele året med 17 spil til hver forening og 1 fællesspil mellem jul og nytår, med flottere og flere gevinster.

Kødgevinsterne fra dengang er nogenlunde som nu i 2016. Der blev fra 1988 indført nogle ekstra „papirspil“ først pausespil, midt i 90'erne start- og pengespil, i 2002 bingolo og 2012 kortspil, ligesom 10 af kødgevinsterne nu er erstattet med kontanter. Op til jul spilles der om ænder som rækkegevinst i kødspillene. Der sælges også amerikansk lotteri med kontanter og koteletter som gevinster.

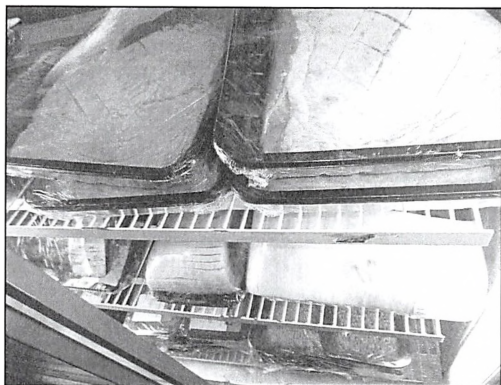
Leverandørerne af kødet har været lokale slagterforretninger fra Lundby i nord til Nr. Alslev i syd og fra 2006 har det fast været Superbrugsen i Lendemarke, nu med kølebil og levering i køleskab på spilledagen.

Kaffe og snaps købes hos de lokale forretninger. Desuden sælges der små spil som Plovmand og Bingo Banko, som der kan fornøjes med før spillet.

Puljespillet, hvor der afkrydses banko-numre, har også været en fast del i alle årene, hvor Mern altid havde den største

Mern Forsamlingshus. Udefra ser det ikke ud af meget, men når man kommer ind i det oplever man, at det er meget rummeligt og dybt. Lokalerne er 500 kvadratmeter!

Kødgevinsten på køl

pulje, indtil kortspillet kom til. Nu bruges de 10-40 kr i stedet på dette spil. Mange, specielt ældre spillere, har en fast sum der bruges. I gennemsnit bruger hver spiller 230 kr. pr. spilleaften.

Bankospillene ledes af et udvalg bestående af 3 M/K fra hver forening.

Her er Helge Pedersen fra HVBF med endnu. Han har været det fra 1981, og Peter Fugl fra MUIF der kom med i 1991. Udvalget holder møde 4 x årligt. Her besluttet gevinstændringer, nyindkøb m.m. Første opråber var Arne Nørfelt afløst af Helmuth Jensen og fra 1984 Bent Bojesen, som stadig er der hver mandag, hvis ikke sygdom eller ferietur kommer i vejen.

I 2005 blev nummerposen afløst af en bankomaskine med lystavle, så opråber selv kan kontrollere tallene og sidemanden, markerer bankonumre, udtrukne kort og trække lod. Op til 2004 var tabergevinsterne ved flere banko 1 halv snaps på rækken og 2 halve snaps på kortet. Nu vindes der 70 eller 140 kr. Der er i alle 40 år trukket 10 poser kaffe på kontrolkuponen.

De enkelte foreninger stiller i samme turnus mandskab til spillene, og overskuddet går i deres egne foreningers kasser, dog hæftes solidarisk, hvis der er underskud i tilfælde af snestorm. HVBF og MUIF betaler husleje til forsamlingshuset på deres spilledage.

Der skal helst bruges 7 personer til salget, der nu starter kl 17.30, men forinden skal der laves bordopstilling. P.t. er der plads til ca. 230 spillere på normale mandage.

Gøngegarden - med hjemsted i Præstø - havde - efter at have haft bankospil på Allerslev Kro i perioden fra december 1988 til og med 2005 - banko hver fredag i Mern forsamlingshus, men stoppede da det kneb med indtægter og med at skaffe frivillige. De 3 Mern foreninger forsøgte herefter i 3 måneder på fredage, men opgav da det ikke gav overskud.

Frem til 2007 blev der spillet i både gang og garderobe, ja til et fællesspil i 1999 var der vist 340 spillere, de sad sågar i køkkenet og på toiletterne.

Da rygeforbuds reglerne i 2007 blev indført, blev det til et fald i spillere. Der blev sagt, at nu kom dem, der ikke kunne tåle røg i stedet, men det var en frase, de kunne ikke opveje tabet, selv om der i Mern er overdækket i gården og et rygelokale, som kan åbnes i pausens ca. 20 minutter.

Med rygeforbudet forsvandt ca. 10% og der var fald frem til 2014, men spillerantallet er nu stabilt med lille pil opad igen.

Der holdes en lille fest årlig for hjælpere med „deres bedre halvdel“ og 2. vers i sang fra 07 på melodien: Til pinse, forfattet af „Spillefuglen“ lyder:

*Et banko år startet med brask og bram
så kom til os bud fra det høje ting
Der tohundred' kom hele den vinter lang
at banko Bent klart skulle ses omkring
Derpå blev det forår og tallet faldt
så smøgerne slukkes det være sundt
Men rettet i sommer før det gå galt
men i vore kasser der gør det ondt*

I mange år var der flere busser fra Bårse-Præstø, Nordfalster og Møn, der kørte spillere til Mern, på foreningernes regning med en lille spillerbetaling, nu er bussen,

vedtog et foreløbige oppeh med Kommunens Administration
bygning. et forslag fra Ole Schou Hansen angående opstilling
af et kommunalt arkiv vedtog det at foreningen vedtog
forlaget til kongelig kommun.

Egen Service

Bestyrelsesmøde d 3-2-76 hos Bojs Petersen.
Alle var mødt. Bestyrelsen besluttede sig således:
formand Verner Petersen næstformand Albert O'Neil
Kasserer Paul Jacobsen sekretær Egen Service
Nilsen med teknisk skole chef Jensen Egen Service

Så vidende Bestyrelsen Hovedkasserer
og Valbinder

-1-

Der indkøbes 1,500 stk. nye bankopbeholdere 2 stk
Hovedkasserer og 2 stk Valbinder i forbindelse af
følgende foreninger 1/3 Mørn Forsamlingshus
Mørn Høstforening Mørn Håndværker og
Bogforening foreningerne betaler hver 1/3 af

Aftalen mellem de 3 foreninger om at drive Mørn Banko.

Udgiftene ved anskaffelsen af ovennævnte dag
bogen den 2,000 kr som er modtaget fra Byens
Pengeinstitute.

-2-

De indholdt 1500 stk Bankplade 2 Kontoborde
og 2 ~~st~~ set Talrikke må kun anvendes af de
3 foreninger, udlyning må således ikke finde
sted. Det indholdt skal erklæres fra tillyngeligt
for de 3 foreninger i 1/5 om en Foreningsskas

-3-

Ligevel en forening ønsker et udløb af
folkestyret, kan den udtrædende forening ikke
haare nogen andel af det indholdt, idet det
hvorfor overgår til de restende foreninger i
folkestyret.

dette underskrevet

for om en Foreningsskas for om en Foreningsskas
Ove Skov Hansen Ove Skov Hansen

for om en Foreningsskas og Byensforening
Verner Petersen

der starter i Nykøbing F., den eneste der er tilbage. Her betaler passagererne 40 kr for en retur.

40 års jubilæumsbanko blev afviklet af de 3 foreninger 2. oktober 2016. Der kom 200 spillere, Til fællesspil mellem jul og nytår er der ca. 225.

Forsamlingshuset var pyntet op med flag inde og flagstængerne rejst ved hovedindgangen. Der var sat mærker under nogle stole, der også udløste en gevinst. Dørene blev åbnet kl. 12, da spillet startede kl. 14. men allerede kl. 11 sad de første spillere parat udenfor døren, med strikkesøj og ugeblade, for at få deres „sædvanlige“ eller en anden god plads. Da døren blev åbnet, var køen vel på over 100 forventningsfulde spillere, og vel halvdelen hørte ikke til de faste mandagsspillere. Flere af de nye har siden vist sig til de efterfølgende mandagsspil. Nu kommer der igen flere yngre.

Der blev generelt spillet om kontante gevinster + nogle få blomsterpræmier og gratis kort til et nyt spil i løbet af indeværende år. Omkring 40.000 kr. gik tilbage til spillerne og der blev et lille overskud til foreningerne. Bankoudvalget modtog 3 nye kontorstole i gave på dagen.

Ved mandagens spil dagen efter var der kun mødt lidt under de 130-150 spillere, der p.t. kommer igennem sæsonen hver mandag, hvor der spilles om kød og kontanter for 22.000 kr, hvoraf halvdelen er kontanter, delvis afhængig af spillelysten.

Priserne for at spille de normale 26 dobbeltspil er næsten de samme som i 1981. Her kostede 12 kort 52 kr. I dag er prisen 70 kr, som den har været fra 2008.

Mern Banko har haft besøg af både Danmarks Radio, til et tv indslag om banko, samt TV Øst lavede valgbanko ved det seneste kommunalvalg direkte fra Mern forsamlingshus, ja selv TV2 usden-

Bankospillerne er netop ankommet til jubilæumsspillet og er ved at finde pladserne, efter at dørene kl. 12 er lukket op.

delsen „Natholdet“ viste klip fra bankospillet, hvor de faldt over et forkert udtalt ord.

Der kan altid købes både varm og kold mad, samt kaffe og kage, af de værter der passer huset. Dette må ikke medbringes i huset.

Mandagsspillene Kalvehavevej 14, 4735 Mern, har fra 2007 haft spilstart kl. 18.30 og sluttid ca 21.50. Banko overskuddet har været større end på nuværende tidspunkt, men forsamlingshuset er blevet vedligeholdt og udbygget med nye toiletter i 1994, ligesom MUIF og HVBF har tjent penge til deres aktiviteter igennem de sidste 40 år.

Holger Fugl Jakobsen

Født 1947 i Røstoft. Købmandslærling i Mern. Fra 1969 kommis i Øster Egesborg Brugs frem til lukningen i 2003. Dernæst ansat i Langebæk kommunes arkiver til kommunesammenlægningen i 2007. Frivillig i Langebæk Lokalhistoriske Arkiv og kasserer for støtteforeningen. Valgt til bankoudvalget for MUIF.

Historisk Samfund for Præstø Amt 2016

Årsberetning,
referater og
anmeldelser

Årsberetning

Årsmødet var i 2016 henlagt til Rønnebæksholm Kunst- og Kulturcenter i Næstved. Ca 35 medlemmer deltog i generalforsamlingen, der blev indledt med et foredrag af gymnasielærer Jutta Bojsen-Møller om N.F.S. Grundtvig og hans tilknytning til Sydsjælland og især Rønnebæksholm.

Efter kaffen startede generalforsamlingen hvor tidligere mangeårigt bestyrelsesmedlem Henning Nielsen blev valgt til dirigent.

Generalforsamlingen er selvstændigt omtalt, så her skal kun knyttes få kommentarer.

Efter flere års „tilløb“ lykkedes det i år at finde en ny årsbogsredaktør - en ganske vigtig post for foreningen - til gengæld er det ikke lykkedes at finde en ny litteraturanmelder efter Carsten Koch som sluttede sidste år. Det er utvivlsomt et stort arbejde af være litteraturanmelder - det kræver et stort opsøgende arbejde at finde frem til den litteratur der udgives i området. Vi prøver at klare os igennem ved fælles hjælp og lidt bistand udefra.

Hvis du hører om litteratur fra det gamle Præstø amt, så er du meget velkommen til at give bestyrelsen et praj.

Bestyrelsen havde foreslået, at foreningens navn blev ændret så det afspejler, at det er det tidligere Præstø-amt vi dækker.

Dette forslag blev forkastet af generalforsamlingen, så vi fortsætter med det gamle navn.

Det andet forslag til vedtægtsændringer var omkring antallet af bestyrelsesmedlemmer. Det blev vedtaget, at der fremover er ni bestyrelsesmedlemmer og at årsbogsredaktøren er et af de ni.

Ved valget til bestyrelsen blev Ruth Ammentorp, Mogens Bak-Hansen og Hanne

Tømmerup (genvalgt) valgt. Ruth Ammentorp trak sig dog umiddelbart efter generalforsamlingen.

Der var endvidere genvalg af de to suppleanter Leoni Pedersen og Vagn Boberg Nielsen.

Desværre måtte vi også på årsmødet tage afsked med vores sekretær gennem en lang årrække og i en periode også årsbogsredaktør. Knud Erik Antonsen. Knud Erik havde valgt at stoppe af helbredsmæssige årsager. Vi kommer til at savne Knud Eriks store viden og engagement!

Som det fremgik af regnskabet, så kan kontingentindtægterne ikke dække de årlige udgifter. Det har i de senere år især været udgifterne til årbogen der har tynget hårdt - herunder ikke mindst kraftigt stigende portoudgifter. Det blev vedtaget at hæve kontingentet til 200 kr./år/medlem.

Samtidig forsøger bestyrelsen at nedbringe trykudgifter til årbog og folder.

Desværre har det også i år været nødvendigt at aflyse arrangementer på grund af for få tilmeldinger. Det gjaldt Forårsturen til det sydlige Jylland og Høstmødet til Arbejdermuseet/Politimuseet.

Det sidste arrangement gentages i 2017 i samarbejde med en anden forening, hvor vi håber på tilstrækkeligt stort deltagerantal.

Turen til Schlagsdorf ved Lübeck kunne gennemføres takket været er godt samarbejde med Langebæk lokalarkiv - det er måske et initiativ vi skal følge op.

Medlemstallet er fortsat en udfordring - medlemmer stopper på grund af alder/dødsfald og kun få nye kommer til. For et par år siden fik vi trykt en Hvervefolder - den fik dog kun begrænset effekt på medlemstallet. Vi prøver med en ny folder - og prøver at finde nye steder at fordele den -

men husk, at du kan også gøre en indsats for at skaffe nye medlemmer!

Vi vil fortsat gerne sende aktuel information og nyhedsbreve til medlemmerne - men det kniber med at få medlemmernes e-mail-adresser. Hvis du er interesseret i at modtage aktuelt nyt, så send en mail til et af bestyrelsesmedlemmerne, skriv „e-mail-adresse“ i emnefeltet.

Bestyrelsesmøder holdes ca 4 gange om året og værtsskabet går på skift mellem medlemmerne - en hyggelig tradition!

Jeg vil gerne takke medlemmer og bestyrelse for gode timer i i løbet af året - og ser frem til fortsat godt samarbejde i 2017.

Jens Hallqvist

Årsmøde med generalforsamling

Historisk Samfund for Præstø Amt Årsmøde med Generalforsamling på Rønnebækholm, den 12. marts 2016.

Mødet indledtes med et foredrag om Grundtvig ved gymnasielærer Jutta Boyesen-Møller.

Generalforsamlingen indledtes kl. 16 med ca. 30 deltagere.

Dagsorden:

1. Valg af dirigent: Henning Nielsen blev valgt og konstaterede, at generalforsamlingen var lovligt indkaldt.

2. Formanden aflægger beretning: Sidste års generalforsamling blev afholdt i Klostercafeen, Gisselfeld. Foreningen skiftede kasserer ved sidste generalforsamling. Det har kostet en del besvær i forhold til banken, men det skulle nu være på plads. Foreningen har ligeledes fået ny årbogsredaktør. Mogens Bak-Hansen er tiltrådt og har stået for årets årbog med pænt resultat. Foreningens aktiviteter har især været knyttet til årbogen og ture, ekskursioner. Gamle årbøger er efterspurgt. Årbogens

litteraturanmelder, Carsten Koch, ønsker at stoppe, og der skal findes en ny anmelder. Foreningens arrangementer har haft pæn tilslutning. Turene til Bornholm, Hven samt til Borgcenteret i Vordingborg blev alle afviklet med fin deltagelse,- flest på Hventuren med 55 deltagere. Desværre må det konstateres, at interessen for 2016-arrangementerne ikke er som forventet, og 3 dages-turen til Jylland, den 5.-7. maj må således aflyses. E-mail adresser er meget vigtige, ligesom hjemmesiden kan give mange gode oplysninger. Nye medlemmer efterlyses. Sidste år blev udgivet en hvervefolder. Foreningens indtægter kan ikke længere dække udgifterne. Knud Erik Antonsen træder ud af bestyrelsen, og formanden rettede en tak til ham for arbejdet som sekretær og en periode som redaktør af årsskriftet.

Formandens beretning blev taget til efterretning.

3. Regnskabet fremlægges: Formanden gennemgik årsregnskabet:

Indtægter 199.867,- kr., Udgifter 222.334,- kr. Driftsoverskud: -22.466,- kr. Værdipapirer: -1830,- kr. Overskud: -24.296,- kr.

Status: Aktiver 149.185 kr. Passiver: 149.185 Værdipapirer i alt 122.217.

Regnskabet er gennemgået og alt fundet i orden: Revisorer: Henning Nielsen og Erling Rasmussen.

Regnskabet blev godkendt.

4. Valg til bestyrelsen:

Følgende blev valgt: Mogens Bak Hansen, Hanne Tømmerup og nyvalgt: Ruth Ammentorp.

Suppleanter: genvalg af Vagn Nielsen og Leoni Pedersen.

Genvalg af revisorer: Henning Nielsen og Erling Rasmussen.

5. Drøftelse af Historisk Samfunds forhold og fastsættelse af kontingent for 2017: budgetforslaget blev uddelt og kommenteret. Årbogen og programmet samt porto er store udgifter. Der påregnes et samlet underskud på 17.565,- kr. For at opnå balance i regnskabet forudsættes 320 medlemmer eller en kontingentstigning på 77,50 kr. Forslaget om at hæve kontingentet fra 175 kr. til 200,- kr. blev vedtaget. Det blev endvidere drøftet, om der kan hentes tilskud fra fonde m.v.

6. Behandling af indkomne forslag:

Der forelå 2 forslag til vedtægtsændringer fra bestyrelsen: Forslaget om at ændre foreningens navn til: „Historisk Samfund for det gamle Præstø Amt“ fik ikke opbakning og trækkes tilbage. Forslag 2's ordlyd blev vedtaget og lyder fremover: „Samfundets bestyrelse består af 9 medlemmer, incl. årbogsredaktøren. Der vælges på generalforsamlingen ved simpelt stemmeflertal for tre år ad gangen. Genvalg kan finde sted“.

7. Eventuelt:

Vær opmærksom på medlemmers bopæl ved arrangement af ture. Bosiddende i Kbh. og omegn skal ikke stå på i Næstved og prisen for deltagelse skal evt. reguleres. Hvem skal afløse som litteraturanmelder? Huglstad foreslog opgaven fordelt på eksempelvis 2 personer, der hver især dækkede et aftalt område. Han foreslog endvidere Gedser som udflugtsmål. Egon Damgaard omtalte muligheden for at købe gamle årsskrifter ved henvendelse til ham.

Generalforsamlingen afsluttedes kl. 17.10.

Referent: Knud Erik Antonsen

Godkendt af dirigent: Henning Nielsen

Sommertur: Mølleåen og Brede Værk

Lørdag den 4. juni 2016

Efter opsamling om morgenen kørte vi til Lyngby, hvor vi skulle mødes på Friboeshvile, et skønt rokokolandsted, bygget i 1756 og givet i bryllupsgave til general Friboe og hustru. I smukke lokaler fortalte tidl. stadsarkivar Jeppe Tønsberg os om Mølleåen, udbygningen af åens løb og de industrier, der opstod langs denne for områdets fantastiske vandvej, som faktisk er 27 km med et samlet fald på 28 meter.

Foredraget var langt, men interessant og i sommerheden gik vi til Nordre Mølle, som er indrettet til arbejdende museum. Tønsberg demonstrerede møllens simple, men ganske geniale opbygning, snore og trisser, hjul og spil, vand, støv og mus.

Vi spiste godt smørrebrød i Lyngby og tog derefter videre over Frederiksdal og Fuglevad møller, en smuk tur igennem Nordsjællands landskaber.

Vi ankom til Brede Værk - et kæmpe foretagende, som udover klædefabrik samtidig var et helt samfund for de arbejdende familier med skole, spisehus, fritidsaktiviteter samt boliger for alle, de fleste nu nedrevet.

Nationalmuseet har bevaret de store fabrikshaller, hvor forskellige arbejders opgaver var godt illustreret og legemliggjort ved „dukker“ og maskiner. Man fik et virkeligt indtryk af fabrikkens produktion, direktørens store magt, men samtidig et ar-

bejdssted, hvor der blev sørget for „hele familien“.

Efter det spændende besøg på Brede Værk fortsatte turen forbi møllerne i Ørholm og Stampen. Stampen eller Stampe-møllen valkede uldklædet med store stolper, så dette blev fast i strukturen. De andre møller langs ruten har enten været Krudtmøller, våbenfabrikker, kobberværker og selvfølgelig knivfabrikken Raadvad.

Fabrikken Raadvad blev grundlagt i 1758. Der blev især produceret husgeråd, men efter 1. verdenskrig skiftede fabrikken navn til Raadvads Knivfabrikker (kun knive og brødmaskiner) I 1970'erne flyttede virksomheden til Brønderslev og er i dag en del af koncernen Fiskars.

Vi kunne se enkelte af bygningerne, især én hvor støbende kunstnere udstillede og fremstillede deres værker. Stedet fremstod som kedeligt og slidt, men en hurtig kop kaffe kunne dog drikkes på bænke ved åen.

Efter rundturen i Raadvad kørte vi forbi den sidste af møllerne: Strandmøllen, som ligger helt ude ved Øresund, hvor Mølleåen har sit udløb. Kaffe og kage indtog vi i Tårbæk i en gammel restaurant med fin udsigt.

Vi var hjemme ved 18-tiden efter en god dag.

Sommertur: Til Schlagsdorf

Landsbyen med den drabelige grænsekontrol - 100 km. Fra Puttgarden

Lørdag den 27. aug. - søndag den 28. aug. 2016

Turen blev lavet i samarbejde med Langebæk Lokalhistoriske Arkiv. Geert A. Nielsen var guide. Den gik over Rødby – Puttgarden. Vi startede med en bytur i Lübeck. Vi så den historiske bymidte. Den blev ødelagt meget under krigen, men er blevet genopført helt.

Derefter gik turen til Grænsemuseet i Schlagsdorf. Det er et stort museum både udendørs og indendørs. Vi havde et par gode guider. De fortalte, om den drabelige grænsekontrol DDR belemrede sine borgere med. Den var betydeligt skrapere end de fleste af os var klar over.

Det var en grænse, der var indrettet til at holde egne beboere inde. Normalt er en grænse ellers indrettet til at holde fremmede ude. Der var en zone med selvskydende anlæg, samt en mur med en grav foran, så man ikke kunne køre hen til den med en traktor. Dernæst var der en 5 km. bred zone, hvor der næsten ikke boede nogen.

Den 12. november 1989, tre dage senere end Berlinmuren, faldt Schlagsdorf –muren (og muren gennem hele Tyskland) og de selvskydende anlæg standsede.

Vi overnattede i Wismar. På byrundturen kunne vi se, at den smukke gamle by var restaureret efter krig og DDR-tid.

Derefter gik turen til kurbyen Bad Doberan. Den flotte kirke var heldigvis gået fri af krigens bombardementer. Vi så gravmælet for den danske dronning Margrethe Sprænghest, der havde regeret Danmark i 5 år for sin søn Erik Klipping. Hun tilbragte sit otium i Bad Doberan i 22 år; men blandede sig meget i sønnens udøvelse af magten.

Derefter nød vi menneskehavet ved Warnemünde og spiste frokost. Mågerne deltog i festen og snupede en laksemad.

Derefter gik turen hjem til Danmark over Rostock-Gedser. Der var 41 deltagere.

Margrethe Sprænghest

Kirken i Bad Doberan

Litteratur om Præstø amt 2015/2016

Sagn og gode historier fra Sydlige Sjælland. Bd.2

Af Svend C. Dahl. Eget forlag 2015. 336 sider. Illustreret. ISBN: 9788799521432.

Svend C. Dahl er uddannet skolelærer og har åbenbart gjort det til sin nuværende livsopgave at være folkemindesamler. Nu er 2. bind af en større indsamling af lokalhistorisk stof fra Sydsjælland udkommet. Bogen er en opfølger af bind 1, som ligeledes havde titlen „Sagn og gode historier“ og udkom i 2014. Dengang handlede det om sagnkonger, kirker, præster, træer, høje, trolde m.m., mens det nye bind handler om sten, søer og vandløb, helligkilder, mor-barn-fortællinger, gengangere, fabeldyr, kloge folk samt nisser. Bogen er forsynet med navne- og stedsregister, litteraturliste samt en liste over Traps topografiske sognenumre fra Sydsjælland.

Dahl har ikke selv indsamlet stoffet, selv om bogens mange fotografier vidner om, at han har besøgt mange af de steder, stoffet er hentet fra. I stedet har han hentet historierne dels fra større folkløriske værker, dels fra lokale bøger og tidsskrifter. Dahl forsøger glimrende at kategorisere og i mindre grad analysere stoffet, men man kan godt savne, at han var gået tættere på de lokale steder og havde opsøgt flere nulevende lokalhistorikere og traditionsbærere.

Bogen har ikke nogen egentlig tese, men går slavisk frem fra emne til emne, og fra historie til historie, og læsningen virker derfor meget opremsende og lidt kedelig. Derfor mener jeg, bogen bør læses som en slags opslagsværk, hvor man går ind under interessante lokaliteter og læser de historier, der findes her. Dahl er godt selv

klar over, at bogen har denne karakter og kalder den for „en avanceret eksempelsamling“.

Vil man opsøge de sjoveste historier i bogen, kan Michael Nielsens tegninger være til hjælp. Nielsen tegner humoristisk og er ikke bleg for at give historierne en fræk og frodig drejning.

Dødedans fra Jungshoved

I første kapitel gengiver Dahl historier om sten (gerne større sten), som kan ses rundt omkring i landskabet og ikke sjældent ved kirker. Ifølge historierne blev mange af stenene kastet af kæmper, trolde og jættekvinder, og i visse tilfælde var målet en kirke. Vi har altså at gøre med væsener, der ikke brød sig særlig meget om kirker og kristendom, måske fordi personerne var onde, eller måske fordi de repræsenterede hedenskabet.

Der berettes også om sten, der var i besiddelse af overnaturlige kræfter. Således kunne en tordensten forhindre lynet i at slå ned i et hus i tilfælde af tordenvejr. Der fandtes også frugtbarhedssten, der kunne fremme kvinders frugtbarhed, og bedst hvis de ofrede til dem.

Ved siden af sten er vand et centralt element i naturen. Derfor er der også blevet

fortalt mange sagn, der er forbundet med søer og vandløb, herunder deres mange overnaturlige beboere. Der er beretninger om lygtemænd, ellekvinder, havfruer, åmænd, nøkker, mosekoner og havtrolde. Nogle af disse spændende beretninger har leveret stof til folkeviser og videre op i tiden til komponister og digtere som Niels W. Gade („Elverskud“) og H.C. Andersen („Den lille havfrue“). Også sagnet om Elverhøj kan her nævnes, som har været inspirationskilden til det kendte skuespil af J.L. Heiberg med musik af Friedrich Kuhlau.

Ud over vandets overnaturlige beboere møder vi i bogen beretninger om selve vandet, der undertiden kan have helbredende kraft. Mange beretninger handler om helligkilder, bl.a. Skt. Olai Kilde neden for Øster Egesborg Kirke, som det lokale bylaug for nylig har rensat op og genskabt med en stensætning omkring. Skt. Mogens Kilde ved Mogenstrup kan også nævnes, hvor der er genskabt et nydeligt anlæg med et lille springvand, der dog ikke fungerede ved forfatterens besøg i 2014. Bemærkelsesværdigt ved denne helligkilde er datidens store kildemarked i Mogenstrup, der ikke mindst tiltrak syge mennesker med ønske om at finde helbredelse ved denne såkaldte sundhedskilde. Et andet eksempel på en sundhedskilde og et stort kildemarked er Gyrstingekilden, hvor vandforholdene i dag er betydeligt bedre end i Mogenstrup.

Mor-barn-fortællingerne er både grum og morsom læsning. Det er uhyggeligt at læse om de mange uønskede børn, der blev ombragt af moderen. Til gengæld er det lidt pudsigt at læse om troen på sevenbom-buskens evne til at forhindre graviditet. Og hvad kvinder i forrige tider gjorde for at undgå fødselssmerte er ganske morsomt og underholdende fortalt. Jordemødrene gjorde, hvad de kunne for at lindre de fødende kvinders lidelser og sikre vellyk-

kede fødsler, men hindre den store børnedødelighed kunne de ikke, trods brug af trylleremser og al slags trolddom.

Heldigvis hører vi også om de sunde børn, der blev født. Der er den gode historie om søndagsbørn, som i kraft af det gode tidspunkt for fødslen mentes at være sikret visdom og en lykkelig fremtid samt undertiden synske evner.

Når børnene i gamle dage lige var født, var de endnu hedninger, og en kristen dåb, gerne otte dage efter fødslen, var derfor vigtig. For at sikre det endnu hedenske barns overlevelse, var det almindeligt på Sjælland at føre barnet hen oven den rensende ild, hvilket minder noget om en fødselsrite, der blev brugt ved den antikke græske fødselsdagsfest, amfidromia-festen, hvor man bærer det nyfødte barn rundt om arnens ild for at hærde det og gøre det mere levedygtigt.

I mor-barn-afsnittet findes også beretninger om varulve og marer samt skiftinger. Varulve og marer er overnaturlige væsener, der har meget med seksualitet og overtro at gøre, og hvad angår skiftinger lurer trolddomskræfterne lige under overfladen.

Herfra er der ikke langt til at fortælle om gengangere og hovedløse ryttere, der kunne plage de endnu levende. Disse spørgelsesagtige fænomener havde at gøre med døde sjæle, der ikke kunne finde hvile i deres grave. Der var ofte tale om forurettede personer, der døde med deres forurettethed. Også selvmordere hører hjemme under denne kategori.

Dahl bringer også et kapitel om fabeldyr så som helheste, helharer, enhjørninger, gravsøer, natteravn og hovedløse heste. Eksempelvis varslede den trebenede helhest ulykke og død, mens lindormen, der nærmest er et nordisk ikon, er udtryk for det onde, der kan beherske en by eller et menneske. Det gjaldt da om at finde et passende middel, så den onde orm kunne dræ-

bes og hindres i ondskabens videre hærgen. Dahl benytter sig naturligt nok meget af kalkmalerier, når han skal skildre disse fabeldyr.

Kapitlet om kloge mænd og koner er en beretning om alternative behandlere og deres brug af naturmedicin. Der er tale om hekse og troldmænd, der kunne mere end deres Fadervor. De kunne også mane, signe, trylle m.v. Disse folk var folkelige helbredere på et uautoriseret plan, der benyttede sig af nedarvet viden og ofte brugte urtemedicin (hørfrø, gul snerre m.v.). Kloge mænd og koner kendes jo stadig i nutiden, og derfor er dette kapital lettere at gå til end flere af de andre kapitler. Vi får serveret navnene på en lang række „kloge“ mænd og kvinder og deres bedrifter. Dog findes der ingen liste over nogen nulevende af slagsen.

I sidste kapitel er der mange gode historier om nisser. De holdt mest til på gårde og gerne i stalden. De beskyttede gården mod alt ondt, men kun hvis de blev behandlet ordentligt. Ellers kunne de finde på at hævne sig. At der skulle serveres grød for nisserne er almindelig kendt.

Dahl har arbejdet flittigt med det folkloristiske stof og fremdraget mange gode og

sjove beretninger om de udvalgte emner. Men man savner, at han har fulgt mere op på de eksisterende historier. Der er for få analyser af de overnaturlige fænomener og forklaringer på, hvad alle disse beretninger (og skrøner) har at sige os som nutidige læsere. Indledningen er for kortfattet, og det samme gælder konklusionen, hvor man virkelig savner en nærmere begrundelse for gengivelsen af dette enorme folkelige materiale.

Vi lever ikke længere i en romantisk tidsalder, men bogens påstand må være, at der stadig er behov for at vide noget om fortidens undertiden skræmmende og uhyggelige fænomener. De optrådte fortrinsvis i en landbefolkning, der var tæt forbundet med naturen og mindre oplyst, end vi er i vore dage. Alligevel støder vi ikke sjældent på de samme mystiske fænomener i nutiden.

Hvad ligger der bag al den mystik og overtro? Det får bogen os trods alt til at reflektere over. Hvis vi ser en sort kat løbe over vejen eller går under en stige, vil vi jo stadig kunne gå rundt med angsten for en ulykke. En angst, som bogen ikke prøver at udrydde, men snarere ønsker at fortælle videre om. Sporene skræmmer.

Boganmelder:

Knud Munck

Født 1951 i Holstebro. Er cand. theol et phil. fra Aarhus Universitet. Har fungeret som højskolelærer et par år, ellers præst i folkekirken i København og på Sjælland. Pt. ansat som sognepræst i Kalvehave-Stensby Pastorat. Har skrevet bøger og artikler om bl.a. kirkekunst, litteratur og teologi. Er jævnligt kronikør til aviser og anmelder af bøger for Præsteforeningens Blad. Skriver lokalhistorie til sit eget kirkeblad.

Landsbyen Lille Tårnby i Hårlev sogn

Af Dan Pedersen. Udgivet af Støttefor-
eningen for Vallø Lokalhistoriske Arkiv,
2015, 152 sider, illustreret (ISBN 978-87-
994473-6-7).

Den nu 89 årige Dan Pedersen er født og
opvokset i Lille Tårnby, Hårlev sogn på
venstre bred af Tryggevælde å. Landsby-
ens 1000 årige historie bliver her beskrev-
et. Det bliver gjort grundigt, meget detal-
jeret, med mange gode historier og fint
billedmateriale og giver faktisk et godt bil-
lede af den historiske udvikling mere ge-
nerelt. Her kommer nogle af de mest inter-
essante oplysninger:

Der menes at have været en vikinge-
landsby. Landbrug og fiskeri har historisk
været hovedlevevejene. I 1664 indførte
man matrikler i Danmark med henblik på
at udskrive jordskatter. Derigennem har
man så indblik i byens gårde, deres ud-
bytte, ejerne og fæstere. Efter udskiftning-
en i 1797/98 er jorderne opdelt efter
areal. 6 gårde var på mellem 44 og 63 tøn-
der land, og så var der et husmandssted på
5 tønner land. I forbindelse med at eng-
lænderne angreb København for 2. gang
på få år i 1807 var der nu også engelske
landtropper med, der opererede både nord
og syd for København og ca. 1 døgn be-
fandt sig i Lille Tårnby - uden at det betød
store tab for de lokale bønder. Fra 1830-34
døde ¼ af befolkningen i Lille Tårnby. En
dr. Kruse fra Dalby betegnede sygdom-

men som kolera, men senere blev den
kaldt for „biliøs tyfus“. Som anmelder kan
jeg tilføje, at det kan også have været ma-
laria, som Vagn Boberg Nielsen omtalte i
denne årbogs 2015 udgave i artiklen „Ma-
laria i Danmark og Stormfloderne“. Der lå
et moseområde mellem Lille Tårnby og
Stolpehuse. I mosen fandt man i 1837 ved
et tilfælde ikke mindre end 2253 mønter
tilbage fra Vikingetiden og enkelte sølvsa-
ger. Hovedparten befinder sig på Natio-
nalmuséet i dag. I 1850'erne byggedes en
spang (en flækket træstamme med gelæn-
der), så man kunne passere Tryggevælde å
og nå Varpelev. Den blev de næste 50 år
hyppigt anvendt, da der ikke var så mange
passérsteder mellem fastlandet og det
egentlige Stevns. Fra omkring 1900 var
der om foråret et omfattende karpefiskeri
i åen. Karperne blev solgt til Tyskland,
hvor der var fastetid. Forfatteren Martin
A. Hansen, der er fra nærområdet og en af
de 10 forfattere alle skoleelever i dag skal
have kendskab til, har i novellen ”Sagn i
september” givet en naturbeskrivelse af
Lille Tårnby. Omkring 1918 var der et par
år kalkbrydning i området, og senere blev
der i 1940'erne etableret tørve- og grus-
grave. På det tidspunkt var hverken vand-
eller strømforsyningen stabil, men så
havde man heldigvis rene kilder, mens el-
nettet først blev stabilt i 1948, hvor hele
byen tilsluttedes elnettet. I forbindelse
med mekaniseringen i landbruget fik
mange arbejde i industrien - såsom
Junckers Savværk i Køge.

Boganmelder:

Mogens Bak-Hansen

Født 1964. Ph.d i historie fra Københavns Universitet. P.t. guide ved Stevnstortet, medarrangør ved
udstillinger ved Vordingborg Bymuseum og siden 2015 redaktør af Historisk Samfund for Præstø
Amts årbog.

Friendship In Spite Of Hitler

Af Judita Matyášová. E-bog, 256 sider, illustreret, 2015. Oversat fra tjekkisk udgave 2013. Fås for € 4,99 på <https://itunes.apple.com/cz/book/friendship-in-spite-of-hitler/id1048040671?l=cs&mt=11> (ePub ISBN 978-80-7536-018-2).

Den tjekkiske journalist Judita Matyášová har brugt 3 år på at finde skæbnehistorier fra dengang, der opholdt sig 150 jødisk-tjekkiske børn i Danmark.

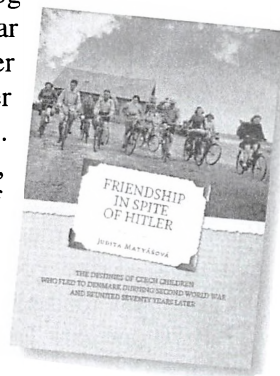
Det begyndte med et billede af en ung pige, Helena fra Prag. Billedet var bestilt og betalt hos fotografen i 1942, men aldrig afhentet, og i 2010 blev Helena efterlyst i en tjekkisk avis. En anden pige - 87 år gamle Zuzana - ringede til avisen og fortalte, at Helena var hendes kusine, og at hun var deporteret til Theresienstadt og Auschwitz i 1942. Zuzana var familiens eneste overlevende, fordi hun blev udvalgt til at tage til Danmark, hvor hun kom til en plejefamilie i Næstved i 1939.

Judita Matyášová undrede sig over, at denne historie aldrig var blevet fortalt, og hun begyndte at forske i de unge jøders historie. Hendes research førte i første omgang til Næstved, derefter Thisted og Sverige, hvor hun fandt frem til plejefamilier og plejebørn, der var blevet i Skandinavien. I Tjekkiet, Canada, USA og Israel fandt hun flere plejebørn og skrev deres historie. Det blev til en plancheudstilling, der bl.a. er vist i Næstved og Vordingborg, og i 2015 kom der både en film og en bog.

I alt 345 jødiske børn i alderen 14-16 år kom til Danmark i 1939-40 fra Tyskland, Østrig og det tysk besatte Tjekkioslovakiet. Heraf var ca. 150 tjekkiske, hvor de fleste kom til Næstvedområdet og andre til Thisted. Meningen var, at de efter 6 måneder skulle videre til Palæstina, og det skete da også for 70 af dem. I oktober 1943, da jødeforfølgelsen startede, blev de sidste 80 reddet og sejlet til Sverige.

I bogen fortæller Judita om 11 skæbner, og om hvordan det var at efterlade familien til en usikker skæbne og være teenager hos en dansk plejefamilie, der ikke altid kunne sætte sig ind i de unges problemer og savn - og slet ikke, da de sidste breve fra familien kom i 1942. Sammenholdet mellem de unge, der delte samme skæbne, blev til deres „nye“ familie og til et venskab, der varede resten af livet. Hun fortæller om sin research, hvor hun møder „børnene“, de endnu levende plejeforældre og deres børn, og hvordan hun genforener dem.

Sidste kapitel omhandler 3 skæbner i USA, Israel og Tjekkiet. Her lægges vægten på at fortælles om de nye familier - forældre, søskende og resten af familien var jo forsvundet under Holocaust - og her inddrages både 2. og 3. generation, der bliver en del af fortællingen om redningen og opholdet i Danmark.

Boganmelder:

Allan Huglstad

Født 1947, major (retired), bor i Vordingborg. Forfatter til bøger om besættelsen og befrielsen i Næstvedområdet, Vordingborg/Sydsjælland og Møn samt pocket-guides om Møn og Alanya (Tyrkiet). Aktiv i lokale kulturhistoriske foreninger, veteranforeninger, Dansk Flygtningehjælp, Røde Kors og Vordingborg Bymuseum. Formand for Borgerlisten.

Trille Nielsen Altid har jeg længsel

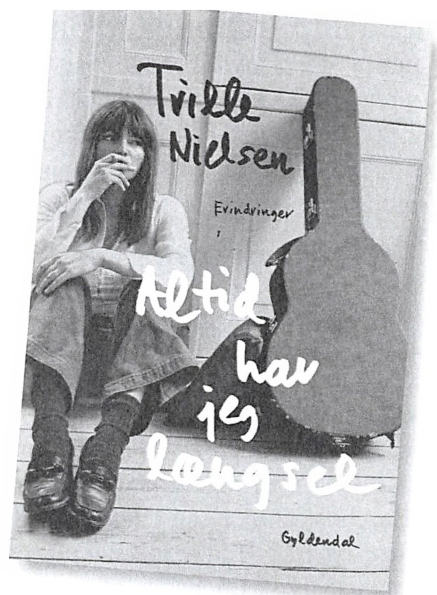
Erindringer, Gyldendal, 2015.

ISBN 978-87-02-16248-6.

Erindringsbogen starter med sætningen „Hvor der er liv er der snavs!“ Livssynet er optimistisk: verden er „pragtfuld og forunderlig“; og Trille udtrykker et håb om „at man aldrig må holde op med at være nysgerrig, men bevare evnen til at undres“. Trille er født i 1945 i en 2 værelses lejlighed på Amager. Hun fik læst Pippi Langstrømpe, da hun var helt lille, og bøgerne havde en revolutionerende pædagogik for deres tid. Blandt hjemmets få bøger var der en del om fremmede kulturer, og Trille var draget mod det anderledes. Hendes elskede far døde, da hun var lille, og som hun beskriver det skiftede det jævne, men ubekymrede og lykkelige familieliv fra farve til sort hvid. Senere mødte Trille så den særlige lærer, frk. Schneider, der gav hende nysgerrigheden igen, selv om Trilles egen mor var i langvarig sorg.

Efter at Trille blev student begyndte hun at optræde med sin guitar og andres viser (folkemusik) på Kontoret og senere på Vise Vers Huset i Tivoli, hvor kendte sangskrivere og musikere fik øje på hende. Hun havde medvirket på flere pladeudgivelser og sunget bl.a. svenske og franske folkeviser, samt den østtyske systemkritiker Wolf Biermann, men manglede stadig erfaringen til at skrive gode, egne sangtekster, som hun selv medgiver.

I 1970 optrådte Trille i TV med „Øjet“, der var en sang af Jesper Jensen. Den blev bragt i Steen Bramsens meget populære program „Musikalske venner“ en fredag aften. Sangen handlede om Gud som en streng Gud, der holdt øje med, at man holdt sig på dydens smalle kønsmoralske sti, og den vakte voldsom diskussion for og imod. Pastor Stolt fra Sværdborg politianmeldte Danmarks Radio for blasfemi,

men DR blev dog senere frikendt. Trille er siden da blevet forbundet med den sang - meget mod hendes vilje, for det var som hun udtrykte det ikke hendes personlige hjerteblood, men nok til dels en provokation. Trille gør opmærksom på, at hun selv senere har skrevet meget om liv og død og længsel og kærlighed, gysen og smerte og altfortærende livsappetit, men at hendes ry stadig hos mange hviler på den ene sang, hun sang af en anden forfatter.

Det synes hun selv var uretfærdigt, og jeg vil som anmelder give hende ret. I erindringsbogen efterlyser hun det bevægende, som hun selv søgte, og som jeg synes hun i flere tilfælde fandt. Hun var en meget betydelig sanger, faktisk unik i sin art i Danmark, hvor vægten de første år synes at ligge på en god sangstemme blev det hen ad vejen mere foredragende tekster, men generelt var der nerve, udstråling og fin dansk poesi.

Trilles egne sange blev for en dels vedkommende stående værker: Den første plade hun selv udgav i 1975 „Hej søster“ blev et gennembrud. På pladen er der bl.a. den utroligt smukke: „Min lille sol“, der

omhandler hendes egen datter Sille og slutter med verset:

*„kom min egen sol og varm mig indeni
lille kraftværk fuld af gratis energi
jeg har bagt dig i min mave
tænk en gang at man kan lave
sit eget lille anker
sit eget lille timeglas
sin egen lille sol
der stråler“.*

Pladen, hvor titelnummeret Hej søster, beskriver det nærmest cykliske i kærlighedsforhold, der starter med forelskelse, men slutter med mænd, der ikke bærer deres del af byrden i hverdagen, hvor kvinderne også var udearbejdende, gav Trille en plads blandt kvindeforkæmpere. Men Trille gør selv opmærksom på, at kvindesagen ikke stod øverst på hendes dagsorden. Det ironiske i de kønspolitiske sange var også, at Trille i hele sin musikkarriere var omgivet af et band af fremragende mandlige musikere og musikpersonligheder, hvor f.eks. nævnes: Anders Koppel, senere Øyvind Ougaard på klaver, Ole Fick på guitar, Jens Rugsted på el-bas, Hugo Rasmussen på kontrabas, Alex Riel på trommer, Holger Laumann på saxofon og Peter Bastian på fagot, og at hun generelt har trivedes i mænds selskab.

Trille savner i dag vrede og engagement hos de unge sangerinder. Samtidig udtrykker Trille sig undrende over, hvorfor mændene var så tilbageholdende over for hende og i det hele taget med at stå ved sig selv og sin maskulinitet, men bl.a. kritikeren Nils Gunder Hansen er inde på, at der i sangerens kvindefællesskab måske var en distance til det andet køn, som man som mand mærkede og ikke vidste, hvordan man skulle bryde.

Trille udtrykker sig med stor varme om frivillige fællesskaber, men hun vil og kan netop ikke sættes i bås som venstreorienteret og udtrykker bl.a. sin modvilje mod

kollektiver - dels fordi der kunne mangle en privatsfære og dels fordi der ofte var grimt og uæstetisk. Til gengæld så talte man i 70'erne og 80'erne om vigtige emner i kvindekræds, og hvor er samtalen om væsentlige emner i dag undrer hun sig over.

Som voksen boede Trille i en årrække sammen med en kunstmaler, der havde valgt kone og 2 børn fra. Sammen fik de Sille.

Som 30 årig flyttede Trille alene på landet med datteren, til Sydsjælland, til et af en arkitekt restaureret husmandssted, hvor hun trak sig tilbage ind imellem spillejobs, udgivelser af yderligere 6 plader, musikforestillinger og optrædener med politiske sange på den danske venstrefløj - i 1988 stoppede hun musikkarrieren efter en depression. Men huset på Sydsjælland blev hun boende i, og som hun udtrykker det: „Det var, som om det var huset, der valgte mig. Og det har føltes sandt og rigtigt siden“. Trille boede langt ude af en jordvej ved en lille landsby kaldet Næstelsø syd for Næstved: Her var naturen lige uden for døren i form af høj himmel (én af hendes sange hedder „Under den høje himmel“), stilhed afbrudt af lyde og syn af rådyr, viber, stære, svaler og spurvehøge og mødet med omsorgsfulde naboer.

På den anden side af depressionen fortsatte hun med radioprogrammer for børn for Danmarks Radio - programmer med mening - og u-lands kalender film. På Sydsjælland har hun udover freelance projekter levet et mere stilfærdigt liv i pagt med den smukke natur, naboerne og gamle nære venner.

Trille gør sig også nogle tanker om det danske fællesskab i forhold til fællesskabet i den tredje verden, hvor man i Danmark taler meget om sammenhængskraft, men hvad hænger vi sammen ved? Så kan man i fjerne egne mærke en varme, en gæstfrihed og en hjertelighed, der er langt

mere sjælden på vore breddegrader, hvor mange har overflod af velfærd. Man kan være uenig i de mål, som der er i mere autoritære lande, men hvad vil vi i Danmark spørger hun åbent.

Hvor stor Trille var i 70'erne og 80'erne som sanger og sangskriver ved en del af os midaldrende og generationen før os, og samtidig med udgivelsen af erindringsbogen blev det markeret ved en koncert, hvor en ny sanger, Mette Marckmann, med Tril-

les velsignelse optrådte med hendes sange og med et for første gang i 28 år forenet band, der optrådte på Sønderborghus. Der var også på dette tidspunkt på Museum Lolland Falster i Nykøbing Falster en udstilling om Trilles liv.

Efterskrift: 20. oktober 2015 brænder Trilles hus i Næstelsø ned til grunden. En nabo redder hende ud. 17. oktober 2016 dør Trille Bodil Nielsen efter kort tids kræftsygdom.

Boganmelder:

Mogens Bak-Hansen

Født 1964. Ph.d i historie fra Københavns Universitet. Pt. guide ved Stevnfortet, medarrangør ved udstillinger ved Vordingborg Bymuseum og siden 2015 redaktør af Historisk Samfund for Præstø Amts årbog.

Jernbanen ved Vordingborg og Storstrømmen

Af Jens Bruun-Petersen. Forlaget Banebøger, 2015, 168 sider, illustreret. (ISBN 9788799521432)

Det er en bog med en meget beskeden titel, for på 168 sider fortælles om de fire jernbanestationer i Vordingborg og om den vigtige trafikforbindelse over Masnedø. Det er en spændende fortælling.

Historien starter omkring 1870, da den sjællandske sydbane nåede frem til Masnedsund, og herefter beskrives udviklingen med svingbro over Masnedsund og bane frem til færgehavnen på Masnedø. Der er både historier og billeder fra jernbanefærgernes tid frem til åbningen af Storstrømsbroen i 1937. Selve anlægsarbejderne omkring Storstrømsbroen og indvielsen er også udførligt beskrevet.

Forfatteren er vokset op i Vordingborg, og ikke alene var han interesseret i jernbaneforhold - han har også noteret flittigt og taget billeder. Det giver hans beretninger om dagliglivet på jernbanen (som både er DSB og den hedengangne Kalvehavebane) i 1950'erne stor værdi. Hvor godt husker vi selv detaljer fra gamle oplevelser, hvis vi ikke har en dagbog at støtte os til? Her ser vi, hvor stor en arbejdsplads, jernbanen har været.

Bogen har beretninger fra arkiverne, som forfatteren med godt overblik sætter ind i nogle sammenhænge. Vordingborg lå midt på en af Danmarks vigtigste udlandsforbindelser, og Berlinekspressen

havde stedse høj prioritet indtil anden verdenskrig. Herefter flyttedes opmærksomheden over mod forbindelsen til Vesttyskland via Grossenbrode og til sidst via Fugleflugtslinjen. Tankevækkende er også beskrivelsen af varetransporter, som nu er forsvundet fra jernbanen i Vordingborg, og de mange anlægsarbejder, der blev udført uden afbrydelse af togtrafikken. Forfatteren kommer langt omkring. For eksempel: Hvordan kom bilerne over Storstrømmen før bilfærgernes tid? Hvordan klarede man juletrafikken, da Masnedsundbroen blev sejlet ned i 1935? Hvorfor flyttede man lige pludselig lygtepælene på Storstrømsbroen over på den anden side af kørebanen? Det gode overblik kommer også til læserne via flere kort og mange billeder.

For de jernbaneinteresserede er der ud over billederne mange fakta, der viser, hvor forskellige togene har været i løbet af en dag.

Umiddelbart kunne man så spørge: Er denne bog kun for de teknisk interesserede? Nej, forfatteren skriver selv i forordet: „Derfor denne bog, der er et forsøg på at få de jernbanearkæologiske minder til at fortælle lidt af deres historie“. Der er faktisk en del minder tilbage i Vordingborg og på Masnedø i form af bygninger, der ikke mere har tilknytning til jernbanen, og de to havne på sydkysten af Masnedø.

Historien gentager sig! Når den nye Storstrømsbro bliver bygget, bliver det interessant at sammenligne med historien fra 1930'erne.

Boganmelder:

Carsten Buhl

Medlem af bestyrelsen i Dansk Jernbane-Klub og formand for Museumsbanen Maribo-Bandholm. I den sammenhæng haft en del kontakt med DSB-personale på Sydbanen. Har siden 1972 jævnligt passeret Vordingborg som passager, i en periode som daglig pendler.

Suså Egnshistoriske Forening

Årsskrift 2015. 64 sider, illustreret
(ISBN 978-87-995828-3-9).

Årsskriftet dækker den tidligere Suså kommune. Rasmus Nielsen har i årsskriftets 1. artikel skrevet en fin, oplysende artikel om det meget interessante ægtepar Frederik & Mathilde Bajer, der begge i deres barndom og ungdom havde en tilknytning til Herlufmagle. Frederik Bajer tildeles i 1908 Nobels fredspris for et årelangt internationalt arbejde for fred. Matilde Bajer er en af de helt centrale skikkelser for kvinders rettigheder i Danmark, herunder valgretten i 1915. Artiklen skildrer ægteparrets opvækst i velstående hjem. Hvor oprøret mod det etablerede konservative politiske system præcist opstår fremgår ikke, men krigen i 1864, hvor Frederik Bajer deltog som løjtnant, fik ham til at vende sig væk fra det militære liv, og i 1872 blev han folketingskandidat for Venstre og valgt ind i Folketinget og kæmpede for kvinders rettigheder.

Årsskriftets måske i sig selv mest interessante artikel er Johanne Maria Jensens artikel „Oldtidslandskabet i Næsbyholm Storskov“, der fortæller om et ret enestå-

ende område i Næsbyholm Storskov ved Tystrup Sø, hvor der er mere end 200 gravhøje og rester af jernalderbønders forladte marksystemer. Forfatteren til artiklen henviser til ægteparret Gudrun og Viggo Nielsens tidligere undersøgelser af skoven. Artiklen fortæller om den gradvise udvikling af agerbrug fra 3800 f.Kr. frem til 600 e.Kr., hvor området forlades og gradvist vokser til med skov, hvilket gør at oldtidslandskabet i betydelig grad er bevaret, så at man både på nettet, men også i virkeligheden ved selvsyn kan se oldtidsagre.

I årsskriftet er der bl.a. også et par interessante eksempler på virksomhedshistorie - dels en familiekrønike om Glumsø Slagtehus, hvor en familie i 5 generationer har drevet virksomheden, et mindre slagteri, hvor der stadig slagtes og eksporteres svin den dag i dag og en fortælling om Ninna Rasmussen, der hele sit liv har syet og sprang ud som selvstændig med tøjforretning i Tyvelse for store størrelser og fik kunder helt fra Nordsjælland og København. Artiklen omtaler hendes mange forretningsinitiativer og kalder hende „en kvindelig Mads Skjern“ Hun er sammen med sine voksne børn stadig aktiv med tøjforretninger i Næstved og Ringsted.

Boganmelder:

Mogens Bak-Hansen

Født 1964. Ph.d i historie fra Københavns Universitet. Pt. guide ved Stevnfortet, medarrangør ved udstillinger ved Vordingborg Bymuseum og siden 2015 redaktør af Historisk Samfund for Præstø Amts årbog.

Single Point of Contact

Af Niels Sawman Brandt. Det Danske Internationale Logistik Center. 2014. 132 sider, illustreret. (ISBN 978-87-85013-05-7).

Forfatteren er kaptajn i hæren og fungerede som presseofficer ved det Danske Internationale Logistik Center på Vordingborg kaserne. Danilog som centeret officielt kaldtes, var den myndighed som afløste Danske Livregiment på kasernen primo 2001, og som kun fik lov til at leve indtil 2014.

Bogen, som er udgivet ved Danilogs nedlæggelse, er et vigtigt input til hærens historie, forfattet af en person, som var med hele vejen. Bogen handler billedligt talt om, hvorledes man mest hensigtsmæssigt f.eks. transporterer 600-700 soldater med al deres grej incl. tunge kampvogne ud til fjerne Afghanistan og derefter sørger for at forsyne dem løbende med tusinder af ting og sager, samt afløser styrken hvert halve år, for til sidst at hjemtage hele butikken. Hvad det kræver af organisation, planlægning, styring og udførelse bliver man klog på ved at læse bogen.

Bogen er i sagens natur militærfaglig, men heldigvis med megen beskrivende, levende og forklarende tekst, som gør den meget læseværdig for alle med interesse for den lokale militære historie.

Den første halvdel af bogen beskriver den militære logistik i historisk perspektiv fra Landgangen i Normandiet i 1944 frem til oprettelsen af Danilog i 2001. Oberst Bjarne Hesselberg, som var Danske Livregiments sidste chef og Danilogs første, var nok den vigtigste idemager og drivkraft bag oprettelsen af Danilog - Danmarks værnsmæssige center for operativ logistik.

Anden halvdel fører læseren igennem centerets meget facetterede liv og udvikling. Her viste ideen sig virkelig at være den helt rigtige, nemlig at alle udsendte enheder og enkeltpersoner kun havde et Single Point of Contact at henvende sig til med de myriader af logistiske problemer/rekvitioner, som opstår ved vore indsættelser overalt i verden.

Der hersker vist ingen tvivl om, at Danilog på bedste vis løste sin opgave, og må siges at have været en stor succes, som hæren og alle de implicerede kan være stolte af. Bogen viser også hvor hurtigt og effektivt en militær organisation hele tiden tilpasser sig ændrede forudsætninger. Hvorfor nedlægger man så en sådan succes? Det prøver bogen at give et bud på, idet den fortæller om beslutningsprocessen, som førte til nedlæggelsen. Bogen afsluttes med appendikser om logistik, historie og personeldata.

Boganmelder:

Peter Bjørn Jensen

Vordingborg. Major. Født 1942. Opvokset på Fulbygården nær Sorø. Student fra Forsvarets Gymnasium på Frederiksberg Slot 1965. Linieofficer. Tjenstgørende på Vordingborg kaserne i ca. 15 år i perioden 1969 til 1989. Autodidakt historiker. Foredragsholder og leder af utallige militærhistoriske ekskursioner i det gamle Storstrøms Amt.

Museum Sydøstdanmark Årbog 2015

119 sider, illustreret.

Redaktion: Inge Christiansen, Tine Nygaard, Dorthie Wille Jørgensen og Berit M. Christensen

Forfattere: Jonas Christensen, Helen Goodchild, Nanna Holm, Søren Morten Sindbæk, Kristoffer Buck Pedersen, Lasse G. Halqvist, Anne S. Beck, Inge Christiansen, Michael Kræmner, Birte Broch, Tine Nygaard, Mette Bruud, Keld Møller Hansen, Else Gade Gyldenkærne, Jens Ulriksen, Lisbeth G. Langekjær, Flemming Rieck samt Kasper Wurr Stjernqvist.

Hvad er et museum i 2015? Det spørgsmål får man en række svar på, når man læser de mange forskellige nedslag i vores oldtid, vikingetid, middelalder og den nyere historie som denne årbog lægger frem for læseren. Sydøstdanmarks Museum består af en række lokale museer, der i de sidste 10 år er blevet fusionerede til en stor og alsidig organisation. Borgcenteret i Vordingborg, Næstved, Stege og Arkivet og Museet i Køge har med hvert deres forskellige lokale historiske fokus været med til at skabe en moderne forsknings- og formidlingsorienteret kulturvirksomhed. Udstillingsvirksomhed og arkæologisk, historisk samt etnologisk profilforskning samt udvikling af nye projekter er nogle de opgaver der bliver synliggjort i årbogen.

I dag har et museum en række fastlagte opgaver, dvs. udover udstillingsvirksomhed, publikumsbetjening og formidling af museets forskning. De vigtigste opgaver for et museum er at indsamle, registrere, bevare, forske og formidle. Det gælder både materiel og immateriel kultur, der kan belyse vores kulturarv. I Danmark er det Kulturarvsstyrelsen som udstikker retningslinier for museernes virke. Det betyder, at der er en række myndighedsopgaver, som har lige så stor betydning for

museernes drift som deres forskning og formidling.

I Årbogen går det over stok og sten fra arkæologisk udgravning af en sensation. Nemlig en ny ringborg eller en Trelleborg som de bliver kaldt. Ved Køge lykkedes det ved hjælp af luftfotografier at finde omridset af, hvad man længe havde forventet, nemlig at finde et manglende led i forsvaret af det danske vikingerige i 900-årene. Det var resultatet af Borgcenterets videnskabelige samarbejde med arkæologerne på Århus Universitet. I de kommende år vil resultaterne af udgravningen give os nye oplysninger som kan belyse både anlæggets strategiske betydning i forsvaret af Østdanmark, men også hvordan riget var organiseret.

Det næste indlæg fører læseren endnu længere tilbage. Til en oldtid uden grænser, de forskellige folk og stammer, forskellige kulturer havde en overraskende stor udveksling af både materiel kultur, men også af mennesker. Det betød at den immaterielle kultur ligeledes var udsat for påvirkninger fra det fremmede. Når vi taler om immateriel kultur så er det alt fra religion til nye dyrkningsformer i agerbruget til organiseringen af samfundet. Mænd, kvinder, slaver og børns rolle i husholdningerne, altså de nære relationers udfoldelse i oldtidens i det område der senere skulle blive det danske rige. Teknologi og innovation var ofte resultatet af folkevandring og kulturmøder, det kan påvises i de helt grundlæggende menneskelige byggesten, i vores fælles DNA. Ved en udgravning nær Vordingborg af en jernaldergrav fra jernalderen fandt man udover rigt gravgods en mand hvis DNA stammede fra Den Arabiske Halvø eller Nordafrika. Begravelsen blandt de øvrige landsbyboere viste at manden var et fuldgyldigt medlem af det lille men rige samfund. 'Oldtid uden grænser' er ligeledes den samlende overskrift på den ny udstilling i Næstved.

Michael Kræmner forsøger i 'Det besværlige Guld' at gøre os klogere på hvordan landbrugsjord blev værdisat i 1100-tallets Danmark. Med udgangspunkt i Sorø Klosters Gavebog forsøger forfatteren at værdisætte en gave fra en af Danmarks rigeste mænd, Sune Ebbesen. Hans forskning bringer os fra det helt igennem nørdede til den overbevisning at guld for det meste kun var en målestok som kunne anviser en betaling i mere tilgængelig møntfod. Udgangspunktet var hvordan man skal tolke værdien af jord, men undervejs kommer der nogle ganske morsomme betragtninger om hvordan man også kan anvende en værdisætning: „Bøden for at have samleje med en anden mands finere slavinde var 2 øre sølv, for en almindelig slavinde var det kun 1/3 del så meget“, så meget klogere kan man altså også blive.

Brudekjoler og -kroner er i artiklen 'Gaver fra fortiden' samt samarbejdet mellem arkivet og museet i Køge viser hvordan en profilmforsker Inge Christiansen kan finde inspiration til både forskning og udstillingsvirksomhed. I et samarbejde med arkivets frivillige og museets ansatte finder

man både brudekroner og bryllupshistorier. „Livets højtider bringer orden i vores liv og markerer individets forhold til det omgivende samfund. Til dette bruges rituelle dragter fyldt med symbolsk betydning“. Fra 1800-tallets strenge sorte bryllupsdragt til 1970'ernes lårkort og uformelle hvide kjole viser museet hvordan ritualerne fastholdes men samfundet tillægger ritualen en større individuel betydning.

På Møn er samarbejdet mellem museet og Turistforeningen grundstammen i en moderne formidling af Møn. Gennem en pilgrimsrute Camønoen (en fordanskning af Caminoen, den middelalderlige pilgrimsrute til Spanien).

Moderne arkæologi benytter sig i stigende grad af både høj- og lavteknologi i deres undersøgelser. Det mest demokratiske værktøj er metaldetektorer som giver amatørarkæologer mulighed for at hjælpe museet med at afsøge store områder, som eller ville have ligget uberørt hen. Det har ført til nogle spektakulære fund i 2015. I årbogen tegnes et billede af hvor meget denne virksomhed har betydet for museerne i Danmark siden 1960'erne.

Boganmelder:

Hans-Micael Søndergaard

Cand.mag. Københavns Universitet 1997. Pensioneret underviser og historiker, Nyråd

For at fremme aktualiteten anmeldes ikke blot litteratur fra det foregående år, men også udgivelser fra første halvår af indeværende år.

Husk at sende bøger til anmeldelse
Historisk Samfund for Præstø Amt,
kontaktperson Mogens Bak-Hansen
Bygvænget 14, 4760 Vordingborg

Historisk Samfund for Præstø Amt oprettet 1912

Foreningens hjemmeside
www.historisk-samfund.dk

Bestyrelsen

Jens Hallqvist (formand)
Svinøvej 42, 4750 Lundby
Tlf. 55 76 50 90/40 74 18 70, jens@hallqvist.dk

Mogens Niss (næstformand)
Nyborgvej 39, 4700 Næstved
Tlf. 41 69 17 53, kmniss@stofanet.dk

Aase V. Schmidt (kasserer)
Bellisvej 10, 4750 Lundby
Tlf. 58 56 13 70, aase.v.schmidt@gmail.com

Anette Christoffersen (sekretær)
Indre Vordingborgvej 34T, 4700 Næstved
Tlf. 23 38 91 93, ac@echristoffersen.dk

Mogens Bak-Hansen (redaktør)
Bygvænget 14, 4760 Vordingborg
Tlf. 51 43 68 67, mogensbak11@gmail.com

Hanne Tømmerup,
Tjørnevej 10, Fensmark, 4684 Holmegård
Tlf. 55 54 70 13, hat@mail1.stofanet.dk

Egon Damgaard Hansen
Holtug Linievej 9, 4660 St. Heddinge
Tlf. 56 50 02 43

Svend Skov
Klostervej 8, Spejlsby, 4780 Stege
Tlf. 55 81 34 14

Vagn Nielsen
Askemarksvej 40, 4760 Vordingborg
Tlf. 55 37 72 45, asaxmose@webspeed.dk

Suppleanter

Leoni B. Pedersen,
Hestehavevej 107, 4720 Præstø
Tlf. 55 99 23 91, leoni.pedersen@gmail.com

Salg af publikationer

Følgende årbøger m.m. kan købes ved henvendelse til:

Formanden Jens Hallqvist, tlf. 4074 1870, mail:
jens@hallqvist.dk eller Egon Damgaard tlf. 5650 0243

*Alle priser er inklusive moms,
men eksklusive forsendelsesomkostninger.*

Årbøger 1919-74
Pris pr. bd. 45, 00 kr., medlemspris: 30,00 kr.
(Send en søgeliste. Mange årgange er udsolgt).

Årbøger 1975-1982
Pris pr. bd. 50,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

Årbøger 1983-2015 (1998 udsolgt)
Pris pr. bd. 75,00 kr., medlemspris: 50,00 kr.

Årbog 2016
Løssalg 125 kr. + eventuel porto.

F. Vestergård: Salget af Vordingborg Rytterdistrikt
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

Benny Christensen: Skibsværft og flådebase
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

F. Michelsen:
Næstved 1870. Da banen kom til byen
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Erling Petersen:
Søde ord og dyre løfter optegnelser fra tingbøger
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Susåen og den Danneskjoldske kanal
Pris: 50,00 kr., medlemspris 30,00 kr.

Brigaderen på Rønnebæksholm
Pris: 30,00 kr., medlemspris: 20,00 kr.

Sådan lå landet - Præstø Amt indtil 1920

Punkterne henviser til områder, de enkelte artikler omhandler.

Vordingborg	Præstø Amt	St. Heddinge
		
Næstved	Stege	Præstø
